

*Monedes d'afir,
tresors de hui*

DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA

President

Manuel Tarancón Fandos

Diputat de l'Àrea de Cultura

Antonio Lis Darder

Directora del SIP i Museu de Prehistòria

Begoña Carrascosa Moliner

FITXA TÈCNICA

Comissaris

M. del Mar Llorens Forcada

Pere Pau Ripollès Alegre

Assessorament científic i redacció del text

M. del Mar Llorens Forcada

Pere Pau Ripollès Alegre

Carolina Doménech Belda

Muntatge i disseny

Francesc Chiner Vives

Restauració

Inocencio Sarrión Montañana

Fotografia

José M. Gil-Carles

Pere Pau Ripollès

Paco Alcantára

Juan García

M. del Mar Llorens

Manuel Gozalbes

Versió valenciana:

Unitat de Normalització Lingüística de la Diputació de València

Data:

23 octubre 1997 - 28 desembre 1997

© **del text:** M. M. Llorens, P. P. Ripollès (Universitat de València), C. Doménech i els autors que han col·laborat en la redacció de les fitxes dels tresors.

© **de l'edició:** Diputació de València.

Fotomecànica i impressió:

Textos i Imatges, S.A.L.

Pianista Amparo Iturbi, 32 bajo.

46007 València • Tel. 96-342 23 15

I.S.B.N.: 84-7795-121-7

Depòsit Legal: V-3851-1997

Col·laboradors en el catàleg dels tresors

Juan Manuel Abascal Palazón

Sabina Asins Velis

M. Carmen Barceló Torres

Josep Maria Burriel Alberich

Eva Collado Mataix

Vicent Escrivà Torres

Isabel García Villanueva

Ana Labarta Gómez

Carmen Marín Jordà

Remedios Martínez García

Consuelo Matamoros de Villa

Manuel Olcina Doménech

Julio Ramón Sánchez

Albert Ribera Lacomba

Enrique Ruiz Val

Xavier Vidal Ferrús

Este llibre sobre tresors valencians s'ha fet amb motiu de l'exposició "Monedes d'ahir, tresors de hui". Per part del SiP i del Museu de Prehistòria hi han treballat especialment Francesc Chiner en la documentació gràfica, Inocencio Sarrión en la restauració dels materials i Teresa Clemente en la gestió administrativa. La resta de membres del Museu de Prehistòria també hi han sumat els seus esforços. La responsabilitat dels textos correspon als autors.

AGRAÏMENTS

Fem constar el nostre agraïment a totes les institucions que han cedit els tresors per a la seva exposició: Ajuntament de València, Museu Arqueològic Provincial d'Alacant, Museu Arqueològic Municipal de Borriana, Museu Arqueològic Municipal de Crevillent, Museu Arqueològic Municipal d'Elx, Museu Arqueològic Municipal de la Vall d'Uixó, Museu Arqueològic Municipal de Sagunt, Museu de Belles Arts de Castelló, Biblioteca i Departament de Prehistòria i Arqueologia de la Universitat de València. Així com a: Dr. Francesc Esteve i Gálvez, Frederic Costa i Jesús López Gascó. Agraïm també l'ús del material gràfic a: Royal Coin Cabinet de Estocolmo, American Numismatic Society de Nova York, Calcografía Nacional de Madrid i al Gabinet Numismàtic de Catalunya.

MONEDAS D'AHIR, TRESORS DE HUI

MONEDAS DE AYER, TESOROS DE HOY

M. del Mar Llorens Forcada
Pere Pau Ripollès Alegre
Carolina Doménech Belda

DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA
1997

PRESENTACIÓ

La tradició monetària de les nostres terres és llarga, antiga i fecunda. Des que les ciutats ibèriques d'Arse i Saitabi comencaren a encunyar monedes, la seua producció s'ha mantingut al llarg dels diversos períodes històrics. L'ús de moneda a les nostres terres ha sigut continu des que s'hi van advertir els avantatges d'utilitzar este tipus de riquesa mòbil i a partir del moment en què el nostre territori va quedar dins de l'òrbita d'una societat tan monetisada com la romana. Per una o atres raons, ab existència d'intervalos més o menys llargs i en diversos emplaçaments, la producció de moneda sempre ha estat present en terres valencianes.

L'exposició «Monedes d'ahir, tresors de hui» arreplega per primera volta una mostra de les fortunes i els depòsits de moneda que la gent de les nostres terres acumularen, amagaren i/o perderen, i la sort ha volgut que es preservaren, i que formen part, actualment, del nostre patrimoni numismàtic.

L'exposició pretén mostrar que estos materials són imprescindibles per a conèixer la història monetària de les nostres terres, ja que són una mostra de la moneda que hi va circular, es va utilitzar i va ser apreciada. També té el propòsit de sensibilitzar els ciutadans sobre el fet que els tresors de monedes són un patrimoni de la societat i que la salvaguarda d'estos és competència de tots.

El meritori treball de les institucions que col·laboren en esta exposició, juntament ab el Museu de Prehistòria, a favor de la protecció i conservació del patrimoni numismàtic, ha fet possible que tots puguem aprendre i disfrutar ab ella.

MANUEL TARANCÓN FANDOS
President de la Diputació de València

PRESENTACIÓN

La tradición monetaria de nuestras tierras es larga, antigua y fecunda. Desde que las ciudades ibéricas de Arse y Saitabi comenzaron a acuñar monedas, su producción se ha mantenido a lo largo de los diversos períodos históricos. El uso de moneda en nuestras tierras ha sido continuo desde que se advirtieron las ventajas de utilizar este tipo de riqueza móvil y a partir del momento en que nuestro territorio quedó dentro de la órbita de una sociedad tan monetizada como la romana. Por unas u otras razones, con existencia de intervalos más o menos largos y en diversos emplazamientos, la producción de moneda siempre ha estado presente en las tierras valencianas.

La exposición *Monedas d'ahir, tresors de hui* recoge por primera vez una muestra de las fortunas y depósitos de moneda que las gentes de nuestras tierras acumularon, ocultaron y/o perdieron, y que la fortuna ha querido que se preservaran, formando parte, en la actualidad, de nuestro patrimonio numismático.

La exposición pretende mostrar que estos materiales son imprescindibles para conocer la historia monetaria de nuestras tierras, pues son una muestra de la moneda que circuló, se utilizó y fue apreciada. También tiene el propósito de sensibilizar a los ciudadanos sobre el hecho de que los tesoros de monedas son un patrimonio de la sociedad, cuya salvaguarda compete a todos.

La meritoria labor de las instituciones que colaboran en esta exposición, junto con el Museo de Prehistoria, en pro de la protección y conservación del patrimonio numismático ha posibilitado que todos podamos aprender y disfrutar con ella.

MANUEL TARANCÓN FANDOS
Presidente de la Diputació de València

PARAULES PRELIMINARS

Al llarg dels anys d'existència del Museu de Prehistòria, tots els seus directors i tècnics han mostrat una sensibilitat extrema cap a la preservació de les troballes monetàries, el seu estudi i la posterior publicació d'estes. Testimoni d'això és el ric patrimoni monetari que conserva i l'estreta relació que durant molts anys ha mantingut esta institució amb els investigadors dedicats als temes numismàtics.

Són múltiples les facetes i activitats que conformen i permeten comprendre millor la nostra història, una d'elles és la monetària. Conèixer les classes de monedes que s'encunyaren i circularen per totes les nostres terres contribuïx a identificar el poder polític de cada moment i valorar diversos i essencials aspectes de la societat que les va encunyar i utilitzar.

La quantitat i la diversitat de tresors exposats i coneguts permet fer un recorregut complet pels diferents sistemes monetaris que van estar en vigor i per les distintes classes de moneda que utilisaren els nostres avantpassats.

La moneda forma part indissoluble de la vida, els usos i els costums dels valencians. Tant les monedes que es van encunyar ací, com les que van ser atretes, procedents d'altres llocs, ajuden a definir el nostre perfil històric i descobreixen en quina classe de moneda era capitalisada la riquesa.

El Centre Cultural la Beneficència, conscient del buit que hi ha en este tipus d'exposicions i de l'interés que recentment està despertant l'aparició de tresors de monedes, es complau en presentar esta mostra que tan laboriosament ha sigut reunida.

ANTONIO LIS DARDER
Diputat de l'Àrea de Cultura
de la Diputació de València

PALABRAS PRELIMINARES

A lo largo de los años de existencia del Museo de Prehistoria, todos sus directores y técnicos han mostrado una sensibilidad extrema hacia la preservación de los hallazgos monetarios, su estudio y posterior publicación. Testimonio de ello es el rico patrimonio monetario que conserva y la estrecha relación que durante muchos años ha mantenido esta institución con los investigadores dedicados a los temas numismáticos.

Son múltiples las facetas y actividades que conforman y permiten comprender mejor nuestra historia, una de ellas es la monetaria. Conocer los tipos de monedas que se acuñaron y circularon a lo largo y ancho de nuestras tierras contribuye a identificar el poder político de cada momento y a valorar diversos y esenciales aspectos de la sociedad que las acuñó y utilizó.

El número y la diversidad de tesoros expuestos y conocidos permite hacer un recorrido completo sobre los diferentes sistemas monetarios que estuvieron en vigor y las distintas clases de moneda que utilizaron nuestros antepasados.

La moneda forma parte indisoluble de la vida, usos y costumbres de los valencianos. Tanto las monedas que se acuñaron aquí, como las que fueron traídas procedentes de otros lugares ayudan a definir nuestro perfil histórico y descubren en qué tipo de moneda era capitalizada la riqueza.

El Centro Cultural La Beneficencia, consciente del vacío existente en este tipo de exposiciones y del interés que recientemente está despertando la aparición de tesoros de monedas se complace en presentar esta muestra que tan laboriosamente ha sido reunida.

ANTONIO LIS DARDER
Diputat de l'Àrea de Cultura
de la Diputació de València

Tresor de Sant Joan. / Tesoro de Sant Joan.

Recreació de l'amagatall d'un tresor. / Recreación del escondite de un tesoro.

¿QUÈ ÉS UN TRESOR?

La riquesa que les persones acumulen en forma de moneda s'ha guardat al llarg de la història de forma molt variada. Quan encara no hi havia els bancs en el sentit actual de la paraula, la preocupació dels propietaris era que els seus béns estiguessen sempre en lloc segur. D'eixa manera, en termes numismàtics s'entén per tresor aquell conjunt de monedes format intencionadament i que va ser ocultat, abandonat o perdut accidentalment pel propietari. Per tant, es denominen tresors tots aquells conjunts de monedes que el seu amo tenia la intenció de recuperar i no va poder fer-ho. Normalment, quan desapareixien les causes que n'havien motivat l'ocultació —fi d'una guerra, la tornada d'un viatge, etc.— els propietaris tornaven a posar les monedes en circulació. D'eixa forma, la majoria dels tresors van ser recuperats pels seus amos; alguns propietaris previnguts arribaven a comunicar l'amagatall del tresor a amics i familiars, de forma que, si ell no podia, almenys algú pròxim poguera recuperar-lo, encara que eixa mesura tampoc degué ser molt habitual, perquè es corria el risc que se n'empararen la riquesa.

Les fortunes monetàries s'han transformat en tresors per molt diverses causes, però les fonamentals es deuen a motius econòmics, com devaluacions monetàries o desmonetitzacions, o a motius polítics, com guerres, amenaces d'invasió per uns altres pobles o presència militar al territori. La pràctica d'atresorar o guardar moneda ha sigut un fenomen freqüent des que es coneix l'ús de la moneda, però fou sobretot en els moments de conflictes bèl·lics quan l'atresorament arribà a l'apogeu. De vegades, les cases deixaven de ser llocs segurs i els

¿QUÉ ES UN TESORO?

La riqueza que las personas acumulan en forma de moneda se ha guardado a lo largo de la historia de forma muy variada. Cuando todavía no existían los bancos en el sentido actual de la palabra, la preocupación de los propietarios era que aquella estuviera siempre a buen recaudo. De esta forma, en términos numismáticos se entiende por tesoro aquel conjunto de monedas formado intencionadamente y que fue ocultado, abandonado o perdido accidentalmente por su propietario. Por tanto, se denominan tesoros todos aquellos conjuntos de monedas que su dueño tenía intención de recuperar pero no lo logró. Normalmente cuando desaparecerían las causas que habían motivado su ocultación —final de una guerra, la vuelta de un viaje, etc.— sus propietarios volvían a poner las monedas en circulación. De este modo, la mayoría de los tesoros fueron recuperados por sus dueños; algunos propietarios precavidos llegaban a comunicar el escondite del tesoro a amigos o familiares, de forma que, si él no podía, al menos alguien cercano pudiera recuperarlo, aunque esta medida tampoco debió ser muy habitual por el riesgo que comportaba que se apropiaran de su riqueza.

Las fortunas monetarias se han transformado en tesoros por muy diversas causas, pero las fundamentales se deben a motivos económicos como devaluaciones monetarias o desmonetizaciones, o a motivos políticos como guerras, amenazas de invasión por otros pueblos o la presencia militar en un territorio. La práctica de atesorar o guardar moneda ha sido un fenómeno frecuente desde que se conoce el uso de la moneda, pero fue sobre todo en los momentos de conflictos bélicos cuando el atesoramiento alcanzó su mayor apogeo.

amos trasladaven les capses, bosses o recipients amb diners a llocs més tranquils, com ara terrenys pròxims, on sabien que podien desenterrar-los sense perill.

A vegades resulta difícil distingir entre un tresor i una acumulació de monedes trobades en un espai reduït, i, bàsicament, és el context arqueològic el que en permet la definició. Així, un depòsit votiu no pot considerar-se un tresor; perquè no es tracta d'un conjunt format deliberadament. Els depòsits votius es coneixen sobretot en contextos d'aigua; les monedes hi solen tindre molt poc de valor —un exemple actual són les monedes llançades a la Fontana de Trevi—. Les troballes més comunes d'esta classe poden ser pous amb monedes, on també es troben uns altres materials com ceràmiques, joies, exvots, etc. També són depòsits votius les ofrenes presentades als déus, que solen aparèixer en àrees sagrades, sobretot als estadis de construcció de temples. En este cas, les monedes s'apleguen amb una intenció, però no hi ha voluntat de recuperar-les. A les terres valencianes, l'únic depòsit votiu amb un carís religiós podria ser el conjunt de monedes trobat a la Cova de les Meravelles de Gandia.

Un conjunt de monedes és un tresor si hi ha una sèrie de circumstàncies connectades amb el seu descobriment que indiquen que eixes monedes s'han aplegat i depositat per algun motiu, o bé s'han perdut accidentalment en un lloc i en un moment determinat. És a dir, un grup de monedes trobat en qualsevol classe de contenidor sol considerar-se habitualment com a tresor; i metodològicament s'ha de tractar com a conjunt tancat.

Generalment, els propietaris d'un tresor seleccionaven les monedes més valuoses. Per això, els processos d'atorament reflectixen una mostra parcial de les monedes en circulació, que s'ha de complementar amb unes altres classes de testimoniatges, com les troballes de monedes als jaciments arqueològics o l'estudi dels obradors monetaris.

Tipus de tresors

La importància dels tresors per conèixer el comportament de la moneda en el transcurs de la història ha comportat diversos intents de classificació i distinció. Els tresors es poden diferenciar segons pautes diferents: composició, cronologia, grandària, forma de composició, etc.

Els tresors, segons la composició, poden ser homogenis, quan totes les monedes són del mateix metall i la mateixa cronologia, o heterogenis, quan les monedes són de valors i metalls diferents.

Segons la quantitat de monedes, un tresor pot ser gran o petit. Un tresor que abasta la xifra de 500 o 1.000 monedes ja pot considerar-se de grans dimensions. No obstant això, per fer-ne una valoració de la riquesa convé tindre en compte el metall amb què es van encunyar. A les terres valencianes, els tresors més grans són el de denaris romans republicans des-

En ocasiones las casas dejaban de ser lugares seguros y los dueños trasladaban sus cajas, bolsas o recipientes con dinero a lugares más tranquilos como terrenos cercanos, donde sabían que podían desenterrarlos sin peligro.

A veces resulta difícil diferenciar entre un tesoro y una acumulación de monedas halladas en un espacio reducido y, básicamente, es el contexto arqueológico el que permite su definición. Así, un depósito votivo no puede considerarse como un tesoro porque no se trata de un conjunto formado deliberadamente. Los depósitos votivos se conocen sobre todo en contextos de agua; en ellos las monedas suelen tener muy poco valor —un ejemplo actual son las monedas lanzadas a la Fontana de Trevi—. Los hallazgos más comunes de este tipo pueden ser pozos con monedas, donde también se encuentran otros materiales como cerámicas, joyas, exvotos, etc. También son depósitos votivos las ofrendas presentadas a los dioses que suelen aparecer en áreas sagradas sobre todo en los estratos de construcción de templos. En este caso, las monedas se reúnen con una intención, pero no hay interés por recuperarlas. En las tierras valencianas el único depósito votivo con cariz religioso podría ser el conjunto de monedas hallado en la Cova de les Meravelles de Gandia.

Un conjunto de monedas es un tesoro si hay una serie de circunstancias conectadas con su descubrimiento que indican que estas monedas se han reunido y depositado por algún motivo o bien se han perdido accidentalmente en un lugar y en un momento determinado. Es decir, un grupo de monedas encontrado en cualquier clase de contenedor suele considerarse habitualmente como un tesoro y metodològicamente debe tratarse como un conjunto cerrado.

Generalmente los propietarios de un tesoro seleccionaban las monedas más valiosas. Por ello, los procesos de atesoramiento reflejan una muestra parcial de las monedas en circulación que debe complementarse con otros tipos de testimonios, como los hallazgos de monedas en los yacimientos arqueológicos o el estudio de los talleres monetarios.

Tipus de tesoros

La importancia de los tesoros para conocer el comportamiento de la moneda en el transcurso de la historia ha conllevado diversos intentos de clasificación y distinción. Los tesoros se pueden diferenciar según diferentes aspectos: composición, cronología, tamaño, forma de composición, etc.

Los tesoros, según su composición, pueden ser homogéneos cuando todas las monedas son del mismo metal y la misma cronología, o heterogéneos cuando las monedas son de diferente valor y diferentes metales.

Según el número de monedas un tesoro puede ser grande o pequeño. Un tesoro que alcanza la cifra de 500 o 1000 monedas ya puede considerarse de gran tamaño. No obstante, para hacer una valoración de su riqueza conviene tener en cuenta el metal con el que fueron acuñadas. En las tierras valencianas los tesoros más grandes son el tesoro de denarios romano-republicanos descubierto en Lliria

cobert a Lliria (982 peces) i el de croats recuperat en les excavacions arqueològiques del carrer de la Llibertat de València (2.484 exemplars).

Hi ha moltes classes de tresors, però les categories més comunes s'establixen segons la manera en què s'han format. Entre ells hi ha els tipus següents:

Les bosses de monedes: són sumes modestes aplegades en una bossa de tela o de cuir o en un recipient menut (capses de metall, fusta o ceràmica). Se solen distingir clarament gràcies a les circumstàncies del descobriment. S'hi reflectix el caràcter de la vida quotidiana, ja que solen ser sumes modestes, amb exemplars de poc valor; normalment encunyats en bronze. El tipus de troballa reflectix una ocultació momentània, perquè apareixen en llocs poc adequats per a una duradora (davall d'una pedra, en una botella de vidre, dins d'un mur, etc.). A este grup pertanyen tresors com els d'Horta Seca (la Vall d'Uixó) o el Romeu (Sagunt).

Els depòsits amagats en relació amb alguna catàstrofe (guerres, invasions, inestabilitat...). Sovint, estos tresors representen la fortuna líquida d'un home o una família i, a vegades, estan compostos d'uns altres elements, com ara joies i objectes de valor; aplegats *in extremis*. La mort sobtada del seu propietari és la causa més freqüent de la no recuperació. Relacionat amb un conflicte bèl·lic com la Segona Guerra Púnica, es troba el tresor de Los Villares (Caudete de las Fuentes) i, amb les invasions del segle V d.C., el tresor de l'Alcúdia (Elx).

Els depòsits mercantils són propietat de mercaders o comerciants i solen estar formats per monedes de valor elevat i d'orígens molt diversos. Esta classe de tresors és freqüent sobretot a l'època medieval.

Els depòsits d'estalvi regular són conjunts formats lentament. Estan compostos per monedes que van afegint-se al tresor durant un període d'uns quants anys o generacions. Les monedes solen presentar poc grau de desgast. Sovintegen molt els depòsits que estan formats per monedes de metalls preciosos, en alguns casos cisallades amb el propòsit de comprovar si estaven folrades, i se solen guardar amb uns altres objectes fets en metall preciós, com joies, làmines, etc.

Els tresors poden estudiar-se també des d'unes altres perspectives. En analitzar els tresors d'una àrea determinada, se sol observar que els períodes de major atesorament coincideixen amb etapes d'intranquil·litat o crisis, com les guerres. Estes, igual que les invasions, els setges i els incendis, generalment promouen l'ocultament de tresors, i el desenllaç fatal per a les persones fou la causa que no es recuperaren.

La distribució geogràfica dels tresors pot indicar llocs on han tingut conflictes bèl·lics i les seues formes de finançament. En efecte, la distribució dels tresors enterrats durant la Segona Guerra Púnica ha permès conèixer quina era la moneda que hi circulava, quina s'usava per pagar els cartaginesos i quina era la que s'emprava per pagar el bàndol romà.

(982 piezas) y el tesoro de croats recuperado en las excavaciones arqueológicas de la calle Llibertat de Valencia (2.484 ejemplares).

Hay muchas clases de tesoros pero las categorías más comunes se establecen según la manera en la que se han formado. Entre ellos se encuentran los siguientes tipos:

Las bolsas de monedas: son sumas modestas reunidas en una bolsa de tela o cuero o un pequeño recipiente (cajas de metal, madera o cerámica). Se suelen distinguir claramente gracias a las circunstancias de su descubrimiento. En ellas se refleja el carácter de la vida cotidiana, ya que suelen ser sumas modestas, con ejemplares de escaso valor, normalmente acuñados en bronce. El tipo de hallazgo refleja una ocultación momentánea, pues aparecen en lugares poco adecuados para una ocultación duradera (debajo de una piedra, en una botella de vidrio, dentro de un muro etc). A este grupo pertenecerían tesoros como Horta Seca (Vall d'Uixó) o Romeu (Sagunt).

Los depósitos escondidos en relación con alguna catástrofe (guerras, invasiones, inestabilidad...). Estos tesoros a menudo representan la fortuna líquida de un hombre o una familia y en ocasiones están compuestos de otros elementos como joyas y objetos de valor, reunidos *in extremis*. La muerte repentina de su propietario es la causa más frecuente de su no recuperación. Relacionado con un conflicto bélico como la Segunda Guerra Púnica se encuentra el tesoro de Los Villares (Caudete de las Fuentes) y con las invasiones del siglo V d.C. el tesoro de La Alcudia (Elx).

Los depósitos mercantiles son propiedad de mercaderes o comerciantes y suelen estar formados por monedas de elevado valor y de orígenes muy variados. Este tipo de tesoros es frecuente sobre todo en época medieval.

Los depósitos de ahorro regular son conjuntos formados lentamente. Están compuestos por monedas que se van añadiendo al tesoro durante un período de varios años o generaciones. Las monedas suelen presentar poco grado de desgaste. Son muy frecuentes los depósitos que están formados por monedas de metales preciosos, en algunos casos cisalladas con el propósito de comprobar si están forradas, y se suelen guardar con otros objetos hechos en metal precioso como joyas, láminas, etc.

Los tesoros pueden estudiarse también desde otras perspectivas. Al analizar los tesoros de un área determinada se suele observar que los períodos de mayor atesoramiento coinciden con etapas de intranquilidad o crisis, tales como guerras. Éstas, lo mismo que las invasiones, los asedios y los incendios, generalmente promovían el ocultamiento de tesoros y el desenlace fatal para las personas fue la causa de su no recuperación.

La distribución geográfica de los tesoros puede indicar lugares donde han tenido lugar conflictos bélicos y sus formas de financiación. En efecto, la distribución de los tesoros enterrados durante la Segunda Guerra Púnica ha permitido conocer cuál era la moneda que circulaba, cuál

Estat de conservació del tresor del carrer del Salvador en el moment del seu trobament.
Estado de conservación del tesoro de la calle Salvador en el momento de su hallazgo.

Tresor del carrer del Salvador després de la restauració.
Tesoro de la calle Salvador después de su restauración.

Restitució de la forma en què es degué ocultar el tresor romà de Kaiseraugust (Römermuseum Augst).
Restitución de la forma en la que se debió ocultar del tesoro romano de Kaiseraugust (Römermuseum Augst).

Recipient i algunes monedes del tresor del carrer de la Llibertat després de la restauració.
Recipiente y algunas monedas del tesoro de la calle Llibertat después de la restauración.

Un altre aspecte que s'ha d'abordar en un tresor és la procedència de les monedes que el componen, ja que es pot obtenir informació sobre el desplaçament de persones, el comerç i l'exportació.

Cronologia dels tresors

La data d'encunyació de les monedes més recents d'un tresor proporciona un *terminus post quem* per conèixer el moment a partir del qual ingressà en el tresor l'última moneda. Però la datació d'un tresor no ve determinada únicament per la data d'encunyació de la moneda més moderna, sinó que s'han de tindre en compte uns altres aspectes, com la mateixa composició del tresor i el desgast de les monedes. D'eixa forma, si les monedes constitueixen una sèrie cronològica continuada que s'interromp sobtadament amb els últims exemplars, llavors la data de tancament del tresor ha de ser molt pròxima a la de l'últim exemplar. Si, per contra, hi ha trencaments en les sèries i s'observa que l'alimentació del tresor va ser intermitent, llavors la data d'ocultació pot ser bastant posterior a la moneda més moderna.

El desgast de les monedes, com s'ha dit, és un altre dels aspectes essencials per conèixer quan es tancà un tresor. Si els exemplars més moderns no estan gastats i la resta de les monedes sí que ho està, llavors el tresor deixà d'incorporar monedes només uns pocs anys després de l'emissió de la peça més moderna. En canvi, si els exemplars més moderns del tresor estan molt gastats, és a dir, han estat circulant prou abans d'incloure's en el tresor, este s'ha de datar algun temps després de l'emissió de l'última moneda.

El significat numismàtic dels tresors

Els tresors proporcionen dades fonamentals per avançar en el coneixement de la història monetària. De l'estudi de la seua composició es poden establir en quines èpoques les monedes de metalls preciosos circulaven i estaven més disponibles. En determinats períodes, les monedes d'or es van atresorar soles o amb monedes de plata. En els depòsits en què apareixen els dos metalls, sol haver-hi sempre més quantitat de moneda de plata que d'or i les primeres solen ser més modernes, ja que l'or té un període de circulació més prolongat. Els tresors de moneda de bronze solen aparèixer quan hi ha una circulació major d'eixa classe de moneda i en contextos d'ús quotidià.

Les monedes que componen un tresor poden ser diferents a les d'un altre tresor format en la mateixa època; cadascun pot reflectir la posició financera del seu propietari, però també la seua preferència per determinat tipus de metalls o certa classe de monedes. El propietari d'un tresor havia de formar-lo amb les monedes que circulaven en la seua àrea en el moment que l'atresorà. Del total de monedes disponible, ell degué triar aquelles que, per alguna raó, li pareixien més desitjables entre totes les que podia aconseguir. La selecció primava, sens dubte, l'obtenció de les monedes menys gastades.

la que se utilizaba para pagar a las tropas cartaginesas y cuál era la que se empleaba para pagar al bando romano.

Otro aspecto que se debe abordar en un tesoro es la procedencia de las monedas que lo componen ya que se puede obtener información sobre el desplazamiento de personas, el comercio o la exportación.

Cronología de los tesoros

La fecha de acuñación de las monedas más recientes de un tesoro proporciona un *terminus post quem* para conocer el momento a partir del cual ingresó en el tesoro la última moneda. Pero la datación de un tesoro no viene determinada únicamente por la fecha de acuñación de la moneda más moderna, sino que se deben tener en cuenta otros aspectos como la propia composición del tesoro y el desgaste de las monedas. De esta forma, si las monedas constituyen una serie cronológica continuada que se interrumpe repentinamente con los últimos ejemplares, entonces la fecha de cierre del tesoro es muy próxima a la del último ejemplar. Si por el contrario hay rupturas en las series y se observa que la alimentación del tesoro fue intermitente, entonces la fecha de ocultación puede ser bastante posterior a la moneda más moderna.

El desgaste de las monedas, como se ha dicho, es otro de los aspectos esenciales para conocer cuando se cerró un tesoro. Si los ejemplares más modernos no están gastados y el resto de monedas sí que lo están, entonces el tesoro dejó de incorporar monedas sólo unos pocos años después de la fecha de emisión de la pieza más moderna. En cambio, si los ejemplares más modernos del tesoro están muy gastados, es decir, han estado circulando bastante antes de incluirse en el tesoro, éste debe datarse algún tiempo después de la emisión de la última moneda.

El significado numismático de los tesoros

Los tesoros proporcionan datos fundamentales para avanzar en el conocimiento la historia monetaria. Del estudio de su composición se puede establecer en qué épocas las monedas de metales preciosos circulaban y estaban más disponibles. En determinados períodos, las monedas de oro se atesoraron solas o con monedas de plata. En los depósitos en los que aparecen ambos metales suele haber siempre más cantidad de moneda de plata que de oro y las primeras suelen ser más modernas, ya que el oro tiene un período de circulación más prolongado. Los tesoros de moneda de bronce suelen aparecer cuando hay una mayor circulación de este tipo de moneda y en contextos de uso cotidiano.

Las monedas que componen un tesoro pueden ser diferentes a las de otro tesoro formado en la misma época, cada uno puede reflejar la posición financiera de su propietario, pero también su preferencia por determinado tipo de metales o cierto tipo de monedas. El propietario de un tesoro tenía que formarlo con las monedas que circulaban en su área en el momento que lo atesoró. Del total de monedas disponible, él debió elegir aquellas que por alguna

En determinades ocasions, el temps en què un tipus concret de moneda es mantingué en circulació ve determinat per la seua aparició en tresors ben datats. Així mateix, l'estudi de la composició dels tresors proporciona una informació fonamental sobre la quantitat de monedes posades en circulació.

També es coneixen, encara que puga estranyar, tresors que inclouen monedes falses o imitacions. Les imitacions apareixen en els tresors d'èpoques en què circulaven gran quantitat de còpies semificals i unes altres no oficials. En època romana, per exemple, es coneixen tresors amb imitacions dels bronzes de Claudi I, dels antonians pòstums de Claudi II o de les imitacions dels tipus *Fel Temp Reparatio*.

El significat arqueològic dels tresors

Els tresors tenen gran importància per a l'arqueologia perquè quan se'ls data amb exactitud proporcionen un *terminus ante quem* per a tots els objectes que s'hi relacionen.

Les monedes que constitueixen un tresor solen aparèixer en recipients d'ús quotidià, com bosses, capses de fusta o ceràmiques comunes. Molts tresors es conserven en atifells de ceràmica comuna que varien quant a la forma, però quasi sempre tenen el coll estret. En unes altres ocasions, si el coll és més ampli, solen dur tapadora (C. de la Llibertat i C. Fos de València). Però els atifells no eren sempre objectes familiars, d'ús quotidià, sinó que complien una funció més aviat ornamental; eixe podria ser el cas del tresor del segle III d.C. trobat a València, que es va guardar en un recipient de vidre, o el tresor de Catxapets, que es va ocultar en un gerro de bronze. En qualsevol cas, els recipients que contenen un tresor s'han de datar, com és lògic, abans de la data de l'ocultació, ja que en són el contenidor.

Com els tresors representaven la riquesa dels propietaris, a vegades estaven acompanyats per uns altres materials preciosos, com ara adorns, ornaments o lingots de metalls preciosos (l'Alcúdia, Los Villares). En eixos casos, la datació del tresor permet datar també els altres elements que el componen.

El coneixement del lloc on es troba un tresor és, així mateix, fonamental per a l'arqueologia. Als assentaments militars, els amagatalls favorits estaven davall del sòl, en forats als barracons, als baluards, però sempre amb la intenció de tornar a recuperar-lo. Als jaciments civils —ciutats, vil·les, temples o pobles—, els tresors solen aparèixer davall del sòl o el paviment, en la paret d'una casa, als banys, en un clot, etc. No obstant això, la majoria dels tresors s'han trobat en llocs inhabitats a prop de poblacions, com finques rústiques, coves, roques, tossals, rius o platges.

El lloc on s'ocultà és interessant per valorar les característiques del tresor, però també ho és per reconstruir la forma en què es produí. En alguns, l'ocultament està fet amb gran cura, perquè el cobrixen amb vestits, ceràmiques o qualsevol altre material, mentre que uns altres mostren la urgència amb què els van amagar.

razón le parecían más deseables de entre todas las que podía conseguir. La selección primaba, sin duda, la obtención de las monedas menos gastadas.

En determinadas ocasiones el tiempo en el que un tipo concreto de monedas permaneció en circulación viene determinado por su aparición en tesoros bien datados. Asimismo, el estudio de la composición de los tesoros proporciona una información fundamental sobre la cantidad de monedas puestas en circulación.

También se conocen, aunque pueda extrañar, tesoros que incluían monedas falsas o imitaciones. Las imitaciones aparecen en los tesoros de épocas en las que circulaban gran cantidad de copias semificales y otras no oficiales. En época romana, por ejemplo, se conocen tesoro con imitaciones de los bronzes de Claudio I, de los antoninianos pòstums de Claudio II o de las imitaciones de los tipos *Fel Temp Reparatio*.

El significado arqueológico de los tesoros

Los tesoros tienen gran importancia para la Arqueología porque su datación exacta proporciona un *terminus ante quem* para todos los objetos relacionados con él.

Las monedas que constituyen un tesoro suelen aparecer en recipientes de uso cotidiano como bolsas, cajas de madera o cerámicas comunes. Muchos tesoros se conservan en vasijas de cerámica común que varían en la forma, pero casi siempre tienen el cuello estrecho. En otras ocasiones si el cuello es más amplio suelen llevar tapadera (C/ Llibertat y C/ Fos de Valencia). Pero las vasijas no siempre eran objetos familiares, de uso cotidiano, sino que cumplían más bien una función ornamental, podría ser este el caso del tesoro del siglo III d.C. hallado en Valencia que fue guardado en un recipiente de vidrio o el tesoro de Catxapets que fue ocultado en una jarra de bronce. En cualquier caso, los recipientes que contienen un tesoro deben datarse, como es lógico, con anterioridad a la fecha de su ocultación, ya que son su contenedor.

Como los tesoros representaban la riqueza de sus propietarios, a veces estaban acompañados por otros materiales preciosos, tales como adorns, ornaments o lingotes de metales preciosos (La Alcudia, Los Villares). En estos casos la datación del tesoro permite fechar también los otros elementos que lo componen.

El conocimiento del lugar en el que se halla un tesoro es, asimismo, fundamental para la Arqueología. En los asentamientos militares los escondites favoritos estaban bajo el suelo, en agujeros en los barracones, en los baluartes, pero siempre con la intención de volver a recuperarlo. En los yacimientos civiles —ciudades, villas, templos o pueblos— los tesoros suelen aparecer bajo el suelo o pavimento, en la pared de una casa, en los baños, en un hoyo, etc. No obstante, la mayoría de los tesoros se han hallado en lugares no habitados, cerca de lugares de población como fincas rústicas, cuevas, rocas, colinas, ríos o playas.

El lugar donde se ocultó es interesante para valorar las características del tesoro, pero también lo es para reconstruir la forma en la que se produjo. En algunos hay gran cuidado en su ocultamiento pues son cubiertos con vestidos, cerámicas o cualquier otro material, mientras que otros muestran la urgencia con la que fueron ocultados.

Tresor d'Ombria.
Tesoro de Ombria.

Tresor d'Empúries. 1926. Fraccionàries empuritanes (GNC).
Tesoro de Ampurias. 1926. Fraccionarias ampuritanas (GNC).

Depòsit monetar de Romeu tal com es trobà a l'excavació.
Depósito monetar de Romeu tal como se encontró en la excavación.

Tresor del carrer de la Llibertat.
Tesoro de la calle Libertad.

DESCOBRIMENT D'UN TRESOR

La importància de la documentació exhaustiva de la troballa d'un tresor és tan gran que, a vegades, es pot obtenir més informació del context que del depòsit mateix. Si bé la legislació actual no presta una atenció especial a les mesures que cal prendre quan es descobreix un tresor, sí que estableix què cal fer amb els objectes i les restes arqueològiques, i dins d'eixa categoria es troben els depòsits monetals.

La Llei 16/1985, de 25 de juny, del Patrimoni Històric Espanyol, en l'apartat dedicat al patrimoni arqueològic, diu en l'article 44:

"1. Són béns de domini públic tots els objectes i les restes materials que posseïsquen els valors que són propis del Patrimoni Històric Espanyol i siguin descoberts com a conseqüència d'excavacions, remocions de terra o obres de qualsevol índole o per atzar: El descobridor haurà de comunicar a l'Administració competent el seu descobriment dins d'un termini màxim de 30 dies, i immediatament, quan es tracte de troballes casuals...

2. Una vegada comunicat el descobriment, i fins que els objectes siguin lliurats a l'Administració competent, s'aplicaran al descobridor les normes de depòsit legal, llevat que el lliure a un museu públic.

3. El descobridor i el propietari del lloc en què s'haja trobat l'objecte tenen dret, en concepte de premi en metàl·lic, a la meitat del valor que se li atribuisca en taxació legal; este premi es distribuirà entre ells a parts iguals...

DESCUBRIMIENTO DE UN TESORO

La importancia de la documentación exhaustiva del hallazgo de un tesoro es tal que, en ocasiones, se puede obtener más información del contexto que del propio depósito. Si bien la legislación actual no presta especial atención a las medidas que deben tomarse cuando se descubre un tesoro, sí que establece lo que debe hacerse con los objetos y restos arqueológicos y dentro de esta categoría se encontrarían los depósitos monetales.

La ley 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español en el apartado dedicado al patrimonio arqueológico dice en su artículo 44:

"1. Son bienes de dominio público todos los objetos y restos materiales que posean los valores que son propios del Patrimonio Histórico Español y sean descubiertos como consecuencia de excavaciones, remociones de tierra u obras de cualquier índole o por azar. El descubridor deberá comunicar a la administración competente su descubrimiento en el plazo máximo de 30 días e inmediatamente cuando se trate de hallazgos casuales...

2. Una vez comunicado su descubrimiento, y hasta que los objetos sean entregados a la Administración competente, al descubridor le serán de aplicación las normas de depósito legal, salvo que se entregue a un museo público.

3. El descubridor y el propietario del lugar en que hubiese sido encontrado el objeto tienen derecho, en concepto de premio en metálico, a la mitad del valor que en tasación legal se le atribuya, que se distribuirá entre ellos por partes iguales...

Domingo Fletcher Valls, director del SIP i del Museu de Prehistòria de València el 1971, fent el recompte de les monedes del tresor de Riba-roja de Túria.
Domingo Fletcher Valls, director del SIP y del Museo de Prehistoria de València, en 1971, contando las monedas del tesoro de Riba-roja de Túria.

Recipient que contenia el tresor de les Suertes.
Recipiente que contenía el tesoro de las Suertes.

4. L'incompliment de les obligacions previstes en els apartats 1 i 2 d'este art. privarà al descobridor i, si cal, al propietari del dret al premi indicat i els objectes quedaran de forma immediata a disposició de l'Administració competent, tot això sense perjudici de les responsabilitats a què hi haguera lloc i les sancions que corresponguen."

Per tant, la legislació vigent estableix l'obligació de comunicar immediatament a l'Administració el descobriment casual d'un tresor. Una vegada valorat el tresor, si l'Administració està interessada a posseir-lo, el descobridor i el propietari del terreny en què es trobà es repartiran la meitat del seu valor en metàl·lic, com a premi, si han complert els requisits establits per la llei. Si, per contra, no el declaraven, a més de perdre el possible premi, seran sancionats.

La comunicació immediata de la troballa d'un tresor és ben important a l'hora de fer-ne la documentació arqueològica. Per estudiar amb garanties un tresor, cal saber la forma amb què es va amagar; per això és fonamental documentar-lo ràpidament, a fi d'aplegar i conservar la major quantitat possible d'informació, que després s'analitzarà amb detall. No solament ha d'interessar el lloc on s'ha trobat (si està habitat o no, si hi ha restes de l'amagatall, etc.), sinó també la forma en què es troba (si té contenidor o no, està amagat o no, etc.) i, sobretot, és important l'estrat en què ha aparegut (la datació, tipus, etc.).

Si un tresor es troba de forma casual i se'n comunica la troballa ràpidament a l'Administració, es podrà dur a cap, si convé, una excavació arqueològica al lloc on es trobà, amb la finalitat de recuperar una bona part de la informació del tresor.

La troballa d'un tresor en el transcurs d'excavacions arqueològiques permet prendre totes les cauteles citades adés i, a més, garantir que el contingut del tresor està complet. La metodologia arqueològica, en documentar exhaustivament el lloc on ha aparegut el tresor, permet reconstruir molts d'aspectes que, d'una altra forma, s'haurien perdut per a la història.

En qualsevol cas, siga quina siga la forma en què es descobrisca un tresor, sempre cal mantindre'l sense manipular (sense traure les monedes del contenidor, sense intentar desenganxar-les, etc.) i lliurar-lo a l'Administració perquè prenga les mesures oportunes per conservar-lo. És llavors quan es farà un recompte de les monedes, s'efectuarà un estudi preliminar dels materials i el contenidor, si n'hi ha, i se'n procedirà a la restauració, si cal. Dur a cap totes les precaucions, com també fer-ne l'estudi, permetrà anar avançant en el complex món de l'economia monetària i resoldre moltes de les qüestions plantejades.

4. El incumplimiento de las obligaciones previstas en los apartados 1 y 2 este art. privará al descubridor, y en su caso, al propietario del derecho al premio indicado y los objetos quedarán de modo inmediato a disposición de la Administración competente, todo ello sin perjuicio de las responsabilidades a que hubiere lugar y las sanciones que procedan."

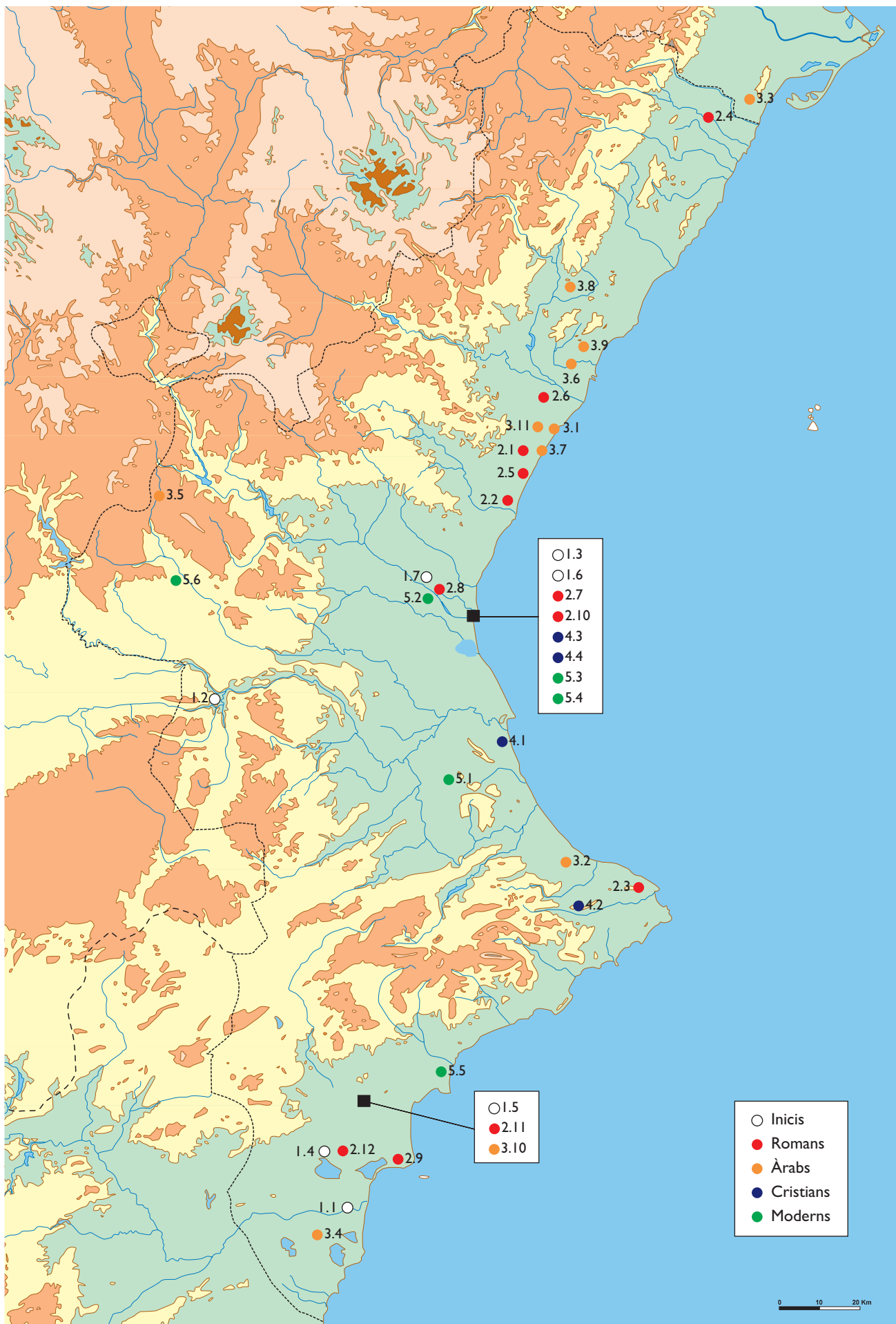
Así pues, en la legislación vigente queda establecida la obligación del descubridor casual de un tesoro de comunicarlo a la administración inmediatamente. Una vez valorado el tesoro, si la administración está interesada en su posesión, el descubridor y el propietario del terreno en el que se encontró se repartirán la mitad de su valor en metálico, como premio, si ha cumplido los requisitos establecidos por la ley. Si por el contrario no lo declarase, además de perder el posible premio, será sancionado.

La comunicación inmediata del hallazgo de un tesoro resulta de gran interés para realizar su documentación arqueológica. Para estudiar con garantías un tesoro es necesario saber la forma cómo se escondió, por ello es fundamental documentarlo con rapidez con el objeto de reunir y conservar la mayor cantidad de información posible, que después será analizada en detalle. No sólo debe interesar el sitio donde ha sido hallado (si está habitado o no, si hay restos de su escondrijo, etc.), sino también la forma en la que se encuentra (si tiene o no contenedor, si está escondido o no, etc.) y, sobre todo, es importante el estrato en el que ha aparecido (su datación, tipo, etc).

Si un tesoro se halla de forma casual y se comunica su hallazgo rápidamente a la administración, ésta podrá llevar a cabo, si procede, una excavación arqueológica en el lugar en el que se encontró con la finalidad de recuperar una buena parte de la información del tesoro.

El hallazgo de un tesoro en el transcurso de excavaciones arqueológicas permite tomar todas las cautelas antes citadas y además garantizar que el contenido del tesoro está completo. La metodología arqueológica al documentar exhaustivamente el lugar donde ha aparecido el tesoro permite reconstruir muchos aspectos que de otra forma se hubiesen perdido para la historia.

En cualquier caso, sea cual sea la forma en la que se descubra un tesoro siempre se debe mantener éste sin manipular (sin sacar las monedas de su contenedor, sin intentar despegarlas, etc.) y entregarlo a la administración para que tome las medidas oportunas para su conservación. Es entonces cuando se hará un recuento de las monedas, se realizará un estudio preliminar de los materiales y el contenedor, si lo hubiere, y se procederá a su restauración si fuera necesaria. Llevar a cabo todas las precauciones, así como realizar su estudio, permitirá ir avanzando en el complejo mundo de la economía monetaria y resolver muchas de las cuestiones planteadas.

Localització dels tresors de l'exposició./ Localización de los tesoros de la exposición.

Joyes aparegudes al tresor de la Safa, a Xest.
Joyas aparecidas en el tesoro de La Safa, en Chestre.

HISTÒRIA DELS TRESORS VALENCIANS

Els primers tresors

El coneixement de la riquesa en forma monetària es produí a les terres valencianes en unes dates relativament primerenques, perquè els contactes comercials amb la Mediterrània central i oriental van propiciar que algunes de les monedes que duïen amb ells els comerciants passaren a mans dels ibers. Encara que es té constància de l'existència de monedes emeses en el segle v a.C., la seua quantitat era escassa i i no va ser fins al segle següent quan començà a produir-se'n un augment significatiu de l'ús.

Cap ciutat ibèrica de les nostres terres encunyà monedes abans de mitjan segle III a.C.; per això, totes les monedes usades fins a eixa data procedien de les ciutats emissores amb què, de forma directa o indirecta, estaven en contacte. Com és lògic, la proximitat geogràfica i les rutes comercials determinaren, en bona mesura, la identitat de les monedes.

Els tresors més antics que es coneixen daten de la segona meitat del segle IV a.C. i revelen el tipus de monedes que hi havia en circulació. La composició dels de Morella i el Montgó posen de manifest que les monedes d'Empòrion i Massàlia, caracteritzades per ser de dimensions menudes i pes reduït (1 gram o menys), van ser les que circularen més sovint per les nostres terres i les que atresoraren amb major facilitat els ibers valencians.

HISTORIA DE LOS TESOROS VALENCIANOS

Los primeros tesoros

El conocimiento de la riqueza bajo forma monetaria se produjo en las tierras valencianas en unas fechas relativamente tempranas, pues los contactos comerciales con el Mediterráneo central y oriental propiciaron que algunas de las monedas que traían consigo los comerciantes pasaran a manos de los iberos. Aunque se tiene constancia de la existencia de monedas emitidas en el siglo V a.C., su número fue escaso y no fue hasta el siglo siguiente cuando comenzó a producirse un aumento significativo de su uso.

Ninguna ciudad ibérica de nuestras tierras acuñó moneda antes de mediados del siglo III a.C., por lo que todas las monedas utilizadas hasta esa fecha procedieron de las ciudades emisoras con las que de forma directa o indirecta se tuvo contactos. Como es lógico la proximidad geográfica y las rutas comerciales determinaron en buena medida la identidad de las monedas.

Los tesoros más antiguos que se conocen se fechan dentro de la segunda mitad del siglo IV a.C. y revelan el tipo de monedas que se encontraban en circulación. La composición del de Morella y de Mongó ponen de manifiesto que las monedas de Emporion y Massalia, caracterizadas por ser de pequeño tamaño y de reducido peso (1 g o menos), fue-

La presència d'eixes monedes no solament testimonia un flux de contactes amb les colònies gregues esmentades, sinó que condicionà, per tractar-se de fraccions amb un valor reduït, l'ús que se'n feia; es pogueren utilitzar en les barates menudes, cosa que va permetre que se'n produïra una difusió àmplia entre els ibers, ja que era relativament fàcil accedir-ne a la possessió.

Els ibers també usaren monedes de ciutats de Sicília, especialment els que vivien prop de la costa, perquè es trobaven en un ambient en què els contactes amb l'exterior sovintejaven més. El tresor aparegut al Montgó i el que es coneix com de Dènia són un exemple del fet que les monedes de Siracusa, Leontini, Messana i Selinus, i fins i tot algunes de ciutats de Grècia, com Corint i Rodes, també van abastar la costa valenciana; amb la seua presència es posa de manifest que l'ús de la moneda no solament s'hi circumscriu als divisors menuts de plata, sinó que s'hi admetia tot el que hi arribava.

Amb tot, no pareix que hi haguera una gran demanda de moneda en termes específics, perquè el concepte de riquesa i de mitjà de pagament no incloïa la moneda de forma rellevant. Durant molts anys, els metalls preciosos van continuar pesant-se quan s'usaren com a mitjà de pagament, tant si es tractava de lingots, nòduls, fragments de joies o monedes, i no hi havia cap inconvenient a tallar-les o dividir-les si l'ocasió ho demanava.

L'increment de la presència de monedes, particularment les de Massàlia i Empòrion, propicià la familiaritat amb esta classe particular de riquesa mòbil i que la ciutat ibèrica d'Arse (Sagunt), amb una intenció que desconeixem, encunyara la seua pròpia moneda, en la segona meitat del segle III a.C. Això no obstant, la monetització de les nostres terres només va començar a produir-se de forma important a final del segle III a.C., durant i com a conseqüència de la Segona Guerra Púnica, en què van participar contingents importants de mercenaris ibèrics. El finançament de les tropes que van participar en la contesa, tant a favor dels romans com dels cartaginesos, es va fer en bona mesura amb monedes, que passaven a mans dels ibers com a pagament de salaris, queviures, pertrets, etc. Les ciutats ibèriques valencianes més importants es van veure involucrades en este esdeveniment bèl·lic, hi participaren i algunes encunyaren les seues pròpies monedes per contribuir a finançar la guerra.

La guerra i la inseguretats que provocà féu que les acumulacions de metalls preciosos s'enterraren amb la intenció de preservar-los. Els riscos de la participació en el combat feren que molts dels ibers moriren i no pogueren recobrar el capital que havien acumulat i que tenien amagat on només ells ho sabien. També unes altres persones que no van participar directament en la guerra van ser víctimes de la inseguretats d'aquells anys i no pogueren recuperar els seus estalvis.

Coneixem bastants tresors enterrats a les terres valencianes durant els anys de la Segona Guerra Púnica. Mostren que a esta zona de la costa d'Hispania hi havia i circulaven tots els tipus de monedes que en un moment o altre es van encunyar per sufragar les despeses de la guerra. Lògicament, les més abundoses eren les que més s'encunyaren; per això, els shekels cartaginesos i les dracmes emporitanes, estes últimes encunyades pels romans, eren les que conformaren el gruix de la massa de monedes que hi havia en circulació. Però també hi

ron las que con mayor frecuencia circularon por nuestras tierras y las que con mayor facilidad atesoraron los iberos valencianos. La presencia de estas monedas no sólo testimonia un flujo de contactos con las mencionadas colonias griegas, sino que condicionó, por tratarse de fracciones con un reducido valor, el uso que se hizo de ellas; pudieron ser utilizadas en los pequeños intercambios, lo cual permitió que se produjera una amplia difusión entre los iberos al ser relativamente fácil acceder a su posesión.

Los iberos también utilizaron monedas de ciudades de Sicilia, especialmente los que vivían próximos a la costa, por encontrarse en un ambiente en el que los contactos con el exterior eran más frecuentes. El tesoro aparecido en el Montgó y el que se conoce como de Denia son un ejemplo de que las monedas de Siracusa, Leontini, Messana y Selinus, e incluso algunas de ciudades de Grecia, como Corinto y Rodas, también alcanzaron la costa valenciana; con su presencia se pone de manifiesto que el uso de la moneda no sólo se circunscribía a pequeños divisores de plata, sino que se admitía todo lo que llegaba.

Con todo, no parece que existiera una gran demanda de moneda en términos específicos, porque el concepto de riqueza y de medio de pago no incluía de forma importante a la moneda. Durante muchos años, los metales preciosos continuaron pesándose cuando se utilizaron como medio de pago, tanto si se trataba de lingotes, goterones, fragmentos de joyas o monedas, para las que no existía reparo en cortarlas y dividir las si la ocasión lo demandaba.

El incremento de la presencia de monedas, particularmente las de Massalia y Emporion, propició la familiaridad con este tipo particular de riqueza móvil y que la ciudad ibérica de Arse (Sagunt), con una intención que desconocemos, acuñara su propia moneda, en la segunda mitad del siglo III a.C. No obstante, la monetización de nuestras tierras sólo comenzó a producirse de forma importante a fines del siglo III a.C., durante y a consecuencia de la Segunda Guerra Púnica, en la que participaron importantes contingentes de mercenarios ibéricos. La financiación de las tropas que participaron en la contienda, tanto a favor de los romanos como de los cartagineses, se realizó en buena medida con monedas, las cuales pasaban a manos de los iberos en pago de salarios, alimentos, pertrechos, etc. Las ciudades ibéricas valencianas más importantes se vieron involucradas en este acontecimiento bélico, participaron en él y algunas acuñaron sus propias monedas para contribuir a financiar la guerra.

La guerra y la inseguridad que provocó hizo que las acumulaciones de metales preciosos se enterraran con la intención de preservarlos. Los riesgos de la participación en el combate hizo que muchos de los iberos murieran y no pudieran recobrar el capital que habían acumulado y que tenían escondido donde sólo ellos sabían. También otras personas que no participaron directamente en la guerra fueron víctimas de la inseguridad de estos años y no pudieron recuperar sus ahorros.

Los tesoros que conocemos, enterrados en las tierras valencianas durante los años de la Segunda Guerra Púni-

havia disponibles emissions d'unes altres ciutats, com les d'Ebusus, Arse, Saitabi, Massàlia, encunyacions ibèriques que imitaven les d'Empòrion i Massàlia i denaris romans.

Al final del segle III i el començament del segle II a.C., la permanència romana a la Península Ibèrica després de la victòria sobre els cartaginesos motivà un període d'inestabilitat i de revoltes, que van enfrontar romans i ibers. En eixos anys, encara estaven disponibles monedes encunyades abans, però, a més, s'encunyà una quantitat indeterminada de tipus monetaris que imitaven, amb major o menor èxit, les dracmes d'Empòrion, algunes de les quals tenen llegendes ibèriques llegibles que les identifiquen com a produccions d'una ciutat determinada. A les nostres terres, estes monedes estan documentades en el tresor d'Orpesa, on van aparèixer més de 175 dracmes, entre les quals algunes eren oficials d'Empòrion i la majoria imitacions ibèriques.

La gran quantitat de monedes posades en circulació durant la guerra i les revoltes ibèriques subsegüents van ser la causa que els ibers d'Ilercavònia, Edetània i Contestània s'introduïren en l'hàbit de l'ús de la moneda. De totes les ciutats ibèriques valencianes, Arse fou la que havia aconseguit un estadi de desenrotllament suficient per a mantindre, durant la primera meitat del segle II a.C., la producció de monedes que havia iniciat en un moment imprecís de la segona meitat del segle III a.C., subministrant moneda de plata al seu territori i zones pròximes, com ho demostra el tresor de la Vall d'Almonesir; totalment compost de monedes de plata d'Arse. Eixes monedes, denominades normalment dracmes, encara que quasi totes elles s'encunyaren seguint el patró del victoriat romà, van ser les més assequibles a la zona entre el 200 i el 150 a.C., perquè la moneda anterior, emesa durant la Segona Guerra Púnica, o bé va ser retirada o bé fosa.

La relativa calma i l'estabilitat política que caracteritzà la major part del segle II a.C. fou la causa de l'escassa quantitat d'ocultacions de monedes no recuperades, ja que, a més del tresor ja esmentat d'Almonesir, només en coneixem dos més, el de la Fonteta del Sarso i el de Catxapets. De tots dos, i del que s'ha descobert recentment al carrer del Salvador de València, es dedueix que els denaris romans republicans començaren a arribar més sovint i de forma ininterrompuda des de mitjan segle II a.C. en avant, fins al punt que es convertiren en el gros de la moneda de plata en circulació.

Com és lògic, les fortunes es van invertir en les monedes de major valor; que, fins a l'època imperial, foren els denaris de plata, però no tot el món tenia accés a eixe tipus de moneda i es té constància d'acumulacions de peces de bronze, com el conjunt del Tossal de l'Assut de Borriol, que s'ocultà durant el període de les guerres sertorianes.

De nou, la inestabilitat generada per la guerra civil entre Cèsar i Pompeu serà la causa que el seu propietari no poguera recuperar un tresor important de denaris de plata romans enterrats a Lliria. Una bona part del contingut estava format per monedes encunyades recentment, entre els anys 50-44 a.C., cosa que deixa clar que es tractava d'una fortuna formada durant la guerra. Es pot tractar de la bossa d'un soldat que haguera estat combatent en el bàndol cesarià o d'una persona vinculada a ell, perquè les peces encunyades per Cèsar tripli-

ca, constituyen un buen número. Muestran que en esta zona de la costa de Hispania estaban presentes y circulaban casi todos los tipos de monedas que en un momento o en otro se acuñaron para sufragar los gastos de la contienda. Lógicamente, las más abundantes eran las que más se acuñaron; por ello, los shekels cartagineses y las dracmas ampuritanas, estas últimas acuñadas para los romanos, eran las que conformaron el grueso de la masa de monedas que había en circulación. Pero también estaban disponibles emisiones de otras ciudades, como las de Ebusus, Arse, Saitabi, Massalia, acuñaciones ibéricas que imitaban las de Emporion y Massalia y denarios romanos.

A fines del siglo III y comienzos del siglo II a.C., la permanencia romana en la Península Ibérica después de su victoria sobre los cartagineses, motivó un período de inestabilidad y de revueltas, que enfrentaron a romanos e iberos. En estos años todavía estaban disponibles monedas acuñadas con anterioridad, pero además se acuñó un número indeterminado de tipos monetarios que imitaban, con mayor o menor logro, las dracmas de Emporion, algunas de las cuales tienen leyendas ibéricas legibles que las identifican como producciones de una determinada ciudad. En nuestras tierras estas monedas están documentadas en el tesoro de Orpesa, en el que aparecieron más de 175 dracmas, de entre las cuales algunas eran oficiales de Emporion y la mayoría imitaciones ibéricas.

Denari romano-republicà emés per Q. Maximus. Roma (127 a.C.). Ø 19 mm.

Denario romano-republicano emitido por Q. Maximus. Roma (127 a.C.). Ø 19 mm.

Dracma d'Arse. Mitjan segle III a. C. Ø 15 mm.
 Dracma de Arse. Mediadós siglo III a. C. Ø 15 mm.

Dracma d'Arse. Principis del segle II a. C. Ø 17 mm.
 Dracma de Arse. Principis del siglo II a. C. Ø 17 mm.

Dracma ibèrica de imitació emporitana. Tresor d'Orpesa. Ø 20 mm.
 Dracma ibèrica de imitació emporitana. Tesoro de Orpesa. Ø 20 mm.

quen en presència les que encunyaren els pompeians.

La moneda, objecte habitual

A l'època romana, l'ús i l'estalvi de moneda ja era una pràctica habitual. Com encara no hi havia bancs en l'accepció moderna de la paraula, tot i que sí que hi havia persones que

La gran quantitat de monedas puestas en circulación durante la guerra y las revueltas ibéricas subsiguientes fueron la causa de que los iberos de Ilercavonia, Edetania y Contestania se introdujeran en el hábito del uso de la moneda. De todas las ciudades ibéricas valencianas, Arse fue la que había conseguido un estadio de desarrollo suficiente para mantener, durante la primera mitad del siglo II a.C., la producción de monedas que había iniciado en un momento impreciso de la segunda mitad del siglo III a.C., suministrando moneda de plata a su territorio y zonas próximas, como lo demuestra el tesoro de Vall de Almonesir, formado en su totalidad con monedas de plata de Arse. Estas monedas, denominadas normalmente dracmas, aunque casi todas ellas se acuñaron siguiendo el patrón de peso del victoriató romano, fueron las más asequibles en la zona entre 200 y 150 a.C., pues la anterior, emitida durante la Segunda Guerra Púnica, o bien fue retirada o fundida.

La relativa calma y estabilidad política que caracterizó a la mayor parte del siglo II a.C. fue la causa de la escasa cantidad de ocultaciones de monedas no recuperadas en su día, pues además del ya citado de Almonesir, sólo conocemos dos más, el de la Fonteta del Sarso y el de Cachapets. De estos dos tesoros, y del que recientemente se ha descubierto en la calle Salvador de Valencia, se deduce que los denarios romanos republicanos comenzaron a llegar con mayor frecuencia y, en lo sucesivo, de forma ininterrumpida a partir de mediados del siglo II a.C., hasta el punto de que éstos se convirtieron en el grueso de la moneda de plata en circulación.

Como es lógico, las fortunas se invirtieron en las monedas de mayor valor, que hasta la época imperial, fueron los denarios de plata, pero no todo el mundo tuvo acceso a este tipo de moneda y se tiene constancia de acumulaciones de piezas de bronce, como el conjunto del Tossal de l'Assut de Borriol, que se ocultó durante el período de las guerras sertorianas.

De nuevo, la inestabilidad generada por la guerra civil entre César y Pompeyo será la causa de que su propietario no pudiera recuperar un importante tesoro de denarios de plata romanos enterrado en Lliria. Una buena parte de su contenido estaba formado por monedas acuñadas recientemente, entre los años 50-44 a.C., lo cual deja claro que se trataba de una fortuna formada durante la guerra, pudiendo tratarse de la bolsa de un soldado que hubiera estado combatiendo en el bando cesariano o de una persona vinculado a él, pues las piezas acuñadas por César triplican en presencia las que lo fueron por los pompeyanos.

La moneda, objeto habitual

En época romana el uso y ahorro de moneda ya era una práctica habitual. Como todavía no existían los bancos en la acepción moderna de la palabra, aunque sí personas que se dedicaban a cambiar, a prestar y a recibir depósitos de dinero, los hombres hacían su propia provisión de moneda. Lo más frecuente era buscar un receptáculo para almacenar — una caja, una vasija— y depositarlo en un lugar seguro de su

es dedicaven a canviar, prestar i rebre depòsits de diners, els hòmens feien la seua pròpia provisió de moneda. El més freqüent era buscar un receptacle per emmagatzemar —una capsa, un atifell— i depositar-lo en un lloc segur de la casa, on anar guardant monedes quan les circumstàncies ho permetien. Uns altres tresors s'amagaren en llocs no habitats. També s'han recuperat lots menuts de monedes de bronze que es poden identificar amb el que hui entenem com un moneder; on no sembla que intervinguera cap afany de tesauritzar en el sentit d'estalviar o capitalitzar la riquesa. Estos lots estan formats per monedes d'ús corrent que devien estar destinades a pagaments modestos d'índole quotidiana (pa, vi, oli, etc.).

Després de les guerres civils del segle I a.C. va ser quan es produí a Hispània un fort impuls en el procés de fundació de colònies i de municipis. Des d'aleshores, la moneda va anar convertint-se en un objecte fonamental en la vida de les ciutats i des d'allí se n'estengué l'ús al medi rural. Algunes de les antigues ciutats, com Saguntum, continuaren encunyant moneda en època imperial, mentre que unes altres, fundades recentment, van iniciar-ne les emissions, com la colònia llatina d'Ilici. Les monedes posades en circulació per Saguntum i Ilici —les úniques seques valencianes en funcionament— no degueren ser prou per abastir les necessitats locals i, per això, hagueren de compartir-ne la circulació als mercats amb exemplars encunyats a Carthago Nova i en alguns tallers de la vall de l'Ebre, com ara Calagurris, Celsa o Caesaraugusta. Les mo-

casa donde iban guardando monedas cuando las circunstancias se lo permitían. Otros tesoros se escondieron en lugares no habitados. También se han recuperado pequeños lotes de monedas romanas de bronce que pueden identificarse con lo que hoy entendemos como un monedero, en los que no parece que interviniera ningún afán de tesaurizar en el sentido de ahorro o capitalización de riqueza. Éstos están formados por monedas de uso corriente que estarían destinadas a pagos modestos de índole cotidiana (pan, vino, aceite, etc.).

Tras las guerras civiles del siglo I a.C. fue cuando se produjo en Hispania un fuerte empuje en el proceso de fundación de colonias y de municipios. Desde entonces la moneda se fue convirtiendo en un objeto fundamental en la vida de las ciudades y de allí se extendió su uso al medio rural. Algunas de las antiguas ciudades como Saguntum continuaron acuñando moneda en época imperial, mientras que otras, fundadas recientemente, iniciaron sus emisiones como la colonia latina de Ilici. Las monedas puestas en circulación por Saguntum e Ilici —las únicas cecas valencianas en funcionamiento— no debieron ser suficientes para abastecer las necesidades locales y, por ello, ejemplares acuñados en Carthago Nova y en algunos talleres del valle del Ebro, como Calagurris, Celsa o Caesaraugusta, debieron compartir la circulación en los mercados. Las monedas acuñadas en las ciudades romanas de Hispania, a pesar de que fueron las monedas mayoritarias durante la di-

As de Tiberi (14-37 d. C.), encunyat a la colònia d'Ilici. Ø 28 mm.
As de Tiberio (14-37 d. C.), acuñado en la colonia de Ilici. Ø28 mm.

Auri de Vespasià (69-79 d. C.) trobat a l'Arc de Cabanes (Castelló). Ø 18 mm.
Aureo de Vespasiano (69-79 d. C.) hallado en el Arc de Cabanes (Castelló). Ø 18 mm.

nedes encunyades a les ciutats romanes d'Hispania, a pesar que van ser les monedes majoritàries durant la dinastia júlio-clàudia, no s'han documentat fins ara en tresors valencians.

En l'etapa inicial de l'Imperi es produí una gran estabilitat a les terres valencianes, i potser per eixe motiu els tresors són poc freqüents. Del començament del Principat només se'n coneix un depòsit d'època flàvia. Es tracta del conjunt de l'Horta Seca, l'exigua composició del qual (6 monedes) s'ha d'interpretar com a moneder o bossa de monedes que servia per efectuar les compres diàries.

Durant el segle II d.C. s'aprecia un cert augment en la quantitat de tresors coneguts, alguns dels quals podrien associar-se a les rebel·lions testimoniades durant el regnat de Còmode, encara que és difícil d'assegurar, perquè falta una informació més completa sobre composició i troballa d'estos tresors. Al tresor de monedes d'or de Torreblanca (204 auris de Vespasià a Còmode), s'afegien els depòsits de bronzes d'Alaquàs (47 monedes de Vitel·li a Trajà), del Madrigal (16 monedes imperials entre August i Marc Aureli i un as de Saiti) i del Tossal de Manises (5 monedes embolicades en un drap de Trajà a Còmode). Excepte el depòsit de Torreblanca, que en el seu moment degué constituir una fortuna important, cal entendre que la resta dels conjunts són depòsits destinats a les compres quotidianes.

En els tresors valencians d'època de l'alt Imperi estan absents les monedes encunyades durant la República i la dinastia júlio-clàudia; no cal deduir d'això que eixes monedes ja no hi circulaven. Atesa la informació proporcionada per les excavacions arqueològiques, tant les monedes republicanes com els exemplars provincials hispànics sí que pareix que continuen usant-se en el segle II d.C., bé que en poca quantitat.

És en el segle III d.C. quan es documenta una major quantitat de tresors, tant a les terres valencianes com a la resta d'Hispania, coincidint amb una etapa de clara inestabilitat política i econòmica. Els tresors de la primera meitat del segle, com el Romeu, el Mirador, València-1, Santa Pola (52 bronzes de Filip I i II) i Benicató (11 sestercis i 5 asos d'Antoní Pius a Valerià) es caracteritzen per estar formats exclusivament per monedes de bronze, bàsicament sestercis, que és la moneda que més circulava en la primera meitat d'esta centúria. Hi ha alguns tresors (València-1 i Santa Pola) que són molt homogenis cronològicament, perquè estan compostos, quasi exclusivament, per exemplars del segle III d.C. Uns altres, per contra, demostren com en la circulació monetària del principi del segle III les monedes de la centúria anterior abastaven percentatges importants i, en ocasions, encara es mantenien en ús monedes de la segona meitat del segle I, que estan ja tan desgastades que a vegades és impossible reconèixer l'emperador que hi apareix retratat.

De mitjan segle III d.C. hi ha quatre tresors. Mentre el tresor trobat a la partida d'Eula i el recuperat a la vil·la romana del Mas d'Aragó estan compostos per monedes de plata i bronze, els tresors d'Almenara i les Alqueries estan formats exclusivament per monedes de plata. A través seu s'observa la substitució gradual del sesterci, que, d'altra banda, feia poc de temps que havia deixat d'encunyar-se, per

nastía julio-claudia, no se han documentado hasta la fecha en tesoros valencianos.

En la etapa inicial del imperio se produjo una gran estabilidad en las tierras valencianas y quizá por este motivo los tesoros son poco frecuentes. Del inicio del principado sólo se conoce un depósito de época flavia. Se trata del conjunto de Horta Seca, cuya exigua composición (6 monedas) debe interpretarse como el monedero o la bolsa de monedas que servía para realizar las compras diarias.

Durante siglo II d.C. se aprecia cierto aumento en el numero de tesoros conocidos, algunos de los cuales podrían asociarse a las rebeliones atestiguadas durante el reinado de Comodo, aunque es difícil asegurarlo, porque falta una información más completa sobre su composición y hallazgo. Al tesoro de monedas de oro de Torreblanca (204 áureos de Vespasiano a Comodo) se añaden los depósitos de bronce de Alaquàs (47 monedas de Vitelio a Trajano), de El Madrigal (16 monedas imperiales entre Augusto y Marco Aurelio y 1 as de Saiti) y del Tossal de Manises (5 monedas envueltas en un trazo de Trajano a Comodo). Excepto el depósito de Torreblanca, que en su momento debió constituir una importante fortuna, el resto de conjuntos deben entenderse como depósitos destinados a las compras cotidianas.

En los tesoros valencianos de época altoimperial están ausentes las monedas acuñadas durante la república y la dinastía julio-claudia de lo que no debe deducirse que estas monedas ya no circulaban. A tenor de la información proporcionada por las excavaciones arqueológicas, tanto las monedas republicanas como los ejemplares provinciales hispánicos sí que parece que continuaban usándose en el siglo II d.C., aunque en escaso número.

Es en el siglo III d.C. cuando mayor cantidad de tesoros se documenta, tanto en las tierras valencianas como en el resto de Hispania, coincidiendo con una etapa de clara inestabilidad política y económica. Los tesoros de la primera mitad del siglo como Romeu, El Mirador, Valencia-1, Santa Pola (52 bronces de Filipo I y II) y Benicató (11 sestercios y 5 ases de Antonino Pío a Valeriano) se caracterizan por estar formados en su totalidad por monedas de bronce, básicamente sestercios, que es la moneda que más circulaba en la primera mitad de esta centuria. Hay algunos tesoros (Valencia-1 y Santa Pola) que cronológicamente son muy homogéneos, pues están compuestos, casi exclusivamente, por ejemplares del siglo III d.C. Otros, por el contrario, demuestran cómo en la circulación monetaria de principios del siglo III, las monedas de la centuria anterior alcanzaban porcentajes importantes y, en ocasiones, todavía se mantenían en uso monedas de la segunda mitad del siglo I, las cuales están tan desgastadas que a veces es imposible reconocer el emperador que aparece retratado en la moneda.

A mediados del siglo III d.C. pertenecen cuatro tesoros. Mientras el tesoro hallado en la partida de Eula y el recuperado en la villa romana de Mas d'Aragó están compuestos por monedas de plata y bronce, los tesoros de Almenara y Les Alqueries están formados exclusivamente por monedas de plata. A través de ellos se observa la sustitución paulatina

Tresor de les Alqueries (una part).
 Tesoro de Les Alqueries (una parte).

l'antoninà.

Els tresors que es van ocultar o perdre al voltant dels anys 265-267 d.C. (el Mas d'Aragó, Almenara i les Alqueries) tenen especial rellevància a nivell històric, perquè l'aparició en ells d'algunes monedes de seques orientals es podria interpretar per la presència de tropes orientals en territori hispànic, durant les lluites entre l'emperador oficial Gal·li i l'usurpador gal Pòstum.

En el segle IV se succeïren una sèrie de reformes monetàries que no pogueren detindre el deteriorament de la moneda ni la inflació. Al llarg d'este segle tingueren lloc també canvis en la procedència de les monedes; així, en la primera meitat, les seques imperials que abastiren les terres valencianes solen trobar-se en la part occidental de l'Imperi, però a mesura que avançà el segle IV, les seques orientals agafaren major importància, fins que arribaren a ser les seques predominants al final de la centúria. De començament del segle IV destaquen els depòsits de la partida de Mura i del Portus Ilicitanus. Es tracta, en ambdós casos, de moneders menuts perduts en àmbits urbans, que es diferencien per la procedència de les monedes: en el conjunt del Portus Ilicitanus, la seca de Cícic és la més abundosa, mentre que en el lot de la partida de Mura només apareixen les seques occidentals.

La perduració de les monedes encunyades el segle IV i la falta de dades sobre el context de la majoria dels tresors ens impedeix, de moment, datar amb seguretat alguns depòsits amb monedes del final del segle IV, perquè es podrien haver tancat el segle V. Es tracta, entre altres, dels tresors de Benisuera o Elx.

La inseguretat que succeí a la divisió de l'Imperi entre Honorí i Arcadi, l'any 395 d.C., motivà de nou un augment del fenomen de l'atorament. Tant les invasions germàniques com les lluites a l'interior de l'Imperi comportaren un període d'inestabilitat que continuà durant els segles V i VI. En general, les monedes de bronze van compondre la major part de la massa monetària de les terres valencianes en aquella època. Les

del sestercio, que per otra parte hacía poco tiempo que había dejado de acuñarse, por el antoniniano.

Los tesoros cuya fecha de ocultación o pérdida podría situarse en los años 265-267 d.C. (Mas d'Aragó, Almenara y Les Alqueries) tienen especial relevancia a nivel histórico, pues la aparición en ellos de algunas monedas de cecas orientales podría interpretarse por la presencia de tropas orientales en territorio hispano, en las luchas entre el emperador oficial Galieno y el usurpador galo Póstumo.

En el siglo IV se sucedieron una serie de reformas monetarias que no pudieron detener el deterioro de la moneda ni la inflación. A lo largo este siglo también tuvieron lugar cambios en la procedencia de las monedas; así, en la primera mitad las cecas imperiales que abastecieron las tierras valencianas suelen encontrarse en la parte occidental de Imperio, pero a medida que avanzó el siglo IV las cecas orientales alcanzaron mayor importancia, hasta ser las cecas predominantes a finales de la centuria. De inicios del siglo IV destacan los depósitos la Partida de Mura y del Portus Ilicitanus. Se trata en ambos casos de pequeños monederos perdidos en ámbitos urbanos que se diferencian por la procedencia de las monedas: en el conjunto del Portus Ilicitanus la ceca de Cyzico es la más abundante, mientras que en el lote de la Partida de Mura sólo aparecen las cecas occidentales.

La perduración de las monedas acuñadas en el siglo IV y la falta de datos sobre el contexto de la mayoría de los tesoros nos impide por el momento datar con seguridad algunos depósitos con monedas de finales del siglo IV puesto que pudieron haberse cerrado en el siglo V. Se trataría de los tesoros de Benisuera o Elx, por citar algunos.

La inseguridad que sucedió a la división del imperio entre Honorio y Arcadio, en el año 395 d.C., de nuevo motivó un aumento del fenómeno de atesoramiento. Tanto las invasiones germánicas, como las luchas en el interior del Imperio conllevaron un período de inestabilidad que continuó durante los siglos V y VI. En general, las monedas de bronce fueron las que compusieron la mayor parte de la masa monetaria de las tierras valencianas en esa época. Las emisiones de Teodosio, Arcadio y Honorio representaban el fin del abastecimiento de monedas procedentes del Imperio por lo que se mantuvieron en uso en los siglos siguientes. Los AE2, que habían sido desmonetizados, parece que se mantuvieron en uso en el siglo V, como se deduce de su presencia en algunos tesoros como La Balsa, e incluso hasta el siglo VI según se desprende de los datos arqueológicos y del depósito monetar hallado en el yacimiento costero de la Punta de l'Illa de Cullera.

La moneda de oro siempre fue utilizada por las capas más elevadas de la población, pero parece que su atesoramiento se intensificó a inicios del siglo V con la entrada de los pueblos bárbaros. En ocasiones los tesoros que se ocultaban o perdían en esta época incluían joyas o metal en bruto como sucede con el tesoro de La Alcudia.

En el siglo VI los visigodos se instalaron definitivamente en Hispania. Este pueblo basó su economía mone-

Tresor de l'Alcúdia d'Elx.
Tesoro de La Alcudia de Elx.

emissions de Teodosi, Arcadi i Honori representaven la fi de l'abastiment de monedes procedents de l'Imperi, i per això es van mantindre en ús durant els segles següents. Els AE2, que havien sigut desmonetitzats, pareix que es mantingueren en ús el segle v, com es dedueix de la seua presència en alguns tresors com el de la Balsa, i fins al segle vi, com es desprén de les dades arqueològiques i del depòsit monetat trobat al jaciment costaner de la Punta de l'Illa de Cullera.

Les capes més elevades de la població sempre van usar la moneda d'or, però sembla que l'atresorament s'intensificà al començament del segle v, amb l'entrada dels pobles bàrbars. En ocasions, els tresors que s'ocultaven o perdien en esta època incloïen joies o metall en brut, com succeïx amb el tresor de l'Alcúdia.

En el segle vi, els visigots s'instal·laren definitivament a Hispània. Este poble va basar l'economia monetària en els trients d'or i féu encunyacions a València i Sagunt. Estes monedes, pel seu elevat valor, degueren ser utilitzades bàsicament per les classes dominants per fer grans pagaments, com el sosteniment de l'exèrcit o l'adquisició de productes de luxe. A pesar de la seua importància, de moment no es coneix cap tresor compost de trient visigots recuperat a les terres valencianes, encara que sí hi ha algunes troballes de moneda aïllades. Al segle vi podria adscriure's un tresor de monedes d'or trobat prop de València, encara que l'escassa informació que se'n disposa no permet, de moment, determinar si es tracta d'un conjunt compost per monedes visigodes anteriors a Leovigild o d'exemplars bizantins.

El dinar, el dirhem: monedes d'or i plata

L'arribada dels àrabs a la Península Ibèrica donà lloc a un

taria en los trientes de oro y acuñó en las ciudades de Valencia y Sagunto. Estas monedas por su elevado valor debieron ser utilizadas básicamente por las clases dominantes para realizar grandes pagos como el sostenimiento del ejército o la adquisición de productos de lujo. A pesar de su importancia, por el momento, no se conoce ningún tesoro compuesto de trientes visigodos recuperado en tierras valencianas, aunque sí algunos hallazgos de moneda aislados. Al siglo VI podría adscribirse un tesoro de monedas de oro hallado cerca de Valencia aunque la escasa información que se dispone del mismo, no permite por el momento, determinar si se trata de un conjunto compuesto por monedas visigodas anteriores a Leovigildo o ejemplares bizantinos.

El dinar, el dirham: monedes de oro y plata

La llegada de los árabes a la Península Ibérica dio lugar a un proceso de islamización que afectó a diferentes aspectos de la vida cotidiana. Nuevas especies monetarias empezaron a circular por nuestras tierras: el *dinar* de oro, el *dirham* de plata y el *fals* de cobre. Estas monedas habían sido creadas hacia el año 77-79 H./696-699 d.C. por el califa 'Abd al-Malik ibn Marwan en una reforma monetaria que, entre otras cosas, fijó las características tipológicas de la moneda islámica: carecer de representaciones figurativas siendo exclusivamente epigráficas y con leyendas escritas en árabe.

A pesar de que esta reforma estaba ya vigente cuando llegaron los árabes a la península, las monedas más antiguas que conocemos acuñadas en al-Andalus —así se conocerá a partir de ese momento a los territorios peninsulares bajo dominio islámico— son dinares o divisores cuya leyenda está escrita

procés d'islamització que afectà diferents aspectes de la vida quotidiana. Noves espècies monetàries començaren a circular per les nostres terres: el *dinar* d'or, el *dirhem* de plata i el *fals* de coure. Estes monedes, les va crear cap a l'any 77-79 H./696-699 d.C. el califa Abd al-Malik ibn Marwan, en una reforma monetària que, entre altres coses, fixà les característiques tipològiques de la moneda islàmica: mancar de representacions figuratives i fer-les exclusivament epigràfiques, amb llegendes escrites en àrab.

A pesar que esta reforma estava ja vigent quan arribaren els àrabs a la península, les monedes més antigues que coneixem, encunyades a Al-Andalus —així es coneixeran a partir d'este moment els territoris peninsulars davall del domini islàmic— són dinars o divisors la llegenda dels quals està escrita en llatí. Però això va durar poc de temps, ja que, després d'unes emissions de monedes bilingües, les llegendes passaren a estar escrites totes en àrab. Estes monedes d'or s'han conservat en poca quantitat i en l'actualitat no coneixem cap tresor amb eixes peces.

En estos primers moments de la conquesta sovintegen més les troballes de fulus de coure, i en coneixem bastants exemplars. Estes monedes, per ser el valor més baix del sistema monetari islàmic, degueren circular de forma més generalitzada, atés que es van atresorar ben poc.

L'any 138 H./756 d.C., Al-Andalus es convertí en l'últim reducte omeia del món musulmà, amb l'arribada d'Abd al-Rahman I, únic supervivent d'esta dinastia després del seu derrocament a Orient pels abbàsides. Aleshores començà un període que es coneix com a emirat independent. Però esta independència era només política, ja que, en el pla religiós, se seguia acceptant el califa d'Orient com a representant suprem dels musulmans.

El fet queda reflectit en les monedes d'este període, que es

en llatí. Pero esto sería por poco tiempo ya que, tras unas emisiones de monedas bilingües, las leyendas pasaron a estar escritas enteramente en árabe. Estas monedas de oro se han conservado en escaso número y en la actualidad no conocemos ningún tesoro con estas piezas.

Más abundantes en estos primeros momentos de la conquista son los hallazgos de fulus de cobre de los que conocemos bastantes ejemplares. Estas monedas, por ser el valor más bajo del sistema monetario islámico, debieron circular de forma más generalizada, toda vez que fueron escasamente atesoradas.

En el año 138 H./756 d.C. al-Andalus se convertiría en el último reducto omeya del mundo musulmán con la llegada de 'Abd al-Rahman I, único superviviente de esta dinastía tras su derrocamiento en oriente por los abbasíes. Dio comienzo entonces un período que se conoce como Emirato Independiente. Pero esta independencia fue tan sólo política ya que en el plano religioso se seguía aceptando al califa de oriente como representante supremo de los musulmanes.

Este hecho queda reflejado en las monedas de este período que se caracteriza por la ausencia de emisiones áureas y la circulación de dirhames de plata procedentes de cecas orientales junto con los acuñados en al-Andalus. Unos y otros no se diferencian más que en el nombre de la ceca teniendo todos las mismas leyendas.

También circulaban fulus de cobre pero sólo se atesoraba la plata. Los tesoros de este período son un buen ejemplo del grado de presencia del estado omeya en los distintos territorios, ya que la mayor parte de ellos han sido encontrados en la zona de Andalucía, mientras que en las tierras valencianas

Dirham d'Al-Hakim I. Al-Andalus (202 H). Tresor de Borriana. Ø 28 mm.
Dirham de al-Hakim. Al-Andalus (202 H). Tresor de Borriana. Ø 28 mm.

Dinar almoràvit de la seca de Dénia. Ø 25 mm.
Dinar almoràvide de la ceca de Denia. Ø 25 mm.

caracteritza per l'absència d'emissions àuries i la circulació de dirhems de plata procedents de seques orientals, al costat dels encunyats a Al-Andalus. Els uns i els altres no es diferencien més que en el nom de la seca, i tots tenen les mateixes llegendes.

També circulaven fulus de coure, però només s'atresorava la plata. Els tresors d'este període són un bon exemple del grau de presència de l'Estat omeia als distints territoris, ja que la major part s'ha trobat a la zona d'Andalusia, mentre que a les terres valencianes només disposem de la troballa de la Cova del Randero a Pedreguer (Alacant), on van aparèixer 50 monedes datades entre els anys 151-219 H./768-835 d.C., i el lot trobat a Borriana, amb monedes encunyades entre els anys 153-202 H./770-818 d.C.

L'any 317 H./929 d.C., Abd al-Rahman III s'autoproclamà califa, adoptant el títol de Príncep dels Creients. Trencava així tot vincle amb Orient i creava un estat fortament centralitzat amb seu a Còrdova.

En les monedes es va fer figurar el nom i els títols del califa, a més del nom del responsable de la seca. La circulació monetària en este període continuà sent bimetàl·lica, ja que, encara que van tornar a encunyar-se monedes d'or, desaparegueren les emissions de coures. Però la moneda circulant per excel·lència va ser el dirhem de plata.

De dirhems estan compostos els tresors califals, i en coneixem una quantitat considerable. Quasi tots es van ocultar als primers anys del segle XI, en un clima d'inestabilitat política provocada per la guerra civil que acabà amb la desaparició del califat de Còrdova. És el cas dels conjunts de los Villares, Sinarques, l'Elca, les Atzavares i el carrer del Forn a Elx, o Almoradí; els dos últims amb forta presència de moneda encunyada fora d'Al-Andalus, pels fatimites del nord d'Àfrica.

El desmembrament del califat de Còrdova deixà pas en el segle XI a un territori dividit en menuts estats independents coneguts com a regnes de taifa. Estos estats van rivalitzar entre ells perquè es consideraven els hereus legítims del poder califal desaparegut i no renunciaren a l'encunyació de moneda. Amb eixe motiu, cada estat va obrir la seua pròpia seca. És el cas de Dénia i de València, capitals de les taifes respectives, les monedes de les quals apareixen al costat de les d'uns altres regnes en tresors ocultats en distintes zones. A la Comunitat Valenciana, coneixem els tresors del Castellar, Castell de la Magdalena, Font de Beca, Xaló o la denominada troballa de Llevant. Pel que fa al tresor de Font de la Beca, la seua composició és majoritàriament califal, tot i que es va ocultar en època taifa, encara que es pot considerar de transició.

Després del parèntesi que significà la presència del Cid al final del segle XI, en la centúria següent una dinastia africana, la dels almoràvits, arribà a Al-Andalus. A pesar que hi governaren a penes 50 anys, la implantació del seu numerari fou molt forta i ens han deixat moltes peces de gran bellesa i alta qualitat tècnica. Les monedes de plata almoràvits es van denominar quirats, tingueren metrologia diferent i s'hi van encunyar divisors fins a la setzeava part de la unitat. A este període pertany el tresor de Benicàssim, que té un 10% de monedes de la taifa de València i Toledo.

sólo contamos con el hallazgo de la Cueva del Randero en Pedreguer (Alacant) donde aparecieron 50 monedas datadas entre los años 151-219 H./770-835 d.C. y el lote encontrado en Burriana, con monedas acuñadas entre los años 153-202 H./769-818 d.C.

En el año 317 H./929 J.C. 'Abd al-Rahman III se auto-proclamó califa adoptando el título de "Príncipe de los Creyentes". Rompía así todo vínculo con oriente creando un estado fuertemente centralizado con sede en Córdoba.

En las monedas se hizo figurar el nombre y títulos del califa además del nombre del responsable de la ceca. La circulación monetaria en este período siguió siendo bimetálica, pues aunque volvieron a acuñarse monedas de oro, desaparecieron las emisiones de cobres. Pero la moneda circulante por excelencia fue el dirham de plata.

De dirhames están compuestos los tesoros califales, de los que conocemos un número considerable. Casi todos fueron ocultados en los primeros años del siglo XI en un clima de inestabilidad política provocado por la guerra civil que acabaría con la desaparición del Califato de Córdoba. Es el caso de los conjuntos de Los Villares, Sinarcas, L'Elca, Atzabares y C/Horno en Elche o Almoradí, los dos últimos con fuerte presencia de moneda acuñada fuera de al-Andalus por los fatimíes del norte de Africa.

El desmembramiento del Califato de Córdoba dejó paso en el siglo XI a un territorio dividido en pequeños estados independientes conocidos como Reinos de Taifas. Estos estados rivalizaron entre sí por considerarse los herederos legítimos del desaparecido poder califal y no renunciaron a la acuñación de moneda para lo que cada estado abrió su propia ceca. Es el caso de Denia y Valencia, capitales de sus respectivas taifas y cuyas monedas aparecen junto a las de otros reinos en tesoros ocultados en distintas zonas. En la Comunidad Valenciana conocemos los tesoros de El Castellar de Xilxes, Castell de la Magdalena, Jalón y algunos de localización más incierta como el de la provincia de Valencia o el denominado hallazgo de Levante. Por lo que respecta al tesoro de Font de la Beca su composición es mayoritariamente califal, pero se ocultó en época taifa, pudiéndose considerar de transición.

Tras el paréntesis que supuso la presencia del Cid a finales del siglo XI, en la centuria siguiente, una dinastía africana, la de los almorávides, llegó a al-Andalus. A pesar de que gobernaron apenas 50 años, la implantación de su numerario fue muy fuerte y nos han dejado numerosas piezas de gran belleza y alta calidad técnica. Las monedas de plata almorávides fueron llamadas quirates, tuvieron metrología diferente, acuñándose divisores hasta la dieciseisava parte de la unidad. A este período pertenece el tesoro de Benicàssim, que tiene un 10% de monedas de la taifa de Valencia y Toledo.

Tras un breve período de fragmentación política donde las familias tradicionales luchaban por hacerse con el control de las ciudades, los almohades volvieron a unificarlo a finales del siglo XII. Instauraron de nuevo el dirham, pero

Després d'un breu període de fragmentació política, on les famílies tradicionals lluitaven per apoderar-se del control de les ciutats, els almohades tornaven a unificar Al-Andalus al final del segle XII. Instauraren de nou el dirhem, però amb la particularitat d'encunyar-lo de forma quadrada, i van apujar el pes del dinar, que els almoràvits havien abaixat lleugerament. El dinar almohade es va conèixer dins l'àmbit cristià amb el nom de dobla. Les troballes de moneda almohades són les que més dispersió geogràfica ofereixen. En destaquen els conjunts de la serra de l'Espadà, Montfort i Oriola, però sobretot el tresor de la mola de Santa Bàrbara, per la gran quantitat de peces que el formen.

A mitjan segle XIII, la conquesta cristiana posà fi a un període de predomini polític musulmà, i una nova societat anà implantant-se, amb els seus costums, la seua llengua i les seues monedes.

Els grans comerciants

La conquesta de Jaume I significà la unificació monetària de Catalunya, Aragó, València i Múrcia. Este monarca establí un sistema monetari basat en el *diner de tern* —moneda amb un contingut d'un 25% de plata i amb un pes aproximat d'un gram— que tingué una circulació àmplia. Eixa moneda tenia el mateix anvers a tota la Corona d'Aragó, mentre que el revers variava segons els llocs. A València es representava un arbre.

El *diner de tern* o *ral* s'inscriu en un sistema monetari que ja estava en ús en uns altres regnes europeus. Este sistema consistia en una unitat, la *lliura*, que contenia vint sous i cadascun equivalia a 12 diners o rals. Al seu torn, cada diner valia dos *mallers* o *òbols*. Només els *diners* i els *òbols* existien com a moneda encunyada, la resta van ser monedes de compte o imaginàries.

Del *ral* o *diner* valencià es coneixen dos emissions durant el regnat de Jaume I: l'una feta els anys 1247/49 i l'altra en 1271; en ambdós casos es posà en circulació una gran quantitat de monedes (en total més de 30.000 marcs de plata). A pesar que el *diner de tern* de València era l'única moneda que tenia curs legal al Regne de València, els tresors de l'època, com el de Reina Mora, Ombria i Almenara-Benavites, demostren que bona part de les monedes en circulació procedien d'uns altres llocs de la Corona d'Aragó, bàsicament de Catalunya.

Jaume I autoritzà també l'encunyació de moneda àrab destinada a l'exportació. Els *millaresos* o dirhems de plata i les *masmudines* d'or van ser les monedes que els comerciants usaren en les seues transaccions mediterrànies amb els àrabs, encara que hi ha pocs testimoniatges de la seua circulació a les terres valencianes.

Durant el regnat de Pere el Gran (1276-1285) no es coneix emissió de moneda al Regne de València; per tant, els *diners* de Jaume I degueren seguir circulant-hi, ja que tingueren curs legal fins almenys deu anys després de la mort del monarca i com a valor de canvi apareixen en alguns documents de l'època. Al final del regnat de Pere el Gran s'introduí una nova moneda a la Corona d'Aragó: el *croat*. Esta moneda, emesa a Barcelona, era de plata quasi pura i d'un pes d'uns 3g. Els seus successors, Al-

con la particularidad de acuñarlo de forma cuadrada, y subieron el peso del dinar que los almorávides habían rebajado ligeramente. El dinar almohade fue conocido en el ámbito cristiano con el nombre de dobla. Los hallazgos de moneda almohade son los que más dispersión geográfica ofrecen, destacando los conjuntos de Sierra de Espadán, Montforte u Orihuela, pero sobre todo el tesoro del cerro de Santa Bárbara por la gran cantidad de piezas que lo forman.

A mediados del siglo XIII la conquista cristiana pondría fin a un período de predominio político musulmán, y una nueva sociedad se irá implantando con sus costumbres, su lengua y sus monedas.

Los grandes comerciantes

La conquista de Jaume I supuso la unificación monetaria de Cataluña, Aragón, Valencia y Murcia. Este monarca estableció un sistema monetario basado en el *diner de tern* —moneda con un contenido de un 25 % de plata y un peso aproximado de un gramo— que tuvo una amplia circulación. Dicha moneda tenía el mismo anverso en toda la Corona de Aragón, mientras que el reverso variaba según los lugares, en Valencia se representaba un árbol.

El *diner de tern* o *ral* se inscribió en un sistema monetario que ya estaba en uso en otros reinos europeos. Este sistema consistía en una unidad, la libra o *lliura*, que contenía 20 sueldos o *sous* y cada uno equivalía a 12 diners o *rams*. A su vez cada diner valía 2 *mallas* u *òbols*. Sólo los *diners* y *òbols* existieron como moneda acuñada, el resto fueron monedas de cuenta o imaginarias.

Del *ral* o *diner* valenciano se conocen dos emisiones durante el reinado de Jaume I: una realizada en los años 1247/49 y otra en 1271, en ambos casos se puso en circulación una gran cantidad de monedas (en total más 30.000 marcos de plata). A pesar de que el *diner de tern* de Valencia era la única moneda que tenía curso legal en el Reino Valencia, los tesoros de la época, como Reina Mora, Ombria y Almenara-Benavites, demuestran que buena parte de las monedas en circulación procedían de otros lugares de la Corona de Aragón, básicamente de Cataluña.

Jaume I autorizó también la acuñación de moneda árabe destinada a la exportación. Los *millareses* o dirhames de plata y las *masmudinas* de oro fueron las monedas que los comerciantes utilizaron en sus transacciones mediterráneas con los árabes, aunque existen pocos testimonios de su circulación en las tierras valencianas.

Durante el reinado de Pere el Gran (1276-1285) no se conoce la emisión de moneda en el Reino de Valencia, por lo que los *diners* de Jaume I debieron seguir circulando, ya que tuvieron un curso legal de al menos 10 años después de la muerte del monarca y como valor de cambio aparece en algunos documentos de la época. Al final del reinado de Pere el Gran se introdujo una nueva moneda en la Corona de Aragón: el *croat*. Esta moneda, emitida en Barcelona, era de

Tresor de Benicàssim
Tesoro de Benicàssim

Escena militar d'un campament del segle XIV. *L'Eneida* (Biblioteca de la Universitat de València).
Escena militar de un campamento del siglo XIV. *La Eneida* (Biblioteca de la Universitat de València).

fons el Franc (1285-1291), Jaume II (1291-1327) i Alfons el Benigne (1327-1335) continuaren emetent croats, mitjos croats i diners a Barcelona. A tot el Regne de València només es va fer una emissió escassa de diners a Alacant l'any 1296, destinada a pagar les tropes situades a la frontera murciana. Els croats tingueren un àmbit de circulació mercantil que abastà tota la Corona d'Aragó, i així queda reflectit en el tresor trobat al solar del Pont de Fusta de València i en el tresor mallorquí de Sóller; tots dos ocultats al final del segle XIII o començament del XIV. Així, entre 1285 i 1335, a més de la moneda valenciana antiga s'usaren monedes encunyades a Aragó, Catalunya i uns altres regnes mediterranis; la moneda valenciana no solament començava a ser escassa per les pèrdues i l'exportació, sinó que estava bastant desgastada i no era un mitjà eficaç per a la capitalització de riquesa pel seu reduït contingut de plata, a diferència del croat, que era la moneda forta del moment. En els tresors valencians de l'època, al costat de monedes de Barcelona, hi apareixen monedes del senyoriu de Montpeller, de Marsella i melgareses.

En el segle XIV, davant la pèrdua de força de les divises àrabs i bizantines, començaren a tindre rellevància les monedes d'or que les potències comercials europees havien començat a emetre en el segle XIII. La Corona d'Aragó, immersa al món mediterrani on predominaven el florí de Florència i el ducat de Venècia, acabà adoptant eixos patrons per a les seues emissions àuries. L'encunyació de moneda d'or s'havia fet imprescindible, tant per l'augment del volum dels negocis com per la necessitat de finançar els nombrosos conflictes bèl·lics de l'època. D'esta forma, durant el regnat de Pere el Cerimoniós (1336-1387), s'inicià l'encunyació del *florí* a la Corona d'Aragó, amb un valor d'11 sous. Des de 1369 es van emetre florins a València, amb una llei de 18 quirats, i va ser

plata casi pura y de un peso de unos 3 g. Sus sucesores, Alfons el Franc (1285-1291), Jaume II (1291-1327) y Alfons el Benigne (1327-1335) continuaron emitiendo croats, mig croats y diners en Barcelona. En todo el Reino de Valencia sólo se realizó una escasa emisión de diners en Alacant en el año 1296 destinada a pagar las tropas situadas en la frontera murciana. Los croats tuvieron un ámbito de circulación mercantil que abarcó toda la Corona de Aragón y así queda reflejado en el tesoro hallado en el solar del Pont de Fusta de Valencia y en el tesoro mallorquín de Sóller, ambos ocultados a finales del siglo XIII o principios del siglo XIV. Así, entre 1285 y 1335, además de la moneda valenciana antigua se utilizaron monedas acuñadas en Aragón, Cataluña y otros reinos mediterráneos; la moneda valenciana no sólo comenzaba a ser escasa por las pérdidas y la exportación, sino que estaba bastante desgastada y no era un medio eficaz para la capitalización de riqueza por su reducido contenido de plata, a diferencia del croat que era la moneda fuerte de este momento. En los tesoros valencianos de la época junto a monedas de Barcelona aparecen monedas del señorío de Montpellier, de Marsella y melgareses.

En el siglo XIV ante la pérdida de fuerza de las divisas árabes y bizantinas empezaron a tener relevancia las monedas de oro que las potencias comerciales europeas comenzaron a emitir en el siglo XIII. La Corona de Aragón, inmersa en el mundo mediterráneo donde predominaban el florín de Florencia y el ducado de Venecia, terminó adoptando estos patrones para sus emisiones áureas. La acuñación de moneda de oro se había hecho imprescindible tanto por el aumento del volumen de negocios como por la necesidad de financiar los numerosos conflictos bé-

Florí de Pere el Cerimoniós (1336-1387). València (GNC) Ø 19 mm.
Florín de Pere el Cerimoniós (1336-1387). València (GNC) Ø 19 mm.

Doble ducat de Ferran II (1504-1516). València. Ø 25 mm.
Doble ducado de Ferran II (1504-1516). Valencia. Ø 25 mm.

Bernat Ferrer, mestre de la seca, qui se n'encarregà de l'encunyació.

Els tresors del final del segle XIV, com el depòsit del carrer de la Llibertat de València, reflectixen que la majoria de la moneda que circulava al Regne de València provenia de fora. La perduració dels rals valencians de Jaume I al tresor de València-2, tancat durant el regnat de Pere el Ceremoniós, permet suposar que estos s'hi van mantindre en circulació almenys fins a eixa data, és a dir, al cap de quasi un segle que els havien encunyats. La seua presència es constata també en alguns tresors catalans i francesos (Torre del Baró de Viladecans i Ariège), datats en eixa època, on, darrere de la moneda catalana, els exemplars valencians són els més abundosos.

Durant el regnat de Joan I (1387-1396) es continuaren emetent florins en la seca de València i s'inaugurà l'encunyació de monedes de plata de bona llei. En 1393 aparegué al Regne de València una nova moneda, el *ral d'argent* o *dihuité*. Esta moneda tenia el valor d'un sou i mig (=18 diners o rals menuts), equivalència que es mantingué fins al inici del segle XVIII. Durant el regnat de Martí I l'Humà (1396-1410) continuà la política monetària establida pel seu antecessor. En esta època es daten dos tresors apareguts molt a prop, en un lloc indeterminat de la província de València. El primer, denominat ací València-3, estava format per florins encunyats entre Pere III i Martí I, a més d'algunes dobles almohades de mitjan segle XIV, encunyades al nord d'Àfrica. L'altre tresor (València-4) estava compost per monedes de plata de València i Castella, i per monedes de billó procedents de Castella i Aquitània, ja que este tipus de moneda no s'encunyava a València des de Jaume I. El conjunt es completava amb dirhems almohades.

La seca de València arribà a una gran prosperitat amb Alfons el Magnànim (1416-1458), qui recuperà l'autoritat reial en la seca, que abans havia caigut en mans dels arrendataris. Encunyà florins i mitjos florins. Intentà establir una nova moneda d'or: el *timbre*, que sembla que no va tindre molta acceptació, amb un valor de 10 sous i una llei de 20 quirats. Esta nova moneda intentava substituir el florí, ja que, en ser este molt valorat pels mercaders, s'exportava amb fins especulatiu. Es van continuar emetent *ral*s de plata i s'introduí l'emissió del *mig ral*. La moneda de billó era pareguda en disseny a la de Jaume I, encara que en canvià l'estil de retrat reial i en el revers s'afegiren, en ocasions, les marques dels mestres de seca, com havia succeït anteriorment en les monedes de plata i or.

En 1461 s'encetaren les encunyacions de Joan II (1458-1479) en la seca de València, on es concentraren gran part de les activitats del regnat. En eixos anys, el florí canvià de valor, passant a ser de 12 sous i sis diners.

La política monetària de Ferran II (1479-1516) es caracteritzà per una sèrie de reformes monetàries, com també per canvis en l'organització de la seca. Unificà l'or d'acord amb la nova moneda europea, el ducat, i creà en este metall una nova moneda, l'*excel·lent*; unificà també la moneda de plata d'acord amb el gros i situà el billó en el seu nivell comercial, ja que s'havia enrarit cada vegada més i el mercat

licos de la época. De esta forma, durante el reinado de Pere el Ceremoniós (1336-1387) se inició la acuñación del *florí* en la Corona de Aragón con un valor de 11 *sous*. Desde 1369 se emitieron florines en Valencia, con una ley de 18 quilates, y fue Bernat Ferrer, maestro de ceca, quien se encargó de su acuñación.

Los tesoros de finales del siglo XIV como el depósito de la calle Llibertat de Valencia reflejan que la moneda que circulaba en el Reino de Valencia procedía en su mayor parte de fuera del mismo. La perduración de rals valencianos de Jaume I en el tesoro de Valencia-2, cerrado durante el reinado de Pere el Ceremoniós, permite suponer que éstos se mantuvieron en circulación al menos hasta esta fecha, es decir casi un siglo después de su acuñación. Su presencia se constata también en algunos tesoros catalanes y franceses (Torre del Baró de Viladecans y Ariège), datados en esta época, donde después de la moneda catalana los ejemplares valencianos son los más abundantes.

Durante el reinado Joan I (1387-1396) se continuaron emitiendo florines en la ceca de Valencia y se inauguró la acuñación de monedas de plata de buena ley. En 1393 apareció en el Reino de Valencia una nueva moneda: el *ral d'argent* o *dihuité*. Esta moneda tenía el valor de 1 sueldo y medio (=18 *diners* o *ral*s menuts), equivalencia que se mantuvo hasta inicios del siglo XVIII. Durante el reinado de Martí I el Humà (1396-1410) continuó la política monetaria establecida por su antecesor. En esta época se datan dos tesoros aparecidos muy próximos en un lugar indeterminado de la provincia de Valencia. El primero, llamado aquí Valencia-3, estaba formado por florines acuñados entre Pere II y Martí I, además de algunas doblas almohades de mediados del siglo XIV, acuñadas en el norte de Africa. El otro tesoro (Valencia-4) estaba compuesto por monedas de plata de Valencia y Castilla, y por monedas de vellón procedentes de Castilla y Aquitania, puesto que este tipo de moneda no se acuñaba en Valencia desde Jaume I, el conjunto se completaba con dirhemes almohades.

La ceca de Valencia alcanzó una gran prosperidad con Alfons el Magnànim (1416-1458) quien recuperó la autoridad real en la ceca que antes había caído en manos de los arrendatarios. Acuñó florines y medios florines. Intentó establecer una nueva moneda de oro: el *timbre*, que al parecer no tuvo mucha aceptación, con un valor de 10 sueldos y una ley de 20 quilates. Esta nueva moneda intentaba sustituir al florín, ya que éste al ser muy valorado por los mercaderes era exportado con fines especulativos. Se continuaron emitiendo *ral*s de plata y se introdujo la emisión del *mig ral*. La moneda de vellón era parecida en diseño a la de Jaume I aunque cambió el estilo del retrato real y en el reverso se añadieron, en ocasiones, las marcas de los maestros de ceca, como había sucedido anteriormente en las monedas de plata y oro.

En 1461 se iniciaron las acuñaciones de Joan II (1458-1479) en la ceca de Valencia, en la que se concentraron gran parte de las actividades del reinado. El florín en estos años cambió su valor siendo de 12 sueldos y 6 dineros.

estava envaït per monedes d'uns altres regnes, com Aragó i Catalunya.

Dels falsaris a les grans fortunes

Durant els segles XVI i XVII, la seca de València continuà encunyant la moneda pròpia del Regne, formada per emissions d'or, plata i billó, encara que s'advertix una disminució progressiva del pes i la qualitat del metall, quasi sempre com a resposta als moviments especulatius que, en diversos moments i de forma periòdica, afectaren la moneda d'or i plata.

En or, la moneda més encunyada fou la corona, emesa per primera vegada en 1544, per acabar amb la infravaloració de l'anterior moneda d'or, l'excel·lent, que en provocava l'extracció sistemàtica del Regne. En el moment de crear-la, tenia una llei de 21 7/8 quirats (91,14%) i una talla de 99,63 monedes per marc (2,31 g.). Este tipus de moneda experimentà pocs canvis formals, perquè només en 1591 se n'incrementà la llei a 22 quirats (91,7%); encara que sí que s'hi advertixen oscil·lacions pel que fa a la valoració, ja que al començament la tarifa oficial era de 19 sous i 8 diners, però al llarg de quasi tot el segle XVII valgué 26 sous.

Pel que fa a la plata, la seua unitat continuà sent el ral o dihuité. En 1522 s'encunyava amb una llei d'11 diners (91,66%) i d'un marc es fabricaven 88 peces (2,61 g), però, igual que va passar amb la moneda d'or, hagué d'anar adaptant-se a les tensions i les paritats de les monedes de l'entorn. Així, en 1547 va reduir-ne el pes a 1/91 (2,53 g) per marc i en 1610 a 1/103 per marc (2,23 g), sense que se n'alterara la llei del metall ni el valor nominal, que continuà sent de 18 diners.

En el nivell inferior del sistema monetari valencià es trobava la moneda de billó, que, amb un contingut inicial d'uns 23,95% de plata en el moment que Jaume I la creà, acabà tenint-ne només un 4,17% amb Carles II.

Al Regne de València, l'única moneda oficial era la valenciana, però això no va impedir que circulara i s'atresorara moneda emesa en uns altres llocs. Algunes troballes, tant de tresors com de monedes aïllades, i la documentació de les compres de metalls que efectuava la seca de València per fondre-les i tornar-les a encunyar, testimonien que la moneda castellana era preada i, en determinades èpoques, hi estigué disponible en quantitats apreciables. Precisament a eixa disponibilitat de moneda castellana es deu, en bona mesura, l'espectacular increment d'emissions de rals de plata dels anys 1627-1629 i 1641-1650. Hamilton ha calculat que la quantitat encunyada entre 1641 i 1650 doblà la que s'havia emés al llarg de tot el segle XVI i que el 90% de la plata s'obtingué fonent rals castellans, ja que, gràcies al canvi que estava establert entre estos i la moneda valenciana, se n'obtenia un profit substancial. Unes altres monedes que circularen també per les nostres terres foren les portugueses, les catalanes i les aragoneses. Un tresor que reflectix la composició de la moneda en circulació durant els últims anys del període foral és el del carrer Fos de València.

Un dels fenòmens monetaris més i millor documentats dels segles XVI i XVII és el de la falsificació de la moneda de billó. Esta ha sigut una activitat quasi constant al llarg de la història, però al Regne de València es testimonia de forma particular en

La política monetaria de Fernando II (1479-1516) se caracterizó por una serie de reformas monetarias así como por cambios en la organización de la ceca. Unificó el oro con arreglo la nueva moneda europea, el ducado, y creó en este metal una nueva moneda el *excelente*, unificó también la moneda de plata con arreglo al *gros* y el vellón lo situó en su nivel comercial, ya que su enrarecimiento había sido cada vez mayor y el mercado estaba invadido de monedas de otros reinos como Aragón y Cataluña.

De los falsarios a las grandes fortunas

Durante los siglos XVI y XVII, la ceca de Valencia continuó acuñando la moneda propia del Reino, formada por emisiones de oro, plata y vellón, aunque se advierte una progresiva disminución del peso y de la calidad del metal, casi siempre, como respuesta a los movimientos especulativos que, en diversos momentos y de forma periódica, afectaron a la moneda de oro y plata.

En oro, la moneda más acuñada fue la corona, emitida por primera vez en 1544, para acabar con la infravaloración de la anterior moneda de oro, el excelente, lo cual provocaba su extracción sistemática del Reino. En el momento de su creación tuvo una ley de 21 7/8 quilates (91,14 %) y una talla de 99,63 monedas por marco (2,31 g). Este tipo de moneda experimentó pocos cambios formales, pues sólo en 1591 se incrementó su ley a 22 quilates (91,7%); aunque sí que se advierten oscilaciones en lo que respecta a su valoración, pues al comienzo su tarifa oficial era de 19 sueldos y 8 dineros, pero a lo largo de casi todo el siglo XVII valió 26 sueldos.

Por lo que respecta a la plata su unidad continuó siendo el real o *dibuité*. En 1522 se acuñaba con una ley de 11 dineros (91,66 %) y de un marco se fabricaban 88 piezas (2,61 g), pero como sucedió con la moneda de oro, tuvo que ir adaptándose a las tensiones y a las paridades de las monedas del entorno. Así en 1547 redujo su peso a 1/91 (2,53 g) por marco y en 1610 a 1/103 por marco (2,23 g), sin que se alterara la ley del metal ni su valor nominal, que continuó siendo de 18 dineros.

En el nivel inferior del sistema monetario valenciano se encontraba la moneda de vellón, que con un contenido inicial de un 23,95 % de plata en el momento de su creación por Jaime I, acabó teniendo sólo un 4,17 %, con Carlos II.

En el Reino de Valencia la única moneda oficial era la valenciana, pero ello no impidió que circulara y se atesorara moneda emitida en otros lugares. Algunos hallazgos, tanto de tesoros como de monedas aisladas, y la documentación de las compras de metales que efectuaba la ceca de Valencia para fundirlas y volverlas a acuñar, testimonian que la moneda castellana era apreciada y, en determinadas épocas, estuvo disponible circulando en cantidades apreciables. Precisamente a esta disponibilidad de moneda castellana se debe, en buena medida, el espectacular incremento de emisiones de reales de plata de los

Tresor trobat al carrer de Fos, València
 Tesoro hallado en la C/ Fos, de Valencia.

8 rals columnaris de Carles III. Mèxic (1769). Ø 39 mm.
 8 reales columnarios de Carlos III. Méjico (1769). Ø 39 mm.

Escut de Carles II. València. Tresor del carrer de Fos. Ø 16 mm./ Escudo de Carlos II. Valencia. Tesoro de la calle Fos. Ø 16 mm.

Dihuité de Carles II. València (1684). Ø 18 mm./ Dihuité de Carlos II. Valencia (1684). Ø 18 mm.

Dihuité de l'arxiduc Carles. València (1706). / Dihuité del archiduque Carlos. Valencia (1706). Ø 18 mm.

Treseta. València (1710) Ø 21 mm./ Treseta. Valencia (1710). Ø 21 mm.

l'últim terç del segle XVI i en el segle XVII. De les disposicions legals promulgades durant l'època, particularment les *crides*, es desprén l'existència d'una gran proporció de moneda falsa en circulació; això no obstant, la magnitud i l'abast del fenomen és impossible de quantificar. L'activitat està ben documentada per mitjà de les troballes d'alguns tresors amb una quantitat abundosa de monedes falses (Riba-roja de Túria) i mitjançant la localització d'alguns dels llocs en què es realitzava esta activitat (Cova de l'Àguila, Picassent), a partir dels quals s'ha pogut reconstruir tot el procés d'encunyació. A més, per completar la visió sobre eixa activitat, no falten testimoniatges de processos judicials i notícies literàries de l'època que hi al·ludixen.

El fenomen de la falsificació, tot i ser important, pareix que s'utilitzà com a pretext per a justificar davant dels ciutadans l'excés de moneda de billó que emeté la seca de València en el segon decenni del segle XVII, que provocà una inflació important. Com a conseqüència de les quantioses emissions efectuades per la seca de València, la moneda de billó patia en el mercat un descompte quan es canviava per moneda d'or o plata. A més, es tingué la tendència a atribuir-ho als moriscos; no obstant això, la documentació d'arxiu demostra que, abans de l'expulsió, no solament falsificaren ells i, pel tipus dels diners falsificats, com els de Carles II, es dedueix que esta pràctica continuà bastants anys després.

El Decret de Nova Planta de 29 de juny de 1707, promulgat després de la victòria borbònica en la guerra de Successió, significà l'abolició dels furs i els privilegis que el Regne de València tenia, entre els quals es trobava el dret a tindre mo-

Retrat d'Andrés María Ferrer de Plegamans (1774-1841), propietari del tresor trobat a Requena.

Retrato de Andrés María Ferrer de Plegamans (1774-1841), propietario del tesoro hallado en Requena.

años 1627-1629 y 1641-1650. Hamilton ha calculado que la cantidad acuñada entre 1641 y 1650 dobló la que se emitió a lo largo de todo el siglo XVI y que el 90 % de la plata se obtuvo fundiendo reales castellanos, pues por el cambio que estaba establecido entre éstos y la moneda valenciana se obtenía un sustancial provecho. Otras monedas que también circularon por nuestras tierras fueron las portuguesas, catalanas y aragonesas. Un tesoro que refleja la composición de la moneda en circulación durante los últimos años del período foral es el de la calle Fos de Valencia.

Uno de los fenómenos monetarios más y mejor documentados de los siglos XVI y XVII es el de la falsificación de la moneda de vellón. Ésta ha sido una actividad casi constante a lo largo de la historia, pero en el Reino de Valencia se atestigua de forma particular en el último tercio del siglo XVI y en el siglo XVII. De las disposiciones legales promulgadas durante la época, particularmente *'les crides'*, se desprende la existencia de una gran proporción de moneda falsa en circulación; no obstante, la magnitud y alcance del fenómeno es imposible de cuantificar. La actividad está bien documentada a través de los hallazgos de algunos tesoros con abundante número de monedas falsas (Riba-roja de Túria) y mediante la localización de algunos de los lugares en los que se realizó esta actividad (Cova de l'Àguila, Picassent), a partir de los cuales se ha podido reconstruir todo el proceso de acuñación. Además, para completar la visión sobre esta actividad no faltan los testimonios de procesos judiciales y las noticias literarias de la época aludiendo a ella.

El fenómeno de la falsificación, aun siendo importante, parece ser que se utilizó como pretext para justificar ante los ciudadanos el exceso de moneda de vellón que emitió la ceca de Valencia, en el segundo decenio del siglo XVII, que provocó una importante inflación. Como consecuencia de las cuantiosas emisiones realizadas por la ceca de Valencia, la moneda de vellón sufría en el mercado un descuento al cambiarse por moneda de oro o plata. Se tuvo además la tendencia a atribuirlo a los moriscos; no obstante, la documentación de archivo demuestra que antes de su expulsión no sólo la falsificaron ellos y, por el tipo de los dineros falsificados, como los de Carlos II, se deduce que esta práctica continuó bastantes años después.

El Decreto de Nueva Planta de 29 de junio de 1707, promulgado después de la victoria borbónica en la guerra de Sucesión, supuso para el Reino de Valencia la abolición de los Fueros y privilegios que tenía, entre los que se encontraba el derecho a tener moneda propia. Las emisiones forales valencianas dejaron de acuñarse y comenzó a ser obligatoria la aceptación de la moneda castellana, comenzando un proceso de unificación monetaria en todos los antiguos reinos de España, mediante la imposición del sistema monetario castellano.

La ceca de Valencia continuó acuñando de forma intermitente, pero ya no tuvo carácter foral; después de unas

neda pròpia. Les emissions forals valencianes deixaren d'encunyar-se i començà a ser obligatòria l'acceptació de la moneda castellana; començà així un procés d'unificació monetària de tots els antics regnes d'Espanya, mitjançant la imposició del sistema monetari castellà.

La seca de València continuà encunyant de forma intermitent, però ja no va tindre caràcter foral; després d'unes emissions en què encara es van encunyar monedes del sistema monetari valencià (*tresetes* i *sisons*), s'introduïren immediatament les denominacions castellanes: escuts d'or, rals de plata i maravedís de coure.

Amb tot, la unificació de moneda en circulació a les nostres terres tardà molt de temps a produir-se, perquè la retirada i substitució de la moneda foral valenciana que hi havia en circulació no va ser immediata. Durant molt de temps es va mantindre el sistema tradicional valencià de compte de lliures, sous i diners i la validesa de les monedes forals, ja que en 1777 encara ho eren els diners de billó. Però a poc a poc van anar desapareixent de la circulació, substituïdes per les monedes castellanes, cosa que no va ser gens difícil, perquè, a pesar de les diverses prohibicions d'importació, ja hi havien representat un percentatge important en l'època foral.

Per consegüent, la moneda nova que, des del començament del segle XVIII, entrava a les nostres terres era l'encunyada pel poder borbònic a les diverses Cases de la Moneda que tenia. La lliure circulació de monedes per tot el territori de l'Estat va unificar-ne la composició, i desaparegueren les diferències que abans hi havia entre cadascun dels diversos regnes.

La moneda borbònica va ser, en forma, metalls i valors, la que corresponia a un estat que controlava un territori vast, d'on s'extreia, durant la segona meitat del segle XVIII, més de la meitat de tot el metall preciós del món; bona part d'esta producció era transformada i exportada en forma de moneda.

La unitat de les emissions d'or era l'*escut*, amb un pes de 3,38 g. De totes les denominacions encunyades, la més valuosa era el dobló de huit escuts, que pesava una unça. En plata, la unitat era el *ral*, que pesava 3,38 g, i la denominació més encunyada i preada era el *ral de vuit*, també denominat pes fort o duro. La moneda de coure era el maravedí, i se n'encunyen peces d'una, dos, quatre i huit unitats. El valor de totes estes monedes s'articulava mitjançant una unitat de compte, el *ral de billó*, amb el qual es feia la comptabilitat financera.

A partir del regnat d'Isabel II, el sistema monetari espanyol començà progressivament a articular-se mitjançant el sistema decimal, que es completà quan, en 1867, la pesseta se'n convertí en la unitat.

D'este període disposem de dos tresors importants, el de Sant Joan (Alacant) i el de Requena (València), que reflectixen dos acumulacions importants de capital dinerari que s'ocultaren en èpoques d'inestabilitat política, el primer durant els anys del trienni liberal (1820-1823) i el segon durant la Primera Guerra Carlina (1833-1840). El contingut mostra la composició de la moneda d'or i plata en circulació i posa de

emisiones en las que todavía se acuñaron monedas del sistema monetario valenciano (*tresetes* y *sisons*), inmediatamente se introdujeron las denominaciones castellanas: escudos de oro, reales de plata y maravedís de cobre.

Con todo, la unificación de la moneda en circulación en nuestras tierras tardó mucho tiempo en producirse, pues la retirada y sustitución de la moneda foral valenciana que había en circulación no fue inmediata. Durante bastante tiempo se mantuvo el sistema tradicional de cuenta valenciano de libras, sueldos y dineros y la validez de las monedas forales, ya que en 1777 todavía lo eran los dineros de vellón. Pero poco a poco fueron desapareciendo de la circulación y sustituidas por las monedas castellanas, lo cual no fue nada difícil, pues ésta, ya en la época foral, había representado un porcentaje importante, a pesar de las diversas prohibiciones de importación.

Por consiguiente, la moneda nueva que desde principios del siglo XVIII entraba en nuestras tierras era la acuñada por el poder borbónico en las diferentes Casas de la Moneda que tenía. La libre circulación de monedas por todo el territorio del Estado unificó su composición desapareciendo las diferencias que antes había en cada uno de los diferentes reinos.

La moneda borbónica fue, en forma, metales y valores, la que correspondía a un estado que controlaba un vasto territorio del que, durante la segunda mitad del siglo XVIII, se extraía más de la mitad de todo el metal precioso del mundo; buena parte de esta producción era transformada y exportada en forma de moneda.

La unidad de las emisiones de oro era el *escudo*, con un peso de 3,38 g. y de todas las denominaciones acuñadas la más valiosa era el doblón de 8 escudos, que pesaba una onza. En plata la unidad era el *real* que pesaba 3,38 g y la denominación más acuñada y apreciada era el *real de a 8*, también llamado peso fuerte o duro. La moneda de cobre era el maravedí, de la que se acuñaron piezas de 1, 2, 4 y 8 unidades. El valor de todas estas monedas se articulaba mediante una unidad de cuenta, el *real de vellón*, con la cual se realizaba la contabilidad financiera.

A partir del reinado de Isabel II, el sistema monetario español comenzó progresivamente a articularse mediante el sistema decimal, el cual se completó cuando en 1867 la peseta se convirtió en la unidad del mismo.

De este período disponemos de dos importantes tesoros, el de Sant Joan (Alacant) y el de Requena (Valencia) que reflejan dos importantes acumulaciones de capital dinerario que se ocultaron en épocas de inestabilidad política, el primero durante los años del Trienio Liberal (1820-1823) y el segundo durante la primera Guerra Carlina (1833-1840). Su contenido muestra la composición de la moneda de oro y plata en circulación y pone de relieve que la mitad o más de toda ella se acuñó en las Casas de Moneda americanas.

BIBLIOGRAFIA

Aquesta bibliografia és de caràcter general, caldrà a més a més tenir en compte la bibliografia mencionada al catàleg de tresors.

Abascal, J. M., Ripollès, P. P., Gozalbes, M., "Varia Metallica (I): Anàlisi de monedes antigues, medievals i modernes", *Acta Numismàtica* 26, 1996, pp.17-51.

Arroyo, R., *El numario de la Universidad de Valencia*, València, 1984.

Arroyo, R., *Les monedes valencianes*, València, 1984.

Botet i Sisó, J., *Les monedes catalanes*, Barcelona, 1908-1911.

Canto García, A., "La moneda islàmica en Al-Andalus: el estado de la cuestión", *II Congreso de Arqueología Medieval Española* la vol. I, 1987, p. 22-31.

Clua i Mercadal, M., "Diners de la Torre del Baró, Viladecans (Barcelona). Un ejemplo de la economía fiduciaria en la Cataluña de la Baja Edad Media", *Actas del XIth International Numismatic Congress*, Louvain-la-Neuve, 1993, p. 123-131.

Codera, F., *Tratado de Numismática árabe-española*, Madrid, 1879.

Crawford, M. H., *Roman Republican Coinage*, Cambridge, 1974 (= RRC).

Crusafont, M., *Numismàtica de la Corona catalano-aragonesa medieval (785-1516)*, Madrid, 1982.

Diversos autors, *Tresors del món antic*, VII Cicle de conferències del Gabinet Numismàtic de Catalunya, Barcelona, 1994.

Hamilton, E. J., *El tesoro americano y la revolución de los precios en España*, Barcelona, 1983.

Heiss, A., *Descripción general de las monedas hispano-cristianas desde la invasión de los árabes*, Madrid, 1867-1869 (reed. Madrid, 1975).

Mateu i Llopis, F., *La ceca de Valencia y las acuñaciones valencianas de los siglos XIII al XVIII*, València, 1929.

Mateu i Llopis, F., "Para el estudio de la política monetaria durante Carlos I y Felipe II. La situación en el Reino de Valencia de 1547 a 1566", *Numisma* 9, 1953, p. 49-58.

Mateu i Llopis, F., *Aportación a la historia monetaria del reino de Valencia en el siglo XVIII*, València, 1955.

Mateu i Llopis, F., "La situación monetaria en el Reino de Valencia durante Felipe IV y Carlos II (1621-1700)", *Numisma* 35, 1958, p. 33-63.

Mateu i Llopis, F., "Aspectos de la política monetaria del reinado de Carlos V. Una labra de los agermanados", *Numisma* 114-119, 1972, p. 9-36.

Miles, G. C., *The Coinage of the Umayyads of Spain*, Nova York, 1950.

Miles, G. C., *Fatimid Coins*, Nova York, 1951.

Petit, R., *Las monedas valencianas*, València, 1981.

Pla, A., "Cova de les Meravelles (Gandia)", *Archivo de Prehistoria Levantina II*, 1945, p. 191-202.

Prieto y Vives, A., *Los reyes de Taifas. Estudio histórico-numismático de los musulmanes en el siglo V de la Hégira*, Madrid, 1926.

Ripollès, P. P., *La circulación monetaria en las tierras valencianas durante la antigüedad*, Barcelona, 1980.

Ripollès, P. P., *La circulación monetaria en la Tarraconense Mediterránea*, València, 1982 (= CMTM).

Ripollès, P. P., 1993, "La Cova de l'Àguila: un taller de falsificadores de moneda (siglo XVII)", *Numisma* 233, 1993, p. 261-293.

Villaronga, L., *Las monedas de Arse Saguntum*, Barcelona, 1967.

Villaronga, L., *Las monedas hispanocartaginesas*, Barcelona, 1973 (= VHC)

Villaronga, L., *Tresors monetaris de la Península Ibèrica anteriors a August: repertori i anàlisi*, Barcelona, 1993 (= VTMPI).

Vives y Escudero, A., *Monedas de las dinastías árabe-españolas*, Madrid, 1893.

Thompson, M.; Mørkholm, O.; Kraay, C. M., *An Inventory of Greek Coin Hoards*, Nova York, 1973 (= IGCH).

CATÀLEG DE TRESORS EXPOSATS
CATÁLOGO DE TESOROS EXPUESTOS

1813.

I.1. La Escuera (Sant Fulgenci, Alacant)

El trobà un llaurador a la finca del mateix nom i després va ser lliurat a Nordström, que el cedí al Museu Arqueològic Provincial d'Alacant, on es conserva a hores d'ara, llevat de dos monedes depositades en el Museu de Prehistòria de València. Les monedes formaven una massa amb signes d'haver estat dins d'una bossa.

El tresor està format per 7 unitats de bronze (VHC VIII, II, I) i per 57 divisors (VHC VIII, II, II). Villaronga data estos tipos entre el 221 i el 218 a.C., quan Cartago dominava el sud-est peninsular i encunyava moneda menuda per efectuar els pagaments de la vida quotidiana, ja que l'activitat de les ciutats dominades pels cartaginesos es desenrotllava normalment. Llobregat data el tresor al final del segle III a.C., tenint en compte la cronologia final del jaciment, per la qual cosa caldrà posar-lo en relació amb la Segona Guerra Púnica.

J. Ramón Sánchez

Bibliografia:

Llobregat, E. A., "Un hallazgo de moneda púnica en la provincia de Alacant", *Caesaraugusta* 27-28, 1966, p. 71-75; Villaronga, L., *Tresors monetaris de la Península Ibèrica anteriors a August: repertori i anàlisi*, Barcelona 1993, p. 66.

I.1. La Escuera (San Fulgencio, Alacant)

Fue hallado por un labrador en la finca del mismo nombre y entregado después a Nordström, que lo cedió al Museo Arqueológico Provincial de Alacant donde permanece en la actualidad, salvo dos monedas depositadas en el Museo de Prehistòria de Valencia. Las monedas formaban una masa con signos de haber estado dentro de una bolsa.

El tesoro está formado por 7 unidades de bronce (VHC VIII, II, I) y por 57 divisores (VHC VIII, II, II). Villaronga data estos tipos entre el 221 y el 218 a.C., cuando Carthago dominaba el sureste peninsular y acuñaba moneda pequeña para efectuar los pagos de la vida cotidiana, ya que la actividad de las ciudades dominadas por los cartaginesos se desarrollaba normalmente. Llobregat data el tesoro a finales del siglo III a.C. teniendo en cuenta la cronología final del yacimiento; por lo que este tesoro debe ponerse en relación con la Segunda Guerra Púnica.

I.2. Los Villares (Caudete de las Fuentes, València)

Tresoret trobat en les excavacions arqueològiques efectuades al jaciment en 1957. El depòsit aparegué en el nivell IV, localitzat en un racó de l'habitació 3, dins d'una gerra ceràmica menuda. Es conserva en el Museu de Prehistòria de València.

El depòsit estava compost per quatre monedes: un *quadrigatus* romà (RRC 28/3, Roma, 225-212 a.C.) utilitzat com a botó, una dracma emporitana (Guadán classe VIII, tipus IV) i dos dracmes emporitanes partides. En companyia de les monedes es recuperaren algunes joies d'or (dos arracades, un anell en espiral i laminetes menudes) i plata (un anell amb gemma decorada en baix relleu amb un pegàs (?), dos anells en espiral i dos grans de collar bitroncocònics) El tresor es data al final del segle III a.C. i coincidix amb la destrucció del poblat en el transcurs de la Segona Guerra Púnica.

M. M. Llorens

Bibliografia:

Ripollès, P. P., *La circulación monetaria en la Tarraconense Mediterránea*, Trabajos Varios del SIP 77, València 1982, p. 57.

I.2. Los Villares (Caudete de las Fuentes, València)

Tesorillo hallado en las excavaciones arqueológicas efectuadas en el yacimiento en 1957. El depósito apareció en el nivel IV, localizado en un rincón de la habitación 3, dentro de una pequeña vasija cerámica. Se conserva en el Museo de Prehistòria de Valencia.

El depósito estaba compuesto por cuatro monedas: 1 *quadrigatus* romano (RRC 28/3, Roma, 225-212 a.C.) utilizado como botón, 1 dracma ampuritana (Guadán, clase VIII, tipo IV) y 2 dracmas ampuritanas partidas. Junto a las monedas se recuperaron algunas joyas de oro (2 pendientes amorcillados, una sortija en espiral y pequeñas laminillas) y plata (una sortija con chatón decorado en bajo-relieve con un pegaso (?), dos sortijas en espiral y dos cuentas de collar bitroncocónicas). El tesoro se fecha a finales del siglo III a.C. coincidiendo con la destrucción del poblado en el transcurso de la Segunda Guerra Púnica.

I.3. C./ Sagunt 127-133 (València, València)

En 1994, s'efectuà una intervenció arqueològica en un solar del carrer de Sagunt de València, on es trobà un tresoret que actualment està depositat a l'Ajuntament de la ciutat. Aparegué en un estrat arenós amb graveta que cobria una superfície amb emprems de roderes, relacionable amb un camí secundari de la via heraclea, que discorria NO-SE.

La dispersió del depòsit, 20-30 cm de radi, induïx a pensar que les monedes estaven dins d'una bossa de cuir o de tela que no s'ha conservat. Com que no es localitzà cap clot que suggerira un ocultament, es podria tractar d'una pèrdua, o bé de la deposició d'una riuada, ateses les característiques de l'estrat i la fragmentació de la ceràmica ibèrica associada.

El conjunt està representat per un sextans de bronze d'Arse i sis monedes de plata, cinc dracmas d'Arse del final del segle III a mitjan segle II a.C. i un denari romà del II a.C.

I. García, E. Ruiz

Bibliografia:
Inèdit.

1.3. C/ Sagunt 127-133 (València, València)

En 1994 se realizó una intervención arqueológica en un solar de la calle Sagunt de Valencia, donde se halló un tesorillo que actualmente está depositado en el Ayuntamiento de Valencia. Apareció en un estrato arenoso con gravilla que cubría una superficie con improntas de carriladas, relacionable con un camino secundario de la vía Heraklea que discurría NO-SE.

La dispersión del depósito, 20-30 cm de radio, induce a pensar que las monedas estarían dentro de una bolsa de cuero o tela que no se conservó. Como no se localizó ninguna fosa que sugiriera un ocultamiento, podría tratarse de una pérdida, o bien de la deposición de una arrollada, dadas las características del estrato y lo fragmentario de la cerámica ibérica asociada.

El conjunto está representado por un sextans de bronze de *Arse* y seis monedas de plata, cinco dracmas de *Arse* de finales del siglo III a mediados del II a.C. y un denario romano del II a.C.

I.4. Catxapets (Crevillent, Alacant)

Tresor trobat el dia 24 d'agost de 1982 a Catxapets, en remoure unes terres propietat del Sr. Joaquim Perea López. Les monedes es dispersaren per la finca quan es trencà el recipient de bronze que les contenia. A hores d'ara, part del tresor es conserva en el Museu Municipal de Crevillent.

El tresor estava compost per dos braçalets de plata i 268 monedes (266 denaris romans republicans i 2 victoriats). Les monedes més antigues es van encunyar després del 211 a.C. i la més moderna és un denari de l'any 101 a.C. (RRC 326/1). Tots els exemplars procedeixen de la seca de Roma, excepte un denari encunyat a Narbona (RRC 282/3).

M. M Llorens

Bibliografia:
González Prats, A.; Abascal Palazón, J. M., *El tesorillo de denarios romanos de Cachapets (Crevillente)*, Crevillent 1989.

1.4. Cachapets (Crevillent, Alacant)

Tesoro hallado el día 24 de agosto de 1982, en Cachapets al remover unas tierras propiedad de D. Joaquín Perea López. Las monedas se dispersaron por la finca al romperse el recipiente de bronce que las contenía. En la actualidad parte del tesoro se conserva en el Museo Municipal de Crevillent.

El tesoro estaba compuesto por dos brazaletes de plata y 268 monedas (266 denarios romano-republicanos y 2 victoriatos). Las monedas más antiguas se acuñaron con posterioridad al 211 a.C. y la más moderna es un denario del año 101 a.C. (RRC 326/1). Todos los ejemplares proceden de la ceca de Roma excepto un denario acuñado en Narbona (RRC 282/3).

I.5. Montfort-A (Montfort, Alacant)

Tresor trobat en 1981 en un lloc indeterminat del terme municipal de Montfort. El depòsit va aparèixer quan s'estenia una conducció d'aigua per al reg d'unes vinyes. Al costat d'este depòsit va aparèixer un lot de monedes del baix Imperi (tresor Montfort-B, veieu 2.11) i, diferenciat d'estes, un conjunt de dirhems almohades (Montfort-C, veieu 3.10). Actualment, els tres lots es conserven en el Museu de Prehistòria de València.

El conjunt està format per 15 peces gregues procedents de la zona d'Àsia Menor. La majoria foren encunyades a l'àrea de Mísia i d'Aeolis, encara que també hi ha exemplars de tallers més allunyats, com Amisus i Berytus: Les monedes més antigues s'encunyaren en el segle IV i la més moderna en el segle I a.C.

M. M. Llorens

Bibliografia:

Ripollès, P. P., "El hallazgo de monedas de Monforte (Alacant). Parte I. Monedas griegas", *Acta Numismática* 14, 1984, p. 59-69.

I.5. Monforte-A (Monforte del Cid, Alacant)

Tesoro hallado en 1981 en un lugar indeterminado del término municipal de Monforte del Cid. El depósito apareció cuando se realizaba el tendido de una conducción de agua para el riego de viñedos. Junto a este depósito apareció un lote de monedas bajoimperiales (tesoro Monforte-B, ver 2.11) y diferenciado de estos, un conjunto de dirhems almohades (Monforte-C, ver 3.10). Actualmente los tres lotes se conservan en el Museo de Prehistoria de Valencia.

El conjunto está formado por 15 piezas griegas procedentes de la zona de Asia Menor. La mayoría fueron acuñadas en el área de Mysia y de Aeolis, aunque también hay ejemplares de talleres más alejados como Amisus y Berytus. Las monedas más antiguas se acuñaron en el siglo IV y la más moderna en el siglo I a.C.

I.6. C/ del Salvador (València, València)

Dins del plànol de Valentia, l'enclavament de la troballa es troba molt pròxim a una de les portes de la ciutat, la porta nord, on desembocava el card. El tresoret es recuperà en un dels nivells documentats en època romana republicana, coincidint cronològicament amb els episodis bèl·lics que es desenrotllaren a la ciutat durant les guerres sertorianes (75 a.C.) i que la dugueren a la destrucció.

La troballa correspon a un lot de 195 monedes, compost per denaris de plata, la cronologia del qual queda establida per la moneda més moderna, un denari datat el 77 a.C. (RRC 387/1). Les monedes van aparèixer compactades amb la forma que les havia conferides el receptacle en què es trobaven, una bosseta, probablement de cuir, que devia penjar del cinturó de l'individu que les ocultà, ja que, al costat de l'amalgama de monedes, s'hi van trobar elements metàl·lics pertanyents al cinturó, com ara la sivella, i diversos rebles i aplicacions que l'adornaven. L'ocultació degué produir-se en un moment d'inseguretat i degué ser obra d'algun dels soldats que participaven en la guerra, que, presumiblement, immolà també este ciutadà, atés que no va tornar mai a recuperar els seus diners.

R. Martínez, C. Matamoros

Bibliografia:

Inèdit.

I.6. C/ Salvador (València, València)

Dentro del plano de Valentia, el enclave del hallazgo se encuentra muy próximo a una de las puertas de la ciudad, la puerta Norte en la que desembocaba el cardo. El tesoro se recuperó en uno de los niveles documentados en época romana republicana, coincidente cronológicamente con los episodios bélicos que se desarrollaron en la ciudad con motivo de las guerras sertorianas (75 a.C.) y que llevaron a la destrucción de la misma.

El hallazgo corresponde a un lote de 195 monedas compuesto por denarios de plata, cuya cronología queda establecida por la moneda más moderna, un denario fechado en el 77 a.C. (RRC 387/1). Las monedas aparecieron compactadas con la forma que les había conferido el receptáculo en el que se hallaban, una bolsita, probablemente de cuero, que debía pender del cinturón del individuo que las ocultó, ya que junto a la amalgama de monedas se encontraron elementos metálicos pertenecientes a este cinturón, tales como la hebilla, remaches y apliques que lo adornaban. La ocultación debió producirse en un momento de inseguridad por alguno de los soldados que participaron en la guerra que, presumiblemente, también inmoló a este ciudadano ya que nunca regresó a recuperar su dinero.

1.7. Edeta (Llíria, València)

Este tesoro aparegué el 31 d'octubre de 1806, quan es construí el cambril del santuari de Sant Miquel de Llíria, dins d'un pitxeret ceràmic. A hores d'ara, una part d'este conjunt es troba depositada en el Monetari de la Biblioteca Universitària de València i una altra en el Departament de Prehistòria i Arqueologia de la mateixa universitat.

El tesoro estava compost per 982 denaris romans republicans. La moneda més antiga és un victoriat encunyat després del 211 a.C. (RRC 53, 1). Els exemplars més moderns s'encunyaren el 44 a.C. (RRC 480/13 i 480/17). Hi destaca la presència d'un denari ibèric de seca desconeguda. La important presència de denaris encunyats a Hispània, el predomini de les encunyacions de Cèsar i el terme *post quem* establert l'any 44 a.C. suggerixen que el tesoro pertangué a una persona del bàndol cesarià o molt pròxim a ell i que incrementà la seua fortuna amb les encunyacions del període de la guerra civil, al qual pertany una tercera part de la quantitat total del tesoro. El depòsit de Sant Miquel n'és un dels que tenen major quantitat de denaris entre els recuperats a Hispània.

M. M. Llorens

Bibliografia:

Biblioteca Universitària de València, *Manuscrito* 190.

Ripollès, P. P., *La circulació monetària en la Tarraconense Mediterrànea*, Trabajos Varios del SIP 77, València 1982, p. 38-42; Llorens Forcada, M. M., "Los hallazgos numismáticos", en H. Bonet, *El Tossal de Sant Miquel de Llíria: la antiga Edeta y su territorio*, València 1995, p. 465-478.

1.7. Edeta (Llíria, València)

Este tesoro apareció el 31 de octubre de 1806, al construirse el camarín del santuario de Sant Miquel de Llíria, dentro de una jarrita cerámica. En la actualidad, una parte de este conjunto se encuentra depositada en el Monetario de la Biblioteca Universitària de Valencia y otra en el Departament de Prehistòria i Arqueologia de la misma Universidad.

El tesoro estaba compuesto por 982 denarios romano-republicanos. La moneda más antigua es un victoriato acuñado después del 211 a.C. (RRC 53, 1). Los ejemplares más modernos se acuñaron en el 44 a.C. (RRC 480/13 y 480/17). Destaca la presencia de un denario ibérico de ceca desconocida. La importante presencia de denarios acuñados en Hispania, el predominio de las acuñaciones de César y el término *post quem* establecido en el año 44 a.C. sugieren que el tesoro perteneció a una persona del bando cesariano o muy próximo a él y que incrementó su fortuna con las acuñaciones del período de la guerra civil, al cual pertenece una tercera parte de la cantidad total del tesoro. El depósito de Sant Miquel es uno de los tesoros con mayor cantidad de denarios recuperados en Hispania.

2.1. Horta Seca (la Vall d'Uixó, Castelló)

Tresor recuperat en 1986 durant les excavacions arqueològiques d'urgència dutes a cap en una vil·la rústica de la Vall d'Uixó. Probablement, el tesoro es degué conservar a dins d'una bossa de material orgànic, ja que les monedes van aparèixer pegades entre elles. En l'actualitat es conserven en el Museu Arqueològic Municipal de la Vall d'Uixó.

Este depòsit de monedes de bronze romanes estava compost per: 1 as de Vespasià, 2 asos de Tit, 2 sestercis de Tit i 1 as de Domicià. El tesoro degué ocultar-se en la dècada dels 80 d.C., com sembla deduir-se de l'escàs desgast de les dos monedes més modernes del conjunt, que es van encunyar els anys 80-81 d.C. (sestercio de Tit) i 81-82 d.C. (as de Domicià). Este conjunt podria constituir el "moneder" que duia un dels habitants de la vil·la per fer la compra diària.

M. M. Llorens

Bibliografia:

Falcó Fuertes, V., "Tesorillo de bronce altoimperiales hallado en la villa romana de Uxó (Vall de Uxó-Castellón)", *Gaceta Numismática* 97-98, 1990, p. 95-100.

2.1. Horta Seca (Vall d'Uixó, Castelló)

Tesoro recuperado en 1986 durante las excavaciones arqueológicas de urgencia llevadas a cabo en una villa rústica de Vall d'Uixó. Probablemente el tesoro se debía conservar en el interior de una bolsa de material orgánico, ya que las monedas aparecieron pegadas entre sí. En la actualidad se conservan en el Museu Arqueològic Municipal de la Vall d'Uixó.

Este depósito de monedas de bronce romanas estaba compuesto por: 1 as de Vespasiano, 2 ases de Tito, 2 sestercios de Tito y 1 as de Domiciano. El tesoro debió ocultarse en la década de los años 80 d.C. como parece deducirse del escaso desgaste de las 2 monedas más modernas del conjunto, que fueron acuñadas en los años 80-81 d.C. (sestercio de Tito) y 81-82 d.C. (as de Domiciano). Este conjunto podría constituir el "monedero" que llevaba uno de los habitantes de la villa para realizar su compra diaria.

2.2. El Romeu (Sagunt, València)

El depòsit monetar del Romeu es va trobar en 1993 en les excavacions arqueològiques desenvolupades en un solar de Sagunt. El conjunt aparegué en l'estrat de destrucció d'una *domus* de l'alt Imperi. Les monedes, originàriament, degueren estar a dins d'un saquet de tela/pell, ja que es van trobar apegades les unes a les altres tot formant un cilindre. A hores d'ara el depòsit es conserva en el Museu de Sagunt.

El conjunt està format per 11 sestercis que abasten des del regnat de Domicià (81-96 d.C.) fins a l'any 238 d.C., data que correspon a les dos monedes més modernes del tresor: una de l'emperador Maximí i una altra de Balbí. Cal interpretar el depòsit com un moneder que mostra com, en la vida quotidiana de la ciutat de Saguntum, s'usaven monedes gastades i amb una antiguitat superior a 50 anys.

M. M. Llorens

Bibliografia:

Llorens Forcada, M. M.; Ripollès Alegre, P. P., "El depòsit monetar de la domus A de Romeu: nuevas aportaciones a la circulación de moneda de bronce en Saguntum durante del siglo III d.C.", *Saguntum* 28, 1995, p. 217-228.

2.2. Romeu (Sagunt, València)

El depòsit monetar de Romeu fue hallado en 1993 en las excavaciones arqueológicas desarrolladas en un solar de Sagunt. El conjunto apareció en el estrato de destrucción de una *domus* altoimperial. Las monedas originariamente estarían en el interior de un saquito de tela/piel, ya que se hallaron unas pegadas a las otras formando un cilindro. En la actualidad el depósito se conserva en el Museo de Sagunt.

El conjunto está formado por 11 sestercios que abarcan desde el reinado de Domiciano (81-96 d.C.) hasta el año 238 d.C., fecha que corresponde a las dos monedas más modernas del tesoro: una del emperador Maximino y otra de Balbino. El depósito debe interpretarse como un monedero, que muestra cómo en la vida cotidiana de la ciudad de *Saguntum* se usaban monedas gastadas y con una antigüedad superior a 50 años.

2.3. Territori de Dianium (Dénia-Xàbia, Alacant)

Els anys 40, va aparèixer casualment en un lloc imprecís denominat el Mirador o el Molí del Mirador, paratge situat dins del terme municipal de Dénia o Xàbia. El tresor, que té un grau de conservació prou bo, va ser comprat en 1992 per la Diputació Provincial d'Alacant, però no hi ha més notícies del recipient en què estava guardat.

El conjunt està format per 668 sestercis i un dupondi que abasten des de Vespasià fins a Gordià III, i els emperadors més representats són Marc Aureli, Antoní Pius i Adrià. La data d'ocultació se situa en 241-242 d.C., fet que, unit a l'aparició d'este tresor tan a prop del Montgó, que entre els anys 235 i 238 d.C. albergà una guarnició que vigilava la zona, en un moment de tensions internes creixents dins l'Imperi, permet relacionar-ne l'ocultació amb la situació d'inseguretat regnant en l'època.

J. Ramón Sánchez

Bibliografia:

Abascal, J.M.; Olcina, M.; Ramón, J., *Un tesoro de sestercios romanos procedente del territorio de Dianium (Hispania Citerior)*, Alacant 1995.

2.3. Territorio de Dianium (Dénia-Xàbia, Alacant)

Apareció casualmente en los años 40 en un lugar impreciso llamado "El Mirador" o el "Molí del Mirador", paraje ubicado en el término municipal de Dénia o Xàbia. El tesoro, que tiene un grado de conservación bastante bueno, fue comprado en 1992 por la Diputación Provincial de Alacant, pero no hay más noticias del recipiente en el que estaba guardado.

El conjunto está formado por 668 sestercios y un 1 dupondio que abarcan desde Vespasiano hasta Gordiano III, y son Marco Aurelio, Antonino Pío y Adriano los emperadores más representados. La fecha de ocultación se sitúa en los años 241-242 d.C., lo que unido a la aparición del tesoro cerca del Mongó, que entre los años 235 y 238 d.C. albergó una guarnición que vigilaba la zona en un momento de crecientes tensiones internas del Imperio, permite relacionar la ocultación de este tesoro con la situación de inseguridad reinante en la época.

2.4. El Mas d'Aragó (Cervera del Maestrat, Castelló)

Este tesoro va ser recuperat en el transcurs de les excavacions arqueològiques desenvolupades en la vil·la romana del Mas d'Aragó. Va aparèixer damunt del paviment d'un gran dipòsit d'aigua o piscina, al costat de la cara interna d'un dels murs, i pareix que es conservava dins d'un saquet de tela. En l'actualitat es troba depositat en el Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques de la Diputació Provincial de Castelló.

Es tracta d'un tresor mixt format per 15 sestercis i 38 antonians. La moneda més antiga és un sestercio d'Adrià i els exemplars més recents són antonians encunyats l'any 266 d.C., quan governava l'emperador Gal·lié. Tots els bronzes es van encunyar en la seca de Roma; este obrador continua sent el majoritari entre els antonians (50%), tot i que les seques orientals hi estan presents en un 24.32% i l'obrador de Mediolanum en un 18.91%. Dins del tresor destaquen 3 antonians de l'usurpador oriental Quiet. L'ocultació es degué produir cap al 266-267 d.C.

M. M. Llorens

Bibliografia:

Gozalbes, M., "El tesoro del Mas d'Aragó (Castellón) y la década del 260 d.C.", *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 17, 1996, p. 386-404.

2.4. Mas d'Aragó (Cervera del Maestrat, Castelló)

Este tesoro fue recuperado en el transcurso de las excavaciones arqueológicas desarrolladas en la villa romana de Mas d'Aragó. Apareció sobre el pavimento de un gran depósito de agua o piscina, junto a la cara interna de uno de los muros y parece que se conservaba dentro de un saquito de tela. En la actualidad se encuentra depositado en el Servicio de Investigaciones Arqueológicas y Prehistóricas de la Diputación Provincial de Castellón.

Se trata de un tesoro mixto formado por 15 sestercios y 38 antoninianos. La moneda más antigua es un sestercio de Adriano y los ejemplares más recientes son antoninianos acuñados en el año 266 d.C., cuando gobernaba el emperador Galieno. Todos los bronzes fueron acuñados en la ceca de Roma, aunque si bien este taller continúa siendo mayoritario entre los antoninianos (50%), las cecas orientales están presentes en un 24.32% y el taller de Mediolanum en un 18.91%. Dentro del tesoro destacan 3 antoninianos del usurpador oriental Quieto. Su ocultación debió producirse hacia el 266-267 d.C.

2.5. Almenara (Almenara, Castelló)

Tresor trobat en 1926 per un veí d'Almenara en un bancal d'una partida pròxima al camí que unia la Vall d'Uixó i Almenara. Les monedes es van arreplegar en un espai reduït, com si hagueren estat contingudes en una bossa, i sembla que en un lloc habitat. El tresor es conserva en la col·lecció particular de Francesc Esteve.

El conjunt està format per 31 monedes. Dos són denaris i, la resta, antonians. La moneda més antiga és un denari de Còmmode, encunyat l'any 190-191 d.C., i les més modernes són 3 antonians de Gal·lié, datats a les acaballes de l'any 265 i durant l'any 266 d.C. Les característiques del tresor pareixen indicar que l'ocultació es degué produir en un moment pròxim als anys 266-267 d.C. Hi destaca, en comparació amb uns altres tresors, la presència de monedes encunyades a Orient, amb un percentatge bastant elevat (42%).

M. M. Llorens

Bibliografia:

Esteve i Gàlvez, F. *La via romana al seu pas per la província de Castelló* (en premsa); Gozalbes, M., "El tesoro de Almenara", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins XXXVI, Hispania i Roma. D'August a Carlemany. Congrés d'homenatge al Dr. Pere de Palol* vol. 1, 1996-1997, p. 599-621.

2.5. Almenara (Almenara, Castelló)

Tesoro hallado en 1926 por un vecino de Almenara en un bancal de una partida pròxima al camino que unia Vall d'Uixó y Almenara. Las monedas fueron recogidas en un pequeño espacio, como si hubiesen estado contenidas en una bolsa, y parece que en un lugar habitado. El tesoro se conserva en la colección particular de Francisco Esteve.

El conjunto está formado por 31 monedas. De ellas dos son denarios y las restantes antoninianos. La moneda más antigua es un denario de Comodo acuñado en el año 190-191 d.C. y las más modernas son 3 antoninianos de Galieno, fechados a finales del año 265 y durante el año 266 d.C. Las características del tesoro parecen indicar que su ocultación debió producirse en un momento muy próximo a los años 266-267 d.C. Destaca, en comparación con otros tesoros, la presencia de monedas acuñadas en Oriente en un porcentaje bastante elevado (42%).

2.6. Les Alqueries (les Alqueries, Castelló)

En desembre de 1947, quan extreïen argiles per fabricar rajoles, aparegué un tresor de 144 monedes a la vora dreta del riu Sec de Betxí, al terme municipal de les Alqueries. El conjunt es va recuperar, en desmuntar un dels murs d'una possible vil·la, a dins d'un gerro ceràmic de forma esfèrica amb el coll curt i obert, proveït d'un peu baix i una ansa. Este tresor rep, en la bibliografia, el nom de Castelló de la Plana. El coneixement que se'n té es deu a Francesc Esteve, en la col·lecció del qual es conserva.

Del tresor es coneixen 122 antoninians; el més antic pertany a Gordià III (241-243 d.C.) i els més moderns a Gal·li i Salonina (265 d.C.), i inclou monedes de tots els emperadors que regnaren entre els dos. Hi destaca de nou la presència d'exemplars orientals, entre ells un antoninià de Quiet, usurpador oriental. L'ocultació degué produir-se cap al 265-267 d.C.

M. M. Llorens

Bibliografia:

Esteve i Gàlvez, F. *La via romana al seu pas per la província de Castelló* (en premsa); P. P. Ripollès, M. Gozalbes, "The Alqueries Hoard", (en premsa).

2.6. Les Alqueries (Les Alqueries, Castelló)

En diciembre 1947, cuando se extraían arcillas para fabricar ladrillos, apareció un tesoro de 144 monedas. El conjunto se recuperó, al desmontar uno de los muros de una posible villa, en el interior de una jarra cerámica de forma esférica con el cuello corto y abierto, provista de un pie bajo y un asa. Este tesoro recibe en la bibliografía el nombre de Castellón de la Plana. Su conocimiento se debe a Francisco Esteve, en cuya colección privada se conserva.

Del tesoro se conocen 122 antoninianos, siendo el más antiguo de Gordiano III (241-243 d.C.) y los más modernos de Galieno y Salonina (265 d.C.), incluyendo monedas de todos los emperadores que reinaron entre ambos. Destaca de nuevo la presencia de ejemplares orientales y entre ellos un antoniniano de Quiet, usurpador oriental. Su ocultación debió producirse hacia el 265-267 d.C.

2.7. C/ Roc Chabàs (València, València)

Aparegué en 1994 en la 4a. campanya d'excavacions al solar del carrer de Roc Chabàs. Les monedes es trobaven disperses, en una àrea reduïda, damunt d'un mosaic d'*opus signinum* i formaven part d'un nivell d'incendi on, a més, hi havia també una estàtua menuda de bronze d'un dansarí.

El conjunt estava format per 89 peces, quasi totes antoninians, la major part de l'emperador Gal·li. Les monedes més modernes eren les emissions pòstumes de Claudi II, i la més antiga era de Maximí. Al costat d'unes altres de Valerià, Salonina, Volusiana i Claudi II n'hi havia un exemplar de Macrià. Les monedes degueren dispersar-se a causa d'un incendi, fenomen que sembla repetir-se en uns altres llocs de València.

S. Asins, A. Ribera

Bibliografia:

Pascual, P.; Ribera, A.; Rosselló, M.; Marot, T., "València i el seu territori: contextos ceràmics de la fi de la romanitat a la fi del Califat (270-1031)", *Contextos ceràmics d'època romana tardana i de l'alta edat mitjana (segles IV-X)*, Badalona 1996 (en premsa).

2.7. C/ Roc Chabàs (València, València)

Apareció en 1994 en la 4ª campaña de excavaciones en el solar de la calle Roc Chabàs. Las monedas se encontraban dispersas, en una pequeña área, sobre un mosaico de *opus signinum* y formando parte de un nivel de incendio, en el que además, también estaba una pequeña estatua de bronce de un danzarín.

El conjunto estaba formado por 89 piezas, casi todas antoninianos, la mayor parte del emperador Galieno. Las monedas más modernas eran las emisiones póstumas de Claudio II y la más antigua era de Maximino. Junto a otras de Valeriano, Salonina, Volusiano y Claudio II, había un ejemplar de Macriano. Las monedas debieron dispersarse con motivo de un incendio, fenómeno que parece repetirse en otros lugares de Valencia.

2.8. Partida de Mura (Llíria, València)

En 1995 es va excavar en extensió el complex monumental de la partida de Mura. En este jaciment s'ha documentat un santuari articulat al voltant d'un temple; al costat d'este es concentren uns altres edificis, com ara un complex termal doble, una possible àrea residencial i unes dependències de servicis relacionades amb les termes. En la façana de darrere de les termes majors es va recuperar un depòsit menut de material en un nivell ampli de terra mesclada amb cendres. Este nivell formava part d'un rebliment on aparegué, com a material més tardà, ceràmica africana del tipus C (Hayes 50). Este estrat sembla correspondre a un moment d'abandonament i canvi de funció del santuari, que es podria datar cap als últims anys del segle III d.C.

El menut depòsit trobat a la partida de Mura està compost per 5 monedes de bronze. La més antiga és un *nummus* de Dioclecian (296 d.C.) i les més modernes són 2 *nummi*: un de Dioclecian (300-301 d.C.) i l'altre de Maximian (300-301 d.C.). Tots els exemplars procedixen de seques occidentals. Probablement, es tractava d'un moneder menut que duia algun dels residents del *municipium*. Les monedes es conserven en el Museu de Prehistòria de València.

V. Escrivà, X. Vidal, M. M. Llorens

Bibliografia:
Inèdit.

2.8. Partida de Mura (Llíria, València)

En 1995 se excavó en extensión el complejo monumental de la Partida de Mura. En este yacimiento se ha documentado un santuario articulado en torno a un templo, junto a éste se concentran otros edificios como un complejo termal doble, una posible área residencial y unas dependencias de servicios relacionadas con las termas. En la fachada trasera de las Termas Mayores se recuperó un pequeño depósito monetar en un amplio nivel de tierra mezclada con cenizas. Este nivel formaba parte de un relleno donde apareció como material más tardío cerámica Africana del tipo C (Hayes 50). Dicho estrato parece corresponder a un momento de abandono y cambio de función del santuario que podría datarse en los últimos años del siglo III d.C.

El pequeño depósito hallado en la Partida de Mura está compuesto por 5 monedas de bronce. La moneda más antigua es un *nummus* de Diocleciano (296 d.C.) y las más modernas son 2 *nummi*: uno de Diocleciano (300-301 d.C.) y el otro de Maximiano (300-301 d.C.). Todos los ejemplares proceden de cecas occidentales. Probablemente se trataba de un pequeño monedero que llevaba alguno de los residentes del *municipium*. Las monedas se conservan en el Museo de Prehistòria de Valencia.

2.9. Portus Ilicitanus (Santa Pola, Alacant)

El conjunt monetari es va trobar en 1982 durant els treballs d'excavació al solar del que, en aparença, són les instal·lacions del *Portus Ilicitanus*. En una de les habitacions, i al costat del pou situat en ella, aparegueren diversos lots de monedes; quasi tots tenien dates terminals en les primeres dècades del segle IV d.C. i inclouen, en alguns casos, radiats de la centúria anterior. El conjunt que es presenta es va trobar fora del mur del pou esmentat, i es conserva en el Museu de Santa Pola.

Forma el tresor un grup de 7 fraccions radiades de les seques de Cartago, Cícic i Roma, encunyades entre els anys 295 (Cícic) i 303 (Cartago). El conjunt és d'una homogeneïtat extraordinària i el seu estat de conservació és també extraordinari; per això, les peces semblen formar part d'un lot de moneda circulante, relacionat amb les activitats comercials al port colonial d'Ilici, en el moment mateix de per-

J. M. Abascal

Bibliografia:
Abascal, J. M., "Moneda y vida urbana en el sureste peninsular durante el Principado", *L'ús de la moneda a les ciutats d'Hispania*, Barcelona 1996, p. 45.

2.9. Portus Ilicitanus (Santa Pola, Alacant)

El conjunto monetario fue hallado en 1982 durante los trabajos de excavación en el solar de lo que, en apariencia, son las instalaciones del *Portus Ilicitanus*. En una de las habitaciones y junto al pozo situado en ella aparecieron varios lotes de monedas; casi todos ellos tienen fechas terminales en las primeras décadas del siglo IV d.C. e incluyen en algunos casos radiados de la centuria anterior. El conjunto que se presenta fue hallado fuera del muro del citado pozo, y se conserva en el Museo de Santa Pola.

El tesoro lo forma un grupo de 7 fracciones radiadas de las cecas de Carthago, Cyzico y Roma, acuñadas entre los años 295 (Cyzico) y 303 (Carthago). El conjunto es de una extraordinaria homogeneidad y su estado de conservación extraordinario, por lo que las piezas parecen formar parte de un lote de moneda circulante en el momento mismo de su pérdida u ocultación, relacionado con las actividades comerciales en el puerto colonial de Ilici.

2.10. C/ de les Avellanans (València, València)

Trobat en 1995, en les excavacions arqueològiques del carrer de les Avellanans, dins d'un nivell d'incendi i destrucció. Devien estar a dins d'un saquet, perquè han aparegut totes incrustades en un sol bloc.

Totes les peces eren bronzes del baix Imperi dels segles IV i V d.C., i les més modernes són les emissions de la primera meitat del segle V dels emperadors Honori i Arcadi. Les més antigues són dels successors de Constantí, i les més abundoses són de la segona meitat del segle IV d.C. És una mostra valuosa del que degueren ser les monedes d'ús corrent en el segle V, i es pot correspondre amb uns altres episodis destructius localitzats en les excavacions pròximes de l'Almoína.

M. M. Llorens

Bibliografia:

Pascual, P.; Ribera, A.; Rosselló, M.; Marot, T., "València i el seu territori: contextos ceràmics de la fi de la romanitat a la fi del Califat (270-1031)", *Contextos ceràmics d'època romana tardana i de l'alta edat mitjana (segles IV-X)*, Badalona 1996 (en premsa).

2.10. C/ Avellanans (València, València)

Encontrado en 1995, en las excavaciones arqueológicas de la calle de las Avellanans, dentro de un nivel de incendio y destrucción. Estarían en el interior de un saquito, al haber aparecido todas incrustadas en un solo bloque.

Todas las piezas eran bronzes bajoimperiales de los siglos IV y V d.C., siendo los más modernos las emisiones de la primera mitad del siglo V de los emperadores Honorio y Arcadio. Las más antiguas son de los sucesores de Constantino y las más abundantes son de la segunda mitad del siglo IV d.C. Es una valiosa muestra de lo que debieron ser las monedas de uso corriente en el siglo V y se puede corresponder con otros episodios destructivos localizados en las cercanas excavaciones de l'Almoína.

2.11. Montfort-B (Montfort, Alacant)

Tresor trobat en 1981 al terme municipal de Montfort quan es feien obres amb una excavadora per construir una canal d'aigua. Al costat d'este depòsit van aparèixer uns altres dos tresorsets (Montfort-A, veieu 1.05, i Montfort-C, veieu 3.6). Actualment, els tres conjunts es conserven en el Museu de Prehistòria de València.

Este tesoro està format per 101 bronzes. Pareix que la formació va tindre lloc en una zona indeterminada de la Mediterrània oriental, potser en un lloc pròxim al Líban o Palestina, ja que no hi ha pràcticament monedes d'obradores occidentals, llevat d'uns pocs exemplars de Roma i Aquileia. La moneda més antiga és un as de Calígula (37-41 d.C.) i la més recent un AE4 d'Arcadi (383-388 d.C.). S'exclou del conjunt una moneda bizantina d'Alexi I (1081-1118 d.C.) per dubtosa.

M. M. Llorens

Bibliografia:

Arroyo Ilera, R., "El tesorillo de monedas tardo-romanas de Monforte (Alacant)", *Acta Numismática* 15, 1985, p. 139-156.

2.11. Monforte-B (Monforte del Cid, Alacant)

Tesoro hallado en 1981 en el término municipal de Monforte del Cid cuando se realizaban obras con una excavadora para realizar un canal de agua. Junto a este depósito aparecieron otros dos tesorillos (Monforte-A, ver 1.05 y Monforte-C, ver 3.6). Actualmente los tres conjuntos se conservan en el Museo de Prehistòria de València.

Este tesoro está formado por 101 bronzes. Su formación parece que tuvo lugar en una zona indeterminada del Mediterráneo oriental, quizá en un lugar próximo al Líban o Palestina, ya que no hay prácticamente monedas de talleres occidentales a excepción de escasos ejemplares de Roma y Aquileia. La moneda más antigua es un as de Calígula (37-41 d.C.) y la más reciente un AE4 de Arcadio (383-388 d.C.). Del conjunto se excluye por dudosa una moneda bizantina de Alexius I (1081-1118 d.C.).

2.12. L'Alcúdia (Elx, Alacant)

En l'excavació arqueològica duta a cap en 1947 a la casa del sector 4d, aparegué un tresor a l'habitació C. El conjunt es trobava amagat davall d'un gran carreu en un dels cantons, sense que apareguera cap contenidor. A hores d'ara es conserva en el Museu de l'Alcúdia d'Elx.

El tresor estava compost per 3 monedes d'or i diverses joies. Les monedes són dos sòlids d'Honorio —l'un de la seca de Mediolanum (*RIC X 1206*, 392-402 d.C.) i l'altre de Ravenna (*RIC X 1287*, 402-406 d.C.)— i un semis d'Arcadi encunyat a Constantinoble (*RIC X 16 var.*, 397-402 d.C.). Al costat de les monedes van aparèixer dos parells d'arracades d'or; 6 anells d'or (dels quals només un conserva la pedra que l'adornava), un lingot d'or de 10,50 g i 2 ajustadors d'àgata, 5 granets de pasta vítria, 1 granet d'os i 4 culleres de plata. La circumstància que algunes de les joies foren amagades sense acabar i la cronologia de les monedes ha dut a suposar a alguns autors que, com en altres tresors hispànics de l'època, es tracta d'un depòsit format de pressa i probablement relacionat amb la inestabilitat creada per l'entrada dels pobles bàrbars. La seua ocultació es data al començament del segle v d.C.

M. M. Llorens

Bibliografia:

Ramos Folqués, A., "Un tesorillo bizantino en La Alcudia", *IV Congreso Arqueológico del Sudeste Español*, Elx 1948, p. 510-513; Ramos Fernández, R., *La ciudad romana de Ilici*, Alacant 1975, p. 250-252.

2.12. La Alcúdia (Elx, Alacant)

En la excavación arqueológica llevada a cabo en 1947 en la casa del sector 4d, apareció un tesoro en la habitación C. El conjunto se encontraba escondido bajo un gran sillar en una de las esquinas sin que apareciera un contenedor. En la actualidad se conserva en el Museo de l'Alcúdia d'Elx.

El tesoro estaba compuesto por 3 monedas de oro y varias joyas. Las monedas son 2 sólidos de Honorio —uno de la ceca de Mediolanum (*RIC X 1206*, 392-402 d.C.) y el otro de Rávena (*RIC X 1287*, 402-406 d.C.)— y 1 semis de Arcadio acuñado en Constantinopla (*RIC X 16 var.*, 397-402 d.C.). Junto a las monedas aparecieron 2 pares de pendientes de oro, 6 anillos de oro (de los cuales sólo uno conserva la piedra que lo adornaba), un lingote de oro de 10,50 g y 2 entalles de ágata, 5 cuentas de pasta vítrea, 1 cuenta de hueso y 4 cucharas de plata. La circunstancia de que algunas joyas fueran escondidas sin acabar y la cronología de las monedas ha llevado a suponer a algunos autores, como sucede con otros tesoros hispánicos de esta época, que se trata de un depósito formado con rapidez y probablemente relacionado con la inestabilidad creada por la entrada de los pueblos bárbaros. Su ocultación se fecha a principios del siglo V d. C.

3.1. Borriana (Borriana, Castelló)

En la dècada dels anys 1910, mentre es procedia a nivellar el Pla de Borriana, hi va aparèixer un tresor de monedes emirals, que es dispersaren ràpidament. El Dr. Francisc Esteve, mitjançant les gestions del farmacèutic Mulet, aconseguí recuperar-ne unes poques. Del tresor, se n'han conservat 8 dirhems que pertangueren al període emiral, emesos a Al-Andalus. Dos s'encunaren a nom d'Abd al-Rahman I, datats en 153 H./770 d.C. i 160 H./776-777 d.C. La resta pertanyen a al-Hakam I, emesos durant els anys 200 H./815-816 d.C. (una peça), 201 H./816-817 d.C. (3 peces) i 202 H./817-818 d.C. (2 peces). De les escasses monedes conegudes, es pot aventurar que el tresor s'ocultà en la primera meitat del segle ix.

M. C. Barceló, A. Labarta, P. P. Ripollès

Bibliografia:

Inèdit.

3.1. Borriana (Borriana, Castelló)

En la dècada de los años 1910, mientras se procedía a nivelar El Pla de Borriana, apareció un tesoro de monedas emirales, las cuales se dispersaron inmediatamente. El Dr. Francisco Esteve, a través de las gestiones del farmacéutico Mulet, logró recuperar unas pocas. Del tesoro se han conservado ocho dirhames que pertenecen al período emiral, emitidos en al-Andalus. Dos se acuñaron a nombre de 'Abd al-Rahman I, fechados en 153 H./770 d.C. y 160 H./776-777 d.C. El resto pertenecen a al-Hakam I emitidos durante los años 200 H./815-816 d.C. (1 pieza), 201 H./816-817 d.C. (3 piezas) y 202 H./817-818 d.C. (2 piezas). De las escasas monedas conocidas se puede aventurar que el tesoro se ocultó en la primera mitad del siglo IX.

3.2. L'Elca (Oliva, València)

Este conjunt monetar es va trobar casualment a la partida rural de l'Elca, l'any 1951, a dins d'una alfabeteta. Sembla que el componien al voltant d'un centenar de peces, encara que en l'actualitat només se'n conserven 31 en el Museu de Prehistòria de València. La resta va anar a parar a un col·leccionista particular de Barcelona i al mercat numismàtic.

La part conservada de la troballa es compon de dirhems del califat de Còrdova, encunyats en temps d'Abd al-Rahman III. Llevat d'una moneda que possiblement siga de l'any 321 H./933 d.C., totes les altres se situen cronològicament l'any 330 i el 339 H./941-951 d.C. En destaquen, per l'abundor, les de l'any 331 H./942-943 d.C. a nom de Qasim.

C. Doménech

Bibliografia:

Mateu i Llopis, F.: "Hallazgos Numismáticos Musulmanes VI", *Al-Andalus* XVII, fasc.2, 1952, p. 442-443.

3.2. L'Elca (Oliva, València)

Este conjunto monetar fue encontrado casualmente en la partida rural de l'Elca en el año 1951 en el interior de una alfabeteta. Parece que lo componían alrededor de un centenar de piezas, aunque en la actualidad sólo se conservan 31 en el Museo de Prehistoria de Valencia. El resto fue a parar a un coleccionista particular de Barcelona y al mercado numismático.

La parte conservada del hallazgo se compone de dirhemes del Califato de Córdoba acuñados en tiempos de 'Abd al-Rahman III. A excepción de una moneda que posiblemente sea del año 321 H./933 d.C., todas las demás se sitúan cronológicamente en el año 330 y el 339 H./941-951 d.C., destacando por su abundancia las del año 331 H./942-943 d.C. a nombre de "Qasim".

3.3. Tresor del Mas d'en Verge (Comarca del Montsià)

Abans de 1968, un veí d'Amposta, anomenat el Negret, quan llaurava una finca que tenia al Mas d'en Verge, solia trobar-se alguna moneda de plata àrab i, amb l'esperança que hi apareguera un tresor, va remoure tota la terra de la zona on solien aparèixer i n'arreglègà moltes. La troballa s'efectuà entorn d'una olivera i, pels voltants, el Dr. Francesc Esteve pogué veure, al cap de poc temps, restes d'estructures i de materials arqueològics. El Negret va vendre les monedes a M. García Vidal, qui, quan va voler desprendre-se'n, oferí el lot sencer al Dr. Francesc Esteve. S'han conservat 157 dirhems complets i fragmentats, 15 dels quals són d'Abd al-Rahman III (300-350 H./912-961 d.C.), encunyats a Al-Andalus (5 peces) i Madinat al-Zahra (6 peces); 16 d'al-Hakam II (350-366 H./961-976 d.C.), de Madinat al-Zahra (10 peces) i Al-Andalus (2 peces); 50 d'Hisam II (366-403 H./976-1013 d.C., 1r i 2n regnat), d'Al-Andalus (26 peces) i de Fes (2 peces); 4 de Muhammad I (399-400 H./1008-1009 d.C.), d'Al-Andalus (3 peces); 5 de Sulayman (400 H./1008 d.C. i 403-407 H./1013-1017 d.C.), de Madinat al-Zahra (4 peces) i Al-Andalus (1 peça); 1 d'Alí (407-408 H./1017-1018 d.C.), de Ceuta (1 peça). El tresor contenia també una quantitat respectable de moneda fatimita, d'al-Hakim (386-411 H./975-996 d.C.) (7 peces) i d'al-Zahir (411-427 H./1021-1036 d.C.) (4 peces). Les monedes més modernes que conté este tresor s'encunyaren durant el regnat d'al-Zahir (411-427 H./1020-1035 d.C.) i per això l'ocultació degué produir-se en el segon quart del segle XI d.C.

M. C. Barceló, A. Labarta, P. P. Ripollès

Bibliografia:

Inèdit.

3.3. Tesoro de Mas d'en Verge (Comarca del Montsià)

Con anterioridad a 1968, un vecino de Amposta, apodado el Negret, cuando labraba una finca que tenía en el Mas d'en Verge, solía encontrarse alguna moneda de plata árabe y con la esperanza de que apareciera un tesoro removió toda la tierra de la zona donde solían aparecer, recogiendo muchas de ellas. El hallazgo se efectuó en torno a un olivo y en las proximidades el Dr Fco. Esteve pudo ver, poco tiempo después, restos de estructuras y de materiales arqueológicos. El Negret vendió las monedas a M. García Vidal, quien cuando quiso desprenderse de ellas le ofreció el lote completo que tenía al Dr. Fco. Esteve. Se han conservado 157 dirhemes completos y fragmentados, de los que 15 son de 'Abd al-Rahman III (300-350 H./912-961 d.C.), acuñados en al-Andalus (5 piezas) y Medina Azahra (6 piezas); 16 de al-Hakam II (350-366 H./961-976 d.C.), de Medina Azahra (10 piezas) y al-Andalus (2 piezas); 50 de Hixam II (366-403 H./976-1013 d.C.: 1º y 2º reinado), de al-Andalus (26 piezas) y de Fez (2 piezas); 4 de Muhammad I (399-400 H./1008-1009 d.C.) I, de al-Andalus (3 piezas); 5 de Sulayman (400 H./1008 d.C. y 403-407 H./1013-1017 d.C.), de Medina Azahra (4 piezas) y al-Andalus (1 pieza); 1 de 'Alí (407-408 H./1017-1018 d.C.), de Ceuta (1 pieza). El tesoro también contenía un número respetable de moneda fatimí, de al-Hakim (386-411 H./975-996 d.C.) (7 piezas) y de al-Zahir (411-427 H./1020-1035 d.C.) (4 piezas). Las monedas más modernas que contiene este tesoro se acuñaron durante el reinado de al-Zahir (411-427 H./1021-1036 d.C.), por lo que la ocultación debió producirse en el segundo cuarto del siglo XI d.C.

3.4. Almoradí (Almoradí, Alacant)

El conjunt d'Almoradí es trobà en 1974 en la finca La Marquesa, en desmuntar uns terrenys amb finalitats agrícoles. Es trobaven dins d'una marmitta que conserva l'empremta d'una estora en la base. Actualment, hi ha 246 monedes d'esta troballa en el Museu Arqueològic Provincial d'Alacant, encara que, molt possiblement, el tresor degué ser més gran.

Està compost per 206 dirhems califals d'Al-Andalus, 39 fatimites i un dirhem omeia oriental de l'any 101 H./718-719 d.C. Llevat d'una peça, la resta de dirhems es van encunyar des de l'any 330 H./941-942 d.C. fins al govern d'al-Zahir (411-427 H./1021-1036 d.C.). Cal destacar-hi la gran abundor de monedes fragmentades, que arriben al 89% del conjunt.

C. Doménech

Bibliografia:

Doménech Belda, C.: *El hallazgo de dirhames califales de Almoradí (Alacant)*, Estudios Numismàtics Valencians 6, València 1991.

3.4. Almoradí (Almoradí, Alacant)

El conjunto de Almoradí fue hallado en 1974 en la finca "La Marquesa" al desmontar unos terrenos con fines agrícolas. Se encontraban dentro de una marmitta que conserva la impronta de una esterilla en su base. Actualmente existen 246 monedas de este hallazgo en el Museo Arqueológico Provincial de Alacant, aunque muy posiblemente el tesoro sería más numeroso.

Esta compuesto por 206 dirhames califales de al-Andalus, 39 fatimíes y un dirham omeya oriental del año 101 H./718-719 d.C. A excepción de esta pieza, el resto de dirhames fueron acuñados desde el año 330 H./941-2 d.C. hasta el gobierno de al-Zahir (411-427 H./1021-1036 d.C.). Hay que destacar la gran abundancia de monedas fragmentadas que suponen el 89% del conjunto.

3.5. Las Suertes (Sinarques, València)

El tesoro de Sinarques aparegué l'any 1968 en rompre unes terres al paratge denominat Las Suertes. Es trobava a dins d'una gerra de ceràmica envernissada i amb dibuixos toscos". Es va depositar en el Museu de Prehistòria de València, on es conserven en l'actualitat 57 peces.

El conjunt està format per 2 dinars i 47 dirhems andalusís, molts d'ells fragmentats, a més de monedes encunyades al nord d'Àfrica per la dinastia fatimita, que són un dinar i 7 divisors de dirhem. Abracen un període cronològic que va des del començament del califat d'Abd al-Rahman III fins a l'any 428 H./1036-1037 d.C.

C. Doménech

Bibliografia:

Arroyo Ilera, R.: "Descripción y análisis de las monedas árabes de Sinarcas (Valencia)", VII Congreso Nacional de Numismática, Madrid 1989, p. 467-479.

3.5. Las Suertes (Sinarcas, València)

El tesoro de Sinarcas apareció en el año 1968 al roturar unas tierras en el paraje denominado Las Suertes. Se encontraba en el interior de "una vasija de cerámica barnizada y con toscos dibujos". Fue depositado en el Museo de Prehistoria de Valencia, donde se conservan en la actualidad 57 piezas.

El conjunto está formado por 2 dinares y 47 dirhames andalusíes, muchos de ellos fragmentados, más 8 monedas acuñadas en el norte de Africa por la dinastía fatimí que son un dinar y 7 divisores del dirham. Abarcan un período cronológico que va desde los comienzos del califato de 'Abd al-Rahman III hasta el año 428 H./1036-7 d.C.

3.6. Castell de la Magdalena (Castelló)

Al Castell de la Magdalena, fa més de 75 anys, quan s'estaven fent unes obres, van aparèixer unes quantes monedes de plata àrabs que immediatament es van dispersar i passaren per moltes mans. El Dr. Francesc Esteve, interessat a recuperar-les i conservar la integritat de la troballa, aconseguí adquirir-ne set, que estaven en possessió de tres persones distintes. Es tracta de dirhems; el més antic és d'Almansur (412-452 H./1021-1061 d.C.) i el més modern de Dénia, de l'any 483 H./1090 d.C. Encara que les peces conservades són escasses, el tresor degué ocultar-se al final del segle XI o en les primeres dècades del XII d.C. La relació de les peces és la següent: 1 dirhem d'Almansur de València (441 H./2 forats), 1 dirhem d'Ahmad Imad al-Dawla de Saragossa (441-475 H.), 1 dirhem d'Almansur de València (452 H.), 1 dirhem d'Almansur de València (?) (412-452 H.), 1 dirhem d'Almansur de València (412-452 H.), 1 dirhem de Sulayman de Dénia (483 H.) i una fracció de dirhem (no identificada).

M. C. Barceló, A. Labarta, P. P. Ripollès

Bibliografia:

F. Esteve i Gàlvez, "De com degué naixer i es va estructurar la vila de Castelló", *Ateneo de Castellón* 3 (1989-90, octubre 1990, p. 28-29.

3.6. Castell de la Magdalena (Castelló)

En el Castillo de la Madalena, hace más de 75 años, cuando se estaban haciendo unas obras, aparecieron unas cuarenta monedas de plata árabes que inmediatamente se dispersaron pasando por muchas manos. El Dr. Francisco Esteve, interesado por recuperarlas y conservar la integridad del hallazgo, logró adquirir siete de ellas que estaban en posesión de tres personas distintas. Se trata de dirhames, de los que el más antiguo es de Almansur (412-452 H./1021-1061 d.C.) y el más moderno de Denia, del año 483 H./1090 d.C. Aunque las piezas conservadas son escasas, el tesoro debió ocultarse a fines del siglo XI o las primeras décadas del XII d.C. La relación de las piezas es la siguiente: 1 dirham de Almansur de Valencia. 441 H. 1 dirham de Ahmad Imad al-Dawla de Zaragoza (441-475 H.), 1 dirham de Almansur de Valencia (452 H.), 1 dirham de Almansur de Valencia (?) (412-452 H.), 1 dirham de Almansur de Valencia (412-452 H), 1 dirham de Sulayman de Denia (483 H.) y 1 fracción de dirham (no identificada).

3.7. El Castellar (Xilxes, Castelló)

En 1985, la Generalitat Valenciana incautà un lot de 45 peces pertanyents a un tresor de monedes àrabs d'electre i de plata aparegudes en prospeccions arqueològiques clandestines al jaciment del Castellar. El tresor contenia 22 fraccions de dinar d'Abd al-'Aziz (taifa de València, 1021-1061 d.C.) i 1 d'Alí (taifa de Dénia, 1044-1076 d.C.) i dirhems complets i fragments d'Abd al-'Azia (1 fragment) i d'Abd al-Malik (21 peces), de la seca de València dels anys 1063-1064. Les encunyacions que han pogut ser datades i atribuïdes indiquen que es tracta d'un conjunt format, quasi exclusivament, amb monedes encunyades a la taifa de València, i suggereixen que l'ocultació es produí en la segona meitat del segle XI.

P. P. Ripollès

Bibliografia:

Inèdit.

3.7. El Castellar (Xilxes, Castelló)

En 1985, la Generalitat Valenciana se incautó de un lote de 45 piezas pertenecientes a un tesoro de monedas de electrum y de plata árabes aparecidas en prospecciones arqueológicas clandestinas en el yacimiento El Castellar. El tesoro contenía 22 fracciones de dinar, de 'Abd al-'Aziz (Taifa de Valencia, 1021-1061 d.C.) y 1 de 'Alí (Taifa de Denia, 1044-1076 d.C.), y dirhames completos y fragmentos, de 'Abd al-'Aziz (1 fragmento) y de 'Abd al-Malik (21 piezas), de la ceca de Valencia de los años 1063-1064. Las acuñaciones que han podido ser datadas y atribuidas indican que se trata de un conjunto formado, casi exclusivamente, con monedas acuñadas en la Taifa de Valencia y sugieren que su ocultación se produjo en la segunda mitad del siglo XI.

3.8. Font de la Beca (Serra d'En Galceran, Castelló)

En setembre de 1964, mentre Josep Agut Martínez estava fent obres darrere de la seua masia, situada a la Font de la Beca, descobrí unes ruïnes antigues a escassa fondària. Mentre cavava per desmuntar-ne els murs, trencà un recipient ceràmic ple de monedes àrabs. S'hi van poder arregar 164 peces, entre dirhems complets i retalls. Se n'han pogut identificar 9 peces d'Abd al-Rahman III (300-350 H./912-961 d.C.), sis de les quals s'encunyaren a Madinat al-Zahra; 15 d'al-Hakam II (350-366 H./961-976 d.C.), dels quals 11 són de Madinat al-Zahra i 2 d'Al-Andalus; 31 d'Hisam II (366-403 H./976-1013 d.C., 1r i 2n regnat) dels quals 14 són d'Al-Andalus; 1 de Muhammad (399-400 H./1008-1009 d.C.); 1 de Sulayman (400, 403-407 H./1009, 1013-1017 d.C.), d'Al-Andalus; 1 de Sulayman (431-438 H./1039-1046 d.C.) de Saragossa; conté, a més, monedes fatimites, de les quals s'han pogut identificar 9 peces segures i 6 probables d'al-Zahir (411-427 H./1021-1036 d.C.) i, d'al-Hakim (386-411 H./975-996 d.C.), 6 segures i dos probables. De les peces identificades es dedueix que el tresor s'ocultà cap a mitjan segle XI.

M. C. Barceló, A. Labarta, P. P. Ripollès

Bibliografia:
Inèdit.

3.8. Font de la Beca (Serra-d'En Galceran, Castelló)

En septiembre de 1964, mientras Josep Agut Martínez estaba haciendo obras detrás de su masía, situada en la Font de la Beca, descubrió ruinas antiguas a escasa profundidad. Cuando estaba cavando para desmontar los muros que encontró, rompió un recipiente cerámico repleto de monedas árabes. Se pudieron recoger 164 piezas entre dirhames completos y recortes, de los que han podido identificarse 9 piezas de 'Abd al-Rahman III (300-350 H./912-961 d.C.), de las que 6 se acuñaron en Medina Azahra; 15 de al-Hakam II (350-366 H./961-976 d.C.), de las que 11 son de Medina Azahra y 2 de al-Andalus; 31 de Hixam II (366-403 H./976-1013 d.C., 1º y 2º reinado), de las que 14 son de al-Andalus; 1 de Muhammad (399-400 H./1008-1009 d.C.); 1 de Sulayman (400, 403-407 H./1009, 1013-1017 d.C.), de al-Andalus; 1 de Sulayman (431-438 H./1039-1046 d.C.), de Zaragoza; contiene, además, monedas fatimíes, de las que se han podido identificar de al-Zahir (411-427 H./1021-1036 d.C.) 9 piezas seguras y 6 probables y de al-Hakim (386-411 H./975-996 d.C.) 6 seguras y 2 probables. De las piezas identificadas se deduce que el tesoro se ocultó hacia mediados del siglo XI.

3.9. Benicàssim (Benicàssim, Castelló)

En la partida de Cantallops (Benicàssim, Castelló) van aparèixer, pel juny de 1974, a la vora d'un ribàs, una sèrie de monedes disperses, però pròximes entre elles. La recollida d'estes peces va propiciar que es localitzara el recipient ceràmic que les contenia, parcialment destruït per les faenes agrícoles. El recipient està vidriat, té decoració plàstica en relleu i està fet de motle.

El tresor contenia fraccions de dinar, encunyats en electre (aliatge d'or, plata i coure), del qual s'han pogut documentar 230 peces. La major part d'ells s'encunyaren en època almoràvit, amb l'emir Alí ben Yusuf, sense data ni consignació del lloc d'emissió. Constituïxen les peces més modernes del tresor, per això pareix lògic pensar que este es va amagar cap a mitjan segle XII. Com sol passar, també en formaven part fraccions encunyades durant el període de taifes, a nom de Yahya I al-Ma'mun (1043-1075 d.C.), Abd al-Malik (1061-1065 d.C.), Yahya II al-Qadir (1075-1090 d.C.) i altres no atribuïdes.

P. P. Ripollès

Bibliografia:
Ripollès, P. P.; López, J., "Un tesoro de fracciones de dinar hallado en Benicassim", *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 4, 1977, p. 203-241.

3.9. Benicàssim (Benicàssim, Castelló)

En junio de 1974, aparecieron en la partida de Cantallops (Benicàssim, Castelló), junto a un ribazo, una serie de monedas dispersas, pero próximas entre sí. La recogida de estas piezas propició que se localizara el recipiente cerámico que las contenía, parcialmente destruido por las labores agrícolas. El recipiente está vidriado, tiene decoración plástica en relieve y está hecho a molde.

El tesoro contenía fracciones de dinar, acuñados en electrón (aleación de oro, plata y cobre), del que se han podido documentar 230 piezas. La mayor parte de ellas se acuñaron en época almorávide, en época del emir Alí ben Yusuf, sin fecha ni consignación del lugar de emisión. Éstas constituyen las piezas más modernas del tesoro, por lo que parece lógico pensar que éste se ocultó hacia mediados del siglo XII. Como suele suceder, también formaban parte del mismo fracciones acuñadas durante el período de taifas, a nombre de Yahya I al-Ma'mun (1043-1075 d.C.), Abd al-Malik (1061-1065 d.C.), Yahya II al-Qadir (1075-1090 d.C.) y otras no atribuidas.

3.10. Montfort-C (Montfort, Alacant)

El conjunt de Montfort va ser trobar casualment el 1981. En fer una canalització per a reg agrícola, van aparèixer 20 monedes àrabs de plata en l'interior d'una bossa de tela i molt a prop d'altres dos conjunts (Montfort del Cid A i B, vegeu 1.05 i 2.12). Es conserva en el Museu de Prehistòria de València.

De les monedes musulmanes, totes menys una són dirhems almohades anònims de típica forma quadrada i sense data. Les altres, de forma circular, podrien ser d'una emissió almohade nord-africana.

C. Doménech

Bibliografia:

Llorens Forcada, M.M.: "Hallazgo de monedas de Monforte (Alacant). Parte III. Monedas árabes", *Saguntum* 19, 1985, p.357-365.

3.10. Monforte-C (Monforte del Cid, Alacant)

El conjunto de Monforte fue hallado casualmente en 1981. Al hacer una canalización para riego agrícola, aparecieron 20 monedas árabes de plata en el interior de una bolsa de tela y muy cerca de otros dos conjuntos (Monforte del Cid A y B, ver 1.05 y 2.12). Se conserva en el Museo de Prehistoria de Valencia.

De las monedas musulmanas, todas menos una son dirhames almohades anónimos de típica forma cuadrada y carentes de fecha. La restante, de forma circular, podría ser una emisión almohade norteafricana.

3.11. Santa Bàrbara (la Vilavella, Castelló)

Este tesoro va aparèixer per atzar en una mola de la muntanya de Santa Bàrbara, al terme municipal de Vilavella de Nules, en l'interior d'una gerra. Coneixem un total de 825 monedes d'esta troballa, les quals es conserven en el Museu de Belles Arts de Castelló.

La troballa es compon exclusivament de monedes de plata, i d'estes, 790 són dirhems d'època almohade (s. XII-XIII), 33 són semidirhems del mateix període i les altres 2, que són les monedes més tardanes del conjunt, són quarts de dirhem anònims encunyats per la dinastia nassarita de Granada.

C. Doménech

Bibliografia:

Barceló Torres, C.: "Hallazgo de monedas almohades en Villavieja de Nules", *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense* 3, 1976, p.301-302.

3.11. Santa Bárbara (La Vilavella, Castelló)

Este tesoro apareció por azar en un cerro de la montaña de Santa Bárbara, en el término municipal de Vilavella de Nules, en el interior de una vasija. Conocemos un total de 825 monedas de este hallazgo que se conservan en el Museo de Bellas Artes de Castellón.

El hallazgo se compone exclusivamente de monedas de plata de las cuales 790 son dirhames de época almohade (siglo XII-XIII), 33 son semidirhames del mismo período y las 2 restantes, que son las monedas más tardías del conjunto, son cuartos de dirham anónimos acuñados por la dinastía nazarí de Granada.

4.1. Castell de la Reina Mora (Benifairó de Valldigna, València)

El senyor Victorià Vercher Plana va trobar de forma casual, el 1953, este tresor compost per més d'un centenar de monedes. Actualment, se'n conserven 86 monedes en el Museu de Prehistòria de València.

El conjunt està compost exclusivament per monedes de Jaume I. Encunyades a València, hi ha 16 rals pertanyents a l'emissió de 1247-49 i 55 de l'emissió de 1271, com també 4 òbols del mateix taller. En el depòsit també estan presents 11 diners de tern encunyats en la seca de Barcelona i pertanyents a l'emissió feta el 1258. L'ocultació del tresor es degué produir els últims anys del regnat de Jaume I.

M. M. Llorens

Bibliografia:

Ripollès, P.P.; Llorens, M.M., "El tresor de La Reina Mora: monedes de Jaume I", *Acta Numismàtica* 20, 1991, p. 125-139.

4.1. Castell de la Reina Mora (Benifairó de Valldigna, València)

Tesoro compuesto por más de un centenar de monedas hallado de forma casual en 1953 por el Sr. Victoriano Vercher Plana. En la actualidad se conservan 86 monedas de este tesoro en el Museu de Prehistòria de Valencia.

El conjunto está compuesto exclusivamente por monedas de Jaume I. Acuñadas en Valencia hay 16 pertenecientes a la emisión de 1247-49 y 55 de la emisión de 1271, así como 4 óbolos del mismo taller. En el depósito también están presentes 11 *diners de tern* acuñados en la ceca de Barcelona y pertenecientes a la emisión realizada en 1258. La ocultación del tesoro se debió producir en los últimos años del reinado de Jaume I.

4.2. Ombria (L'Atzúvia, Alacant)

En remoure terres per a fer un marge, Ricard Costa Pons va descobrir, cap al 1950, al voltant d'un centenar de monedes en la partida d'Ombria. Este conjunt es trobava en l'interior d'una cassola de fang. Actualment, la família Costa conserva un lot de 54 monedes, ja que la resta es va dispersar.

Tots els exemplars conservats van ser encunyats en temps de Jaume I. Entre ells destaca un menut marsellés emés durant el regnat de Ramón Berenguer V (1209-1245). També hi ha 25 monedes encunyades a València (3 diners de l'emissió de 1247-1249 i 17 diners de la de 1271) i 5 òbols. Les monedes encunyades a Barcelona (23 diners i 5 òbols) tenen un percentatge molt alt, a pesar que es tracta s'un tresor trobat a terres valencianes.

M. M. Llorens

Bibliografia:

F. Costa, "El tresor d'Ombria (L'Atzúvia)", *Acta Numismàtica* 26, 1996, p. 213-220.

4.2. Ombria (L'Atzúvia, Alacant)

Al remover tierras para realizar un margen Ricardo Costa Pons descubrió hacia 1950 alrededor de un centenar de monedas en la partida de Ombria. Este conjunto se encontraba en el interior de una cazuela de barro. En la actualidad, la familia Costa, conserva un lote de 54 monedas ya que el resto se dispersó.

Todos los ejemplares conservados fueron acuñados en tiempos Jaume I. Entre ellos destaca un menut marsellés emitido durante el reinado de Ramón Berenguer V (1209-1245). También hay 25 monedas acuñadas en Valencia (3 diners de la emisión de 1247-49, 17 diners de la emisión de 1271) y 5 óbolos. Las monedas acuñadas en Barcelona (23 diners y 5 óbolos) alcanzan un porcentaje muy elevado a pesar de tratarse de un tesoro hallado en tierras valencianes.

4.3. Solar del Pont de Fusta (València, València)

Durant el transcurs d'uns treballs d'intervenció arqueològica en un solar situat entre els carrers de Santa Rita i de Cronista Rivelles, de la ciutat de València, el 1996, es va descobrir un tresor de monedes de billó i plata.

Està compost per 58 peces, i les més antigues pertanyen al regnat de Jaume I (1213-1276); d'este rei aparegueren 30 diners (21 de la ceca de Barcelona i 9 de la de València). El senyoriu de Montpeller hi està representat per dos exemplars: es tracta de tipus immobilitzats que s'encunyaren durant el domini de Pere I, de Jaume I i en els primers temps de la casa reial mallorquina (1276-1349). La resta del tresor està format per 2 croats d'Alfons II (1285-1291) i 23 monedes encunyades per Jaume II (1291-1327), de les quals 18 són croats i 5 diners, totes elles de la ceca de Barcelona.

La cronologia de les monedes més modernes del conjunt suggerixen que degué ocultar-se cap a mitjan segle XIV.

E. Collado

Bibliografia:
Inèdit.

4.3. Solar del Pont de Fusta (València, València)

Durante el transcurso de unas tareas de intervención arqueológica en un solar situado entre las calles Santa Rita y Cronista Rivelles, de la ciudad de Valencia, en 1996, se descubrió un tesoro de monedas de vellón y plata.

Está compuesto por 58 piezas, siendo las más antiguas las pertenecientes al reinado de Jaume I (1213-1276); de este rey aparecieron 30 *diners* (21 de la ceca de Barcelona y 9 de la ceca de Valencia). El señorío de Montpellier está representado por dos ejemplares; se trata de tipos inmovilizados que se acuñaron durante el dominio de Pere I, de Jaume I (1213-1276) y en los primeros tiempos de la casa real mallorquina (1276-1349). El resto del tesoro está formado por dos *croats* de Alfonso II (1285-1291) y 23 monedas acuñadas por Jaume II (1291-1327), de las que 18 son *croats* y 5 *diners*, todas ellas de la ceca de Barcelona.

La cronología de las monedas más modernas del conjunto sugieren que debió ocultarse hacia mediados del siglo XIV.

4.4. C/ Llibertat (València, València)

Este tesoro va ser trobat el dia 9 de maig de 1994 en el transcurs de les excavacions arqueològiques fetes en un dels solars on hui dia hi ha la seu de les Corts Valencianes. El dipòsit aparegué en l'interior d'un fogó ceràmic cobert per una tapadora de ceràmica vidriada melada i estava allotjat en un buit menut d'un mur de pedra calcària. En l'actualitat està depositat de forma temporal en el Museu de Prehistòria de València.

El tresor està compost per 2.484 monedes. Fins al moment només se n'ha netejat un lot de 400 exemplars, i com en altres casos, les monedes estan unides les unes a les altres i no es podran classificar amb exactitud fins que no es netegen. Del recompte parcial es pot establir que totes les monedes són croats encunyats a Barcelona, també hi ha alguns mig croats. Les monedes presenten, encara que en falta l'estudi complet, una cronologia que abraça des del regnat d'Alfons I el Franc (1285-1291) fins al regnat de Pere II el Cerimoniós (1336-1387).

M. M. Llorens, C. Matamoros, P. P. Ripollès

Bibliografia:

Llorens Forcada, M. M.; Matamoros de Villa, C.; Ripollès Alegre, P. P., *Hallazgo Numismático en la calle Libertad. Seu de les Corts Valencianes*, València 1994.

4.4. C/ Llibertat (València, València)

Este tesoro fue hallado el día 9 de mayo de 1994 en el transcurso de las excavaciones arqueológicas realizadas en uno de los solares que hoy es sede de las Cortes Valencianas. El depósito apareció en el interior de un fogón cerámico cubierto por una tapadera de cerámica vidriada melada y se encontraba alojado en una pequeña oquedad de un muro de piedra caliza. En la actualidad se encuentra depositado de forma temporal en el Museo de Prehistoria de Valencia.

El tesoro está compuesto por 2.484 monedas. Hasta el momento sólo se ha limpiado un lote de 400 ejemplares y como en numerosos casos las monedas se encuentran unidas las unas a las otras hasta que no se proceda a su limpieza no se podrán clasificar con exactitud. Del recuento parcial se puede establecer que todas las monedas son *croats* acuñados en Barcelona y hay también algunos *mig croats*. Las monedas presentan, a falta de su estudio completo, una cronología que abarca desde el reinado de Alfons I el Franc (1285-1291) hasta el reinado de Pere II el Cerimoniós (1336-1387).

5.1. Santa Anna (Xàtiva, València)

El 1965, al peu de la muntanyeta de Santa Anna (Xàtiva), aparegueren, dins d'una gerra, més de 2.000 monedes, aparentment de coure, de menut mòdul i sense llegenda, de les quals s'han conservat 1.195 peces. Els tipus que porten són els habituals dels diners valencians; en l'anvers mostren el cap d'un rei coronat a l'esquerra i en el revers, l'arbre de València. L'estil del revers està pròxim al de les emissions de Carles I, però és excessivament bast com perquè les monedes puguin ser considerades encunyacions de la seca de València; això no obstant, hi ha pocs dubtes que es tracta d'emissions oficials, ja que el metall amb què s'encunyaren és billó, amb un contingut d'un 2,4 per cent de plata per terme mitjà, cosa que descarta la possibilitat que es tracte de falsificacions. El baix contingut de plata, en relació amb el que s'utilitzava per als diners de la seca de València, podria explicar-se si s'encunyaren en una situació excepcional. S'ha proposat que foren encunyades a Xàtiva, en temps de la guerra de les Germanies, cap a l'any 1522, durant el regnat de Carles I. La seua extrema raresa ha donat peu a proposar que ben poques o cap va arribar a posar-se en circulació.

P. P. Ripollès

Bibliografia:

Mateu i Llopis, F., "Hallazgos Monetarios XX", *Numario Hispánico* XI, 1962, p. 56 núm. 1190.

5.1. Santa Anna (Xàtiva, València)

En 1965, al pie de la Muntanyeta de Santa Anna (Xàtiva) aparecieron, dentro de una tinaja, más de 2.000 monedas, aparentemente de cobre, de pequeño módulo y sin leyenda, de las que se han conservado 1.195 piezas. Los tipos que llevan son los habituales de los dineros valencianos; en el anverso muestran la cabeza de un rey coronado a izquierda y en el reverso el árbol de Valencia. El estilo del reverso está próximo al de las emisiones de Carlos I, pero es excesivamente tosco como para que las monedas puedan ser consideradas acuñaciones de la ceca de Valencia; sin embargo existen pocas dudas de que se trata de emisiones oficiales, puesto que el metal con el que se acuñaron es vellón, con un contenido de un 2,4% de plata por término medio, lo cual descarta la posibilidad de que se trate de falsificaciones. El bajo contenido de plata, en relación con el que se utilizaba para los dineros de la ceca de Valencia, podría explicarse si se acuñaron en una situación excepcional. Se ha propuesto que fuesen acuñadas en Xàtiva, en tiempos de la guerra de las Germanías, hacia el año 1522 durante el reinado de Carlos I. Su extrema rareza ha dado pie a proponer que pocas o ninguna llegó a ponerse en circulación.

5.2. Riba-roja de Túria (Riba-roja de Túria, València)

El 1971, en assolar una casa al carrer del Forn Vell, propietat del senyor Josep García García, per a construir la que s'alça en el seu solar; que recau al l'antic barranc dels Moros o del Trinquet, a Riba-roja de Túria, va aparèixer una ocultació d'on s'arreglaren 3.412 monedes, senceres i fragmentades. Llevat d'un AE3 de Constanci II, d'Antioquia, un diner de Banyoles de Felip III (1600-1605), un ardit de Girona de Felip III, un diner de Solsona, una moneda de llautó de Reus (1705?) i dos diners de Barcelona, de Felip III (1598-1621), la resta està formada per dinerets valencians, i la major part d'ells són imitacions. La identificació de les imitacions es basa en l'aspecte i en el contingut metàl·lic, ja que l'anàlisi de diverses monedes ha donat com a resultat un contingut de plata de 0,13 per cent, quan sabem per la documentació que els diners valencians s'encunyaven amb un contingut de 3,59 per cent de plata. Entre les monedes oficials destaca un dineret de Carles I de València (mestre seca M-S). El conjunt es va ocultar durant la segona meitat del segle XVII o els primers anys del XVIII, ja que les monedes més modernes són imitacions de diners del rei Carles II (1665-1700).

P. P. Ripollès

Bibliografia:

Mateu i Llopis, F., "Hallazgos monetarios XXIII", *Numisma* 132-137, 1975, p. 240-243.

5.2. Riba-roja de Túria (Riba-roja de Túria, València)

En 1971, al derribar una casa en la calle del Horno Viejo, propiedad de don José García García, para construir la que se levanta en su solar, recayente al antiguo Barranc dels Moros o del Trinquet, en Riba-roja del Túria, apareció una ocultación de la que se recogieron 3.412 monedas, enteras y fragmentadas. Excepto un AE3 de Constancio II, de Antioquia, un diner de Banyoles de Felipe III (1600-1605), un ardit de Girona de Felipe III, un diner de Solsona, una moneda de latón de Reus (1705?) y 2 diners de Barcelona, de Felipe III (1598-1621), el resto está formado por *dinerets* valencianos, siendo la mayor parte de ellos imitaciones. La identificación de las imitaciones se basa en su aspecto y en su contenido metálico, pues el análisis de varias monedas ha dado como resultado un contenido de plata de 0,13 %, cuando sabemos por la documentación que los dineros valencianos se acuñaban con un contenido de 3,59 % de plata. Entre las monedas oficiales destaca un dineret de Carlos I de Valencia (maestro ceca M-S). El conjunto se ocultó durante la segunda mitad del siglo XVII o primeros años del XVIII, pues las monedas más modernas son imitaciones de dineros del rey Carlos II (1665-1700).

5.3. C/ Bosseria (València, València)

El desembre de 1902 va aparèixer un lot de monedes al carrer de la Bosseria de València mentre s'efectuaven els treballs d'enderrocament d'una casa.

Originàriament es recolliren 102 peces, però en l'actualitat només se'n conserven 94, totes elles dinerets de la seca de València. A excepció d'una peça de Jaume I (segle XIII), la resta del tresor està format per dinerets del s. XVII pertanyents a Felip II, Felip III, Felip IV i Carles II.

Una característica que s'ha de destacar d'este conjunt és la gran quantitat d'imitacions de diners de Carles II que conté.

Com a data d'ocultació es podria proposar els últims anys del s. XVII o primers del XVIII.

E. Collado

Bibliografia:
Inèdit.

5.3. C/ Bolsería (València, València)

En diciembre de 1902 apareció un lote de monedas en la calle Bolsería de Valencia mientras se efectuaban las tareas de derribo de una casa.

Originariamente se recogieron 102 piezas, pero en la actualidad sólo se conservan 94, todas ellas *dinerets* de la ceca de Valencia. A excepción de una pieza de Jaume I (siglo XIII), el resto del tesoro está formado por *dinerets* del siglo XVII pertenecientes a Felipe II, Felipe III, Felipe IV y a Carlos II.

Una característica a destacar de este conjunto es el gran número de imitaciones de *diners* de Carlos II que contiene.

Como fecha de ocultación se podría proponer los últimos años del siglo XVII o primeros del XVIII.

5.4. C/ Fos, núm. 15 (València, València)

Este depósito va ser descobert el 4 d'abril de 1995 durant una excavació arqueològica de salvament. Les monedes aparegueren amagades davall d'un paviment enrajolat molt erosionat i cobert per un reblliment de mitjan segle XIX. El tresor es va amagar en una escudella d'orelletes lobulades coberta per una altra escudella de les mateixes característiques posada damunt de forma invertida. Les monedes actualment estan depositades en l'Ajuntament de València.

El depòsit està format per 69 monedes: 68 són de plata i 1 d'or (escut de Carles II), amb la significativa presència entre estes monedes de moneda portuguesa. Els valors en moneda valenciana són: 1 dihuité i 1 novenet de Felip III (1598-1621); 45 dihuitens de Felip IV (1621-1665); 1 escut i 10 dihuitens de Carles II (1665-1700), i 6 indeterminades. Els valors portuguesos són dos *cruzados novos* i un *doze vintems* de Pedro II de l'any 1706.

Tanca el conjunt dos rals de huit de Potosí. Estes monedes dibuixen un arc cronològic ampli que abraça pràcticament tot el s. XVII, i se'n pot allargar la circulació fins a començament del s. XVIII amb un breu regnat de l'arxiduc Carles, fet que podria situar-ne l'ocultació en el context històric de la Guerra de Successió (1707-1714).

J. M. Burriel

Bibliografia:
Inèdit.

5.4. C/ Fos nº 15 (València, València)

Este depósito fue descubierto el 4 de abril de 1995 durante una excavación arqueológica de salvamento. Las monedas aparecieron escondidas bajo un piso de ladrillos muy erosionado, amortizado por un relleno de mediados del siglo XIX. El tesoro se ocultó en una escudilla de orejetas lobuladas cubierta por otra escudilla de las mismas características puesta encima de forma invertida. Las monedas actualmente están depositadas en el Ayuntamiento de Valencia.

El depósito está formado por 69 monedas, 68 son de plata y 1 de oro (escudo de Carlos II), con la significativa presencia entre ellas de moneda portuguesa. Los valores en moneda valenciana son: 1 dihuité y 1 novenet de Felipe III (1598-1621); 45 dihuités de Felipe IV (1621-1665); 1 escudo y 10 dihuités de Carlos II (1665-1700); 6 indeterminadas. Los valores portugueses son 2 *cruzados novos* y 1 *doze vintems* de Pedro II del año 1706.

Cierra el conjunto 2 *reales de a ocho* de Potosí. Estas monedas dibujan un arco cronológico amplio que abarca prácticamente todo el siglo XVII pudiendo alargarse su circulación hasta principios del siglo XVIII con el breve reinado del archiducado de Carlos, el cual podría situar la ocultación en el contexto histórico de la Guerra de Sucesión (1707-1714).

5.5. Sant Joan (Sant Joan, Alacant)

Va ser trobat el 1963 en enderrocar una casa en el municipi de Sant Joan (Alacant), on segons pareix estava amagat en una escala. Són 501 monedes: 15 escuts d'or i la resta rals de plata encunyats entre els anys 1708 i 1823 per l'arxiduc Carles, Felip V, Lluís I, Ferran VI, Carles IV, Ferran VII i Josep Bonaparte. És un conjunt prou ben conservat, encara que es pot apreciar que les monedes més antigues estan més desgastades.

El motiu de l'ocultació es deu probablement a la repressió dels liberals arran de la capitulació de la ciutat d'Alacant a les tropes absolutistes pel novembre de 1823. Repressió que va significar l'exili de moltes persones significades en el bàndol liberal.

En l'actualitat este tresor està depositat en el Museu Arqueològic Provincial d'Alacant i està estudiant-se.

M. Olcina

Bibliografia:
Inèdit.

5.5. Sant Joan (Sant Joan, Alacant)

Hallado en 1963 al derribar una casa en el municipio de Sant Joan (Alacant) donde al parecer estaba oculto en una escalera. Son 501 monedas, 15 escudos de oro y el resto reales de plata acuñados entre los años 1708 y 1823 por el Archiduque Carlos, Felipe V, Luis I, Fernando VI, Carlos IV, Fernando VII y José Bonaparte. Es un conjunto bastante bien conservado en el que no obstante se aprecia mayor desgaste en las monedas más antiguas.

El motivo de la ocultación se debe muy probablemente a la represión de los liberales a raíz de la capitulación de la ciudad de Alacant a las tropas absolutistas en noviembre de 1823. Represión que comportó el exilio de numerosas personas significadas en el bando liberal.

En la actualidad este tesoro está depositado en el Museo Arqueológico Provincial de Alacant y se procede a su estudio.

5.6. Requena (Requena, València)

El mes de setembre de 1989, durant els treballs d'enderrocament del convent dels pares dominics de Requena, en el replà d'una escala, va aparèixer una gerra de fang plena de monedes d'or. Un oportú avís a la Policia Municipal va fer que se'n pogueren preservar 223 monedes.

Hi predominen les denominacions més altes que s'encunyaren a Espanya i als seus dominis, des de 1758 a 1835, ja que la majoria són monedes de huit escuts.

La peça més antiga és una moneda de 8 escuts de Ferran VI, encunyada a Popayán l'any 1758, i la més moderna és una de 80 rals d'Isabel II, encunyada a Sevilla el 1835.

La major part d'estes monedes s'encunyaren en seques americanes, ja que només en feren 93 a Espanya. Les cases de moneda que estan més representades són: Nuevo Reino, i a continuació Mèxic, Santiago de Xile, Popayán, Lima i, en últim lloc, Potosí.

La composició del tresor proporciona un panorama interessant del que va ser una important fortuna dinerària a començament del s. XIX. El tresor va ser amagat per Andrés Maria Ferrer de Plegamans, membre d'una de les famílies més notables de Requena. La quantitat de monedes reflecteix el quantios patrimoni i la gran solvència que tenia.

P. P. Ripollès

Bibliografia:
Martínez, A. y Ripollès, P. P., *El tesoro de la familia Ferrer de Plegamans*, Estudios Numismáticos Valencians 8, València 1997.

5.6. Requena (Requena, València)

En el mes de septiembre de 1989, durante los trabajos de derribo del convento de los padres dominicos de Requena, en el rellano de una escalera apareció una vasija de barro repleta de monedas de oro. Un oportuno aviso a la Policía Municipal, hizo que se pudieran preservar 223 monedas.

Predominan las denominaciones más elevadas que se acuñaron en España y en sus dominios, desde 1758 a 1835, ya que son mayoría las monedas de 8 escudos.

La pieza más antigua es una moneda de 8 escudos de Fernando VI, acuñada en Popayán el año 1758, y la más moderna una de 80 reales de Isabel II, acuñada en Sevilla en 1835.

La mayor parte de ellas se acuñaron en cecas americanas, ya que sólo 93 lo fueron en España. Las casas de moneda que están más representadas son Nuevo Reino, seguida de Méjico, Santiago de Chile, Popayán, Lima y, en último lugar, Potosí.

La composición del tesoro proporciona un interesante panorama de lo que fue una importante fortuna dineraria a comienzos del siglo XIX. El tesoro fue escondido por Andrés María Ferrer de Plegamans, miembro de una de las familias más notables de Requena. El número de monedas refleja el cuantioso patrimonio y la elevada solvencia que tenía.

APÈNDIX. ALTRES TRESORS VALENCIANS

I. Inicis

- Campo de Rebate (Oriola, Alacant). Gómez Moreno, M., "Divagaciones numismáticas", *Misceláneas*, Madrid, 1949, p. 160-161; *IGCH* 2316; *VTMPI* núm. 173.
- Dénia (Dénia, Alacant). Sandars, *Archaeologia* 60, 1906, p. 89; *IGCH* 2317; *VTMPI* núm. 1.
- Fonteta del Sarso (Crevillent, Alacant). González Pérez, V., "Notas sobre el poblamiento antiguo en el término de Crevillente", *APL* XIV, 1975, p. 162-163; *VTMPI* núm. 57.
- Garamoixent (Moixent, València). *IGCH* 2328; M. P. García Bellido, *El tesoro de Mogente y su entorno monetar*, *Estudis Numismàtics Valencians* 5, València, 1990; *VTMPI* núm. 18.
- La Coronela (Elx, Alacant). Ramos Folqués, A., "Mapa arqueológico del término municipal de Elche", *AEspArq* 26, 1953, p. 347; Aranegui, C. (ed), *Els Romans a les terres valencianes*, València, 1996, p. 62.
- La Safa (Xest, València). Zobel, J., *Estudio histórico de la moneda antigua española desde su origen hasta el Imperio Romano*, vol. I, Madrid, 1878, p. 162; *IGCH* 2333; *VTMPI* núm. 24.
- Montgó (Dénia, Alacant). R. Chabas, "Tesoro griego del Mongó", *El Archivo* V.1, 1891, p. 59; *IGCH* 2312; *VTMPI* núm. 4.
- Morella (Morella, Castelló). *IGCH* 2311; Ripollès, P.P., "Las monedas del tesoro de Morella, conservadas en la B. N. de París", *Acta Numismàtica* 15, 1985, p. 47-64; *VTMPI* núm. 5.
- Orpesa (Orpesa, Castelló). F. Esteve i Gàlvez, *Els orígens de Castelló*, vol. X. Les fonts antigues, pròxima publicació. *VTMPI* núm. 36.
- Pedreguer (Dénia, Alacant). *IGCH* 2344, G. Martín Avila, "La supuesta colonia griega de Hemeroscopeion", *PLAV* 3, 1968, p. 53; *VTMPI* núm. 188.
- Plana d'Utiel (Utiel, València). Ripollès, P.P., "El tesoro de la Plana de Utiel", *Acta Numismàtica* X, 1980, p. 13-27; *VTMPI* núm. 34.
- Tossal de l'Assut (Borriol, Castelló). Villaronga, L., García Garrido, M., "Hallazgo de bronce ibéricos en Borriol (Castellón)", *Gaceta Numismática* 74-75, 1984, p. 41-51; *VTMPI* núm. 172.
- Vallada (Vallada, València). Martínez Aloy, J., "Arqueología valenciana en 1909", *Almanaque Las Provincias*, València, 1910, p. 89; *CMTM*, p. 57; Aranegui, C. (ed), *Els Romans a les terres valencianes*, València, 1996, p. 183.
- Vall d'Almonesir (Sogorb, Castelló). Villaronga, L., *Las monedas de Arse*, València, 1967, p. 90-91; *VTMPI* núm. 41.

2. Romans

- Alaquàs (Alaquàs, València). Aranegui, C. (ed), *Els Romans a les terres valencianes*, València, 1996, p. 27.
- Benicató (Nules, Castelló). Llorens Forcada, M. M.; Ripollès Alegre, P.P., "El depósito monetar de la domus A de Romeu: nuevas aportaciones a la circulación de moneda de bronce en Saguntum durante del siglo III d.C.", *Saguntum* 28, 1995, p. 221 i 225.
- Benissuera (Benissuera, València). Mateu i Llopis, F., "Hallazgos Monetarios XX", *Numario Hispánico* XI, 1967, p. 51 núm. 1156.
- El Madrigal (Vila-real, Castelló). Aranegui, C. (ed), *Els Romans a les terres valencianes*, València, 1996, p. 99.
- Elx (Elx, Alacant). Mateu i Llopis, "Hallazgos Monetarios VII", *Numario Hispánico* I, 1952, núm. 566.
- La Balsa (Camporrobles, València). Ripollès, P.P., "Hallazgos Numismáticos 1984", *Saguntum* 19, 1985, p. 319-356.
- L'Eula (Crevillent, Alacant). González Prats, A.; Abascal Palazón, J. M., "La ocultación monetar de la D'Eula, Crevillente (Alacant) y su significación para el estudio de las invasiones del siglo III", *Lucentum* VI, 1987, p. 183-196.
- Punta de l'Illa (Cullera, València). Marot, T.; Llorens, M. M., "La circulación monetaria en el siglo VI d.C. en la costa mediterránea: la Punta de l'Illa de Cullera (Valencia)", *Revista d'Arqueologia de Ponent* 6, 1996, p. 151-180.
- Santa Pola (Santa Pola, Alacant). Abascal, J. M., *La circulación monetaria del Portus Ilicitanus*, *Estudis Numismàtics Valencians* 4, València, 1989, p. 43.
- Torreblanca (Torreblanca, Castelló). Ripollès, CMTV p. 33; Aranegui, C. (ed), *Els Romans a les terres valencianes*, València, 1996, p. 167.
- Tossal de Manises (Alacant, Alacant). Vidal, G., "Lucentum de Alacant", *Saita-*

- bi* 12, 1944, p. 131-136; Aranegui, C. (ed), *Els Romans a les terres valencianes*, València, 1996, p. 172.
- Tesoro prop de València. P. Beltrán, "Monedas de Leovigildo en el tesoro de Zorita de los Canes (año 1945)", *Numario Hispánico* 3, tomo II, 1953, p. 24.
- València-I. Mateu i Llopis, F., "Hallazgos monetarios XVIII", *Numario Hispánico* IX-18, 1960, núm. 1071.

3. Àrabs

- Bancal del Moro (Sella-Benimantell). Mateu i Llopis, F., "Hallazgos Numismáticos Musulmanes I", *Al-Andalus* 14, fasc. 1, 1949, p. 206, núm. 22.
- Coves de Vinromà (Castelló). Mateu i Llopis, F., "Hallazgos Numismáticos Musulmanes I", *Al-Andalus* 14, fasc. 1, 1949, p. 205, núm. 17.
- Cova del Randero (Pedreguer, Alacant). Navarro Oltra, V. C., "Un tesoro de dirhemes emirales en Pedreguer (Alacant)", *II Congreso de Arqueología Medieval Española*, tomo III, 1987, p. 53-61.
- Elx, nucl urbà (Elx, Alacant). Domenech Belda, C., "Revisión de un hallazgo de monedas árabes de Elche (Alacant)", *III Jarique de Estudios Numismáticos Hispano-Árabes*, Madrid 1993, p. 231-242.
- Heretat de Gregoria Mira (Novelda, Alacant). Mateu i Llopis, F., "Hallazgos monetarios XI", *Numario Hispánico* III, 1953, p. 253.
- La Vall de Laguart. Chabas, R., "Hallazgo numismático en Laguar", *El Archivo* II, 1887-88, p. 165.
- Los Villares (Caudete de la Fuentes, València). Martínez, A., "El tesoro califal de Los Villares (Caudete, Valencia)", *Acta Numismática* 17-18, 1987-88, p. 177-196.
- Llevant. Canto García, A., "La moneda", *Los reinos de Taifas: al-Andalus en el siglo XI*, Historia de España dirigida por R. Menéndez Pidal, Madrid, 1994, p. 275-300.
- Lloc sense determinar, València. Mateu i Llopis, F., "Hallazgos Numismáticos Musulmanes IV", *Al-Andalus* 16, 1951, p. 209, núm. 52.
- Monestir de la Saldia (València). Mateu i Llopis, F., "Hallazgos Numismáticos Musulmanes IV", *Al-Andalus* 16, 1951, p. 208, núm. 51.
- Província de València-I. Ripollès, P.P., Lombart, X., de las Heras, H., Sánchez, M. J., "Tesoro de 1/8 de quirates almorávides", *Saguntum* 14, 1979, p. 227-244.
- Província de València-2. Bofarull i Comenge, A., "Trobada de fragments de dirhem de les Taifes", *Acta Numismática* 17-18, 1987-88, p. 197-205.
- Tavernes de la Valldigna. Mateu i Llopis, F., "Hallazgos monetarios XXII", *Numisma* 114-119, 1972-74, p. 146, núm. 1480.
- Vallbona. Mateu i Llopis, F., "Hallazgos Numismáticos Musulmanes IV", *Al-Andalus* 16, 1951, p. 207-208, núm. 49.
- Xaló (Alacant). Chabas, R., "Hallazgo de monedas árabes", *El Archivo* IV, 1890, p. 24, 42.

4. Cristians

- Almenara-Benavites (València-Castelló). Mateu i Llopis, F., "Trobada de moneda de Jaume I", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* X, 1929, p. 69-75.
- Castell de Xiu. (Llutxent, València). Mateu i Llopis, F., "Sobre la política monetaria de Jaume I y las acuñaciones valencianas de 1247 y 1271", *Anales del centro de Cultura Valenciana* XV, 1947, p. 260; Mateu i Llopis, F., "Hallazgos Monetarios", *Ampurias* IV, 1942, p. 220, núm. XXVI.
- València-2 (València). Mateu i Llopis, F., "Les relacions monetàries entre Catalunya i València des de 1276 a 1376", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* XII, 1931, p. 33-34.
- València-3 (València). Crusafont, M., "Troballes monetàries catalanes", *Acta Numismática* 11, 1971, p. 270-276.
- València-4 (València). Crusafont, M., "Troballes monetàries catalanes", *Acta Numismática* 11, 1971, p. 277-281.

5. Moderna

- Les Moreres (Borriana, Castelló). Falcó Fuertes, V., *Estudio numismático sobre moneda valenciana del Museo Histórico Municipal de Borriana*, Borriana, 1986, p. 41-63.

ÍNDIX / INDICE

Presentació	
Presentación	5
Paraules preliminars	
Palabras preliminares	7
¿Què és un tresor?	
¿Qué es un tesoro?	9
Descobrimient d'un tresor	
Descubrimiento de un tesoro	17
Història dels tresors valencians	
Historia de los tesoros valencianos	21
Els primers tresors	
Los primeros tesoros	21
La moneda, objecte habitual	
La moneda, objeto habitual	24
El dinar, el dirhem: monedes d'or i plata	
El dinar, el dirham: monedas de oro y plata	28
Els grans comerciants	
Los grandes comerciantes	31
Dels falsaris a les grans fortunes	
De los falsarios a las grandes fortunas	35
Bibliografia	
Bibliografía	40
Catàleg de tresors exposats	
Catálogo de tesoros expuestos	41
Apèndix. Altres tresors valencians	
Apéndice. Otros tesoros valencianos	62

El llibre *Monedes d'abir, tresors de hui*, editat per la
Diputació de València, s'acabà d'imprimir
als tallers Textos i Imatges de la ciutat
de València, el dia 8 d'octubre
de 1997, vespra de
Sant Donis.

LAUS ☩ DEO

Col·lecció Perfils del Passat

DIPUTACIÓ DE
VALENCIA

Àrea de Cultura